

LEKSIKON

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

8

G

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2008.

UREDNIŠTVO
Slaven Bačić, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK
Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK
Tomislav Žigmanov

LEKTURA
Petar Vuković

KOREKTURA
Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA
Marija Prčić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)
930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 8, G /
[glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko
društvo, 2008 (Subotica : Printex). – IV, 78 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-85103-12-4
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 233361671

ISBN 978-86-85103-12-4

SURADNICI NA OSMOM SVESKU

Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije
i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Biro, Nada, ing. prometa, Vukovar
Bubreg, Angela Đurđica, prof. hrvatskog jezika i književnosti, Ministarstvo
vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske, Zagreb
Bučan, mr. sc. Radojka, prof. kroatologije i sociologije, Kulturni centar Solin
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti
Ivo Pilar, Zagreb
Cvijin, Lazar, el. ing., Bikovo
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, knjižničarka-bibliografkinja,
Gradska knjižnica, Subotica
Čota, Antonija, zamjenica Pokrajinskoga tajnika za propise, upravu i nacionalne
manjine, Lemeš
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Duranci, Bela, prof. povijesti umjetnosti u mirovini, Subotica
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos Gradskoga muzeja, Subotica
Gutman, Ivan, red. prof. Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Kragujevcu
Heinrich, Hilda, nastavnica srpsko-hrvatskoga jezika u mirovini, Subotica
Heka, dr. sc. Ladislav, znanstveni suradnik Instituta za komparativno pravo
Pravnoga fakulteta u Segedinu
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, izv. prof. Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta
u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Hovány, dr. sc. Lajos, asistent Građevinskoga fakulteta u Subotici
Ivanović, dr. sc. Josip, docent Učiteljskoga fakulteta u Subotici
Jakovčević, dr. sc. Klara, red. prof. Ekonomskoga fakulteta u Subotici
Jaramazović, Biserka, studentica etnologije i engleskoga jezika,
Filozofski fakultet, Zagreb

Jaramazović, Stipan, Subotica
 Kopilović, dr. sc. Andrija, prof. Teološko-katehetskoga instituta
 Subotičke biskupije, Subotica
 Kopunović, Mirko, Subotica
 Kovačević, Marijan, OFM, Subotica
 Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
 Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskoga arhiva, Subotica
 Mandić, Živko, prof. hrvatskog, ruskog i bugarskog jezika u mirovini, Budimpešta
 Mikrut, Željko, dipl. oec., Zagreb
 Miloš, mr. sc. Mato, OCD, župnik Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije od
 Čudesa u Oštarijama, Oštarije kraj Ogulina
 Miz, dr. sc. Roman, prof. Teološko-katehetskoga instituta Subotičke biskupije,
 Novi Sad
 Ostrogonac, Mirko, dipl. agr., Žednik
 Pekanović, Josip Zvonko, dipl. oec. u mirovini, Sombor
 Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene kulture u mirovini, Plavna
 Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt, Zavod za urbanizam, Subotica
 Runje, Dujo, dipl. pedagog i dipl. iur., Subotica
 Skenderović, Nela, glazbena pedagoginja, Subotica
 Skenderović, Petar, Subotica
 Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Podružnica za povijest Slavonije,
 Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest, Slavonski Brod
 Stantić, dr. th. Marinko, župnik Župe sv. Križa, Sombor
 Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke,
 Subotica
 Suknović, Ladislav, dipl. iur., Subotica
 Szabó, mr. sc. Zsombor, asistent Građevinskoga fakulteta u Subotici
 Šeremešić, Marija, učiteljica u mirovini, Sombor
 Škrabalo, mr. sc. Ivo, izv. prof. Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu
 u mirovini
 Tumbas, Nevenka, el. ing., Subotica
 Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
 Vuković, dr. sc. Petar, docent Filozofskoga fakulteta u Zagrebu
 Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti,
 Gradski muzej, Subotica
 Vuković, Tomislav, novinar, *Glas Koncila*, Zagreb
 Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
 Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

G

GABRIĆ, naselje u bikovačkom ataru, 16 km jugoistočno od Subotice, na pruzi za Sentu. Od Bikova je udaljeno 4 km. Naziv je dobilo prema istoimenoj željezničkoj postaji, koja je postojala znatno prije samoga naselja, a ona prema porodici Gabrić, čiji su članovi nastanjivali desetak okolnih salaša. Naselje je osnovano nakon Drugoga svjetskog rata. Bilo je namijenjeno radnicima Agrokombinata »Subotica«, koji je nastao na nacionaliziranom zemljištu i imanju planskim podizanjem farma i drugih objekata. Usporedo s tim počela je izgradnja pedesetak stanova za zaposlenike, koji su projektirani kao dvojne kuće, pa broj stanovnika nikad nije prelazio 200.

Prema nacionalnoj strukturi stanovništvo je mješovito: najviše je Mađara, zatim Srba i Hrvata. I Srbi i Hrvati najvećim su se dijelom doselili nakon Drugoga svjetskog rata iz Bosne i Hercegovine, dok je autohtonih bunjevačkih Hrvata malo. Oni koji su

nekad živjeli na salašima na užem i širem teritoriju Gabrića uglavnom su se odselili u Bikovo ili Suboticu, najčešće zbog pritiska Agrokombinata, koji je težio okrupnjivanju svojeg zemljišta.

Naselje doživljava procvat početkom 1960-ih, kad je otvorena četverogodišnja škola, liječnička i zubna ambulanta, osnovan Nogometni klub *Poljoprivrednik*, a kratko vrijeme radilo je i kino. Sredinom toga desetljeća izgrađen je i centralni vodovod, na koji je bio priključen svaki stan. Osamdesetih godina, u vrijeme najvećega procvata, počinje iseljavanje stanovništva u Suboticu i Bikovo, pa škola prestaje raditi, a nekoliko godina poslije i ambulanta, dok se nogometni klub preselio u Bikovo. Početkom 1990-ih zbog gospodarske krize počinje dramatično propadanje Agrokombinata i nastupaju teška vremena za stanovnike Gabrića, koji su i dalje u velikoj većini njegovi uposlenici.

L. Cvijin

Gabrić

GABRIĆ, Antun (Tavankut, 11. V. 1910. – Subotica, 29. VIII. 1992.), veleposjednik, žrtva komunizma. Sin Laze i Mande, rođ. Vukov. Imao je brata Lazu i tri sestre – Lizu, Roziku i Ciliku, a obitelj mu se bavila zemljoradnjom. Osnovnu školu završio je u Tavankutu. God. 1927. prodao je svoje imanje na Kaponji pokraj Tavankuta te otišao u Hrvatsku, gdje je otac kupio veliko imanje od grofa Erdeljija u Čeretincima pokraj Vinkovaca. Na imanju su živjeli svi članovi šire obitelji. Oženio se 1938. Klarom Balažević iz Tavankuta, s kojom je imao troje djece. Pristupio je domobranskoj vojsci 1942. i bio sudionik rata u okolici Petrove gore. God. 1945. njega te njegova brata i oca prokazali su stanovnici susjednoga sela Markušice. Sva su trojica zatvorena, a imanje im je oduzeto. Zbog navodnoga sudjelovanja u prokazivanju partizana osuđen je na smrt strijeljanjem, ali je kazna preinačena na 15 godina zatvora s prisilnim radom i 5 godina gubitka političkih i građanskih prava. Zatvorsku kaznu s ocem služio je u Padinskoj skeli, Orlovnjaku, Slavonskom

se supruga i djeca već prije doselili. Ostatak života živio je skromno i povučeno. Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

Izvor: Kazivanje Krešimira Vladimira Gabrića i Branke Gabrić iz Subotice te Mande Stantić, rođ. Gabrić, s Palića.

N. Tumbas

GABRIĆ, Antun (Hrvatski Majur, 19. XI. 1922. – Subotica, 5. II. 2008.), svećenik, publicist. Rođen u brojnoj obitelji Albe i Kriste, rođ. Ivković Ivandekić. Odrastao na Hrvatskom Majuru, gdje je i pohađao pučku školu. Gimnaziju je završio u Subotici. Studij teologije počeo je u Đakovu, nastavio u Kalači, a završio u Zagrebu 1949. Za svećenika je zaređen u Zagrebu 29. VI. 1948. Bio je kapelan u Somboru, Sonti i u subotičkoj župi sv. Roka. Upravitelj župe u Baču bio je 1956.-59., a 1959.-61. upravljao je đurđinskom župom. Od 1961. do odlaska u mirovinu 1998. bio je upravitelj župe i župnik u Tavankutu.

Počeo je pisati još kao bogoslov, a postavio kao mlad svećenik. Pisao je vijesti iz crkvenoga života, zapisivao narodne priče i anegdote te reportaže iz Tavankuta, Bačkoga Monoštora, Santova i Čavolja. Objavljivao je u mjesnom crkvenom tisku (*Subotička Danica*, *Bačko klasje*, *Zvonik*). God. 1999. objavio je knjigu *Čudan jende i druge bunjevačke pripovitke*, koja sadržava desetak bunjevačkih narodnih pripovijedaka i anegdota, jednako toliko kratkih šaljivih priča koje je napisao sam te nekoliko popularnih napisa o povijesti Tavankuta i Hrvatskoga Majura. Iste godine objavljeno je i drugo, dopunjeno izdanje.

Djela: Bunjevački narodni običaji, u: *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986.*, Subotica, 1987; *Čudan jende i druge bunjevačke pripovitke*, Subotica, 1999 (Subotica, 1999)².

Lit.: *Zvonik*, 9/1998, 3/2000, 8/2007, Subotica; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.-2002.)*: prinosi, Pula, 2005.

S. Beretić

A. Gabrić, *Čudan jende i druge bunjevačke pripovitke*, Subotica, 1999.

Brodu, Sisku te u kaznionici u Lepoglavi, gdje je doživio najteže trenutke svojega života (maltretiranja, mučenja, vezivanje u okove, samica i sl.). U istoj kaznionici u to je vrijeme bio i kardinal Stepinac. Poput mnogih drugih robijaša, pomilovan je 7. I. 1951. Kako više nije imao imovine, vratio se u Skenderovo pokraj Tavankuta, kamo su mu

GABRIĆ, Antuš (Bikovo, 3. IX. 1929. – Subotica, 19. II. 2006.), harmonikaš, skladatelj. Sin Fele i Đule, rođ. Skenderović. Na Bikovu je završio osnovnu školu, a trogodišnju gimnaziju u Subotici. Ljubav prema

harmonici naslijedio je od svoje majke, koja je također svirala harmoniku, kao i njegov stariji brat Andrija. Prvi nastup imao je sa 6 godina. Osim harmonike svirao je i klavir, koji je učio kod Melanije Rajković u subotičkoj Muzičkoj školi, te se bavio komponiranjem. God. 1954. odlazi u Beograd i ondje usavršava harmoniku i komponiranje u privatnoj glazbenoj školi.

Antuš Gabrić

Na harmonici je svirao ne samo narodne pjesme nego i operne arije, klasičnu glazbu, francuske šansone, ruske romance i starogradske pjesme. Surađivao je s mnogim poznatim pjevačima iz Subotice, Osijek, Zagreba, Sarajeva i Beograda (Vera Ivković, Anđelka Govedarović, Lepa Lukić, Staniša Stošić, Safet Isović, Nada Mamula, Zaim Imamović i dr.). Skladao je narodne i starogradske pjesme te kola. Sudjelovao je na mnogim festivalima (Beogradski sabor, Titogradsko proljeće, Ilidža, Festival bunjevački pisama i dr.), na kojima je nekoliko puta osvajao prva mjesta. Mnoge njegove pjesme i danas se emitiraju na televizijskim i radijskim postajama (*Volio sam divojku iz Bačke; Ne žalite žice, tamburaši; Beograde, grade na Dunavu; Jutarnje kolo* i dr.). Često je surađivao s Nestorom Gabrićem. Od 1960-ih do 1980-ih godina snimio je više od 100 gramofonskih ploča s glazbom koju je skladao za diskografske kuće *Jugoton, Discos, PGP RTB* i dr., ali i znatno više kao svirač harmonike s pjevačima. God. 1992. vratio se iz Beograda u Suboticu, gdje je i dalje neumorno skladao i poučavao nove naraštaje. Pokopan je na subotičkome Bajskom groblju.

Lit.: *Zvonik*, 3/2000, 7/2001, Subotica; *Glas javnosti*, 17. VIII. 2005, Beograd.

N. Tumbas

GABRIĆ, Bela (Verušić, 10. III. 1921. – Subotica, 4. VIII. 2001.), profesor, kulturni djelatnik, pisac, urednik, skupljač narodnih pjesama. Sin Laze i Marije, rođ. Tikvički. U pučku je školu krenuo u salašarskoj školi na Klisi nedaleko od Subotice, a završio ju je u gradu. Nakon pet gimnazijskih razreda kod isusovaca u Travniku maturirao je u franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Varaždinu 1942. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je južnoslavenske književnosti, ruski jezik i povijest 1950. Službovao je kao srednjoškolski profesor u Subotici 1950.-70., nakon čega je bio bibliograf u subotičkoj Gradskoj knjižnici. Od lipnja 1972. do prosinca 1973. utamničen je u Srijemskoj Mitrovici jer je osuđen zbog »izazivanja nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti, mržnje i razdora«, zapravo zbog organiziranja simpozija o dr. Josipu Andriću 1969. u Ristovači kraj Bača. Nakon povratka u Suboticu pet je godina bez posla, a od 1978. do umirovljenja 1984. radi kao knjižničar u subotičkom Gradskom muzeju. Svoj rad nastavlja kao profesor u Biskupskoj klasičnoj gimnaziji *Paulinum* u Subotici te kao predavač književnosti na Teološko-katehetskom institutu Subotičke biskupije.

Nakon Drugoga svjetskoga rata napisao je više priručnih skripta iz književnosti i povijesti za školske potrebe. Sudjelovao je na mnogim znanstvenim skupovima i predavanjima, uredio je i popratio komentarima knjige Ante Sekulića, Ivana Kujundžića, Pavla Bačića, Jakova Kopilovića, Ivana Prčića – Učitelja, Ive Prčića st., Ante Jakšića, Marije Grunčić-Nenin, Nedeljke Šarčević, Marka Peića i dr. Skupljao je narodne pjesme, pisao o narodnim običajima, o književnosti vojvođanskih Hrvata, u povodu različitih obljetnica objavljivao je životopise značajnih osoba iz bunjevačke i šokačke kulture, a neumorno je bilježio i događaje u životu hrvatskoga puka u Bačkoj. Radove je objavljivao u zavičajnim listovima i periodici (*Bačko klasje, Subotička Danica, Zvonik, Klasje naših ravni, Glas ravnice* i dr.) te u periodici u Hrvatskoj (*Marulić* 4/1970,

5/1981, 4/1994, 5/1994, 1/1996; *Crkva u svijetu* 2/1990; *Sveta Cecilija* 4/1986 i dr.). U rukopisu mu je ostala antologija hrvatskih pisaca u Bačkoj, odnosno Podunavlju. Svojim istraživanjima, zapisima i čuvanjem rukopisne i druge zaostavštine nesebično je pomagao mnogim suvremenicima, od učenika do pisaca, bibliografa i povjesničara. Pisao je pod različitim pseudonimima: Al-Be, Vojmir, V-r, Mirko Bunjevečev i dr.

Bela Gabrić

Bio je član uredničkoga vijeća i urednik kalendara *Subotička Danica*, lektor i tehnički urednik *Glasnika sv. Franje*, glasila Franjevačkog Trećeg reda u Subotici, član uredništva katoličkoga lista *Bačko klasje*, katoličkoga mjesečnika *Zvonik* te glavni urednik časopisa za književnost, umjetnost i znanost *Klasje naših ravni* 1996.-99. Uredio je i *Zbornik predavanja Znanstvenog skupa u Subotici 12.-14. VIII 1986.* (Subotica, 1987.) te sve brojeve *Zbornika Ivana Antunovića* (Subotica, 1990.-94.). Svoju bogatu knjižnicu i mnogobrojne izvore (dokumentaciju međuratnih hrvatskih udruga i sl.) ostavio je Bunjevačko-šokačkoj knjižnici *Ivan Kujundžić*.

Cijeloga života bio je vrlo aktivan u društvenom i kulturnom životu. Dugogodišnji je član odbora žetvenih svečanosti Dužijanaca i manifestacije *Dani kruha i riječi*, član organizacijskoga odbora velike proslave u povodu 300. obljetnice seobe veće skupine Bunjevaca u Suboticu i Bačku 17. VIII.

1986. u Subotici. Istaknuo se organiziranjem mnogobrojnih kulturnih priredaba i književnih večeri. Bio je aktivan član i osnivač više hrvatskih institucija i udruga, među kojima Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* (u kojem je bio dugogodišnji pročelnik Bunjevačko-šokačke knjižnice *Ivan Kujundžić*), Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini, Hrvatskoga kulturno-umjetničkog društva *Bunjevačko kolo*, Hrvatskoga akademskoga društva i dr., a bio je i član Vijeća za tisak Subotičke biskupije.

Za velike zasluge na području duhovne kulture papa Ivan Pavao II. odlikovao ga je priznanjem *Pro Ecclesia et Pontifice* 1990., što je najviše odličje koje Crkva dodjeljuje vjernicima laicima. Skupština Općine Subotice proglasila ga je 2000. počasnim građaninom Grada Subotice, a njegovo ime nosi Hrvatsko društvo za pomoć učenicima. Svoju kuću darovao je Katoličkoj crkvi, a na IV. danima Balinta Vujkova 2005. ondje je otvorena Spomen-kuća Bele Gabrića. U njoj su danas smješteni Hrvatska čitaonica i Hrvatsko društvo za pomoć učenicima *Bela Gabrić*, a ulica u kojoj se nalazi nosi njegovo ime.

Djela: *Prelo, Narodni običaji bačkih Hrvata*, 1 (s L. I. Krmpotićem), Subotica, 1992; *Materice, Narodni običaji bačkih Hrvata*, 2, (s L. I. Krmpotićem), Subotica, 1992; *Polivači, Narodni običaji bačkih Hrvata*, 3 (s L. I. Krmpotićem), Subotica, 1992; *Preljske pisme*, Subotica, 1993; *Bibliografija kalendara Subotička Danica 1971.-1972. i 1984.-1993.* (s I. Prčićem ml.), Subotica, 1994; *Bunjevačke kraljičke pisme* (s A. Pokornikom), Subotica, 1996.

Lit.: *Dr Josip Andrić 1894-1967 : zbornik*, Zagreb, 1971; *Bačko klasje*, br. 57, Subotica, 1990; L. I. Krmpotić, Govor prigodom dodjele papinog priznanja »Pro Ecclesia et Pontifice« Beli Gabriću, *Subotička Danica : kalendar za 1992. god.*, Subotica, 1992; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; *Zvonik*, 6/2000, Subotica; K. Čeliković, Prof. Bela Gabrić, *Subotička Danica : kalendar za 2002.*, Subotica 2001; M. Miko-
vić, Blagi smiješak i lijepe riječi, *Klasje naših ravni*, 1-2/2002, Subotica; Đ. Lončar, Pseudonimi i inicijali autora koji su pisali o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 11-12/2006, Subotica.

K. Čeliković

GABRIĆ, Emil (Subotica, 22. III. 1975.), violinist. Sin Ernesta i Zlate, rođ. Ličina. Osnovnu školu završio je u Subotici. Njegovu glazbenu darovitost otkrio je vrlo rano voditelj limene glazbe u subotičkoj Muzičkoj školi Stevan Toplak te je s 4,5 godine upisao nižu muzičku školu. Srednju muzičku školu završio je također ranije u klasi profesora Ive Vlašića u Subotici. S petnaest godina upisao je Muzičku akademiju u Novom Sadu, a nakon završetka prve godine prelazi na zagrebačku Muzičku akademiju, na Odsjek za gudačke instrumente, na kojem je apsolvirao violinu. S nekoliko glazbenika 1993. osnovao je grupu *Paganini band*. Skupina njeguje etno-pop glazbu, surađivala je s Arsenom Dedićem, Gibonni-jem, Ibricom Jusićem i drugima, a objavila je i dva albuma: *Ja sam život* (1998.) i *Paganini kad zasvira* (2002.).

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 154, Subotica, 2006; <http://paganini.hr/>

M. Kopunović

GABRIĆ, Emina (Hamilton, Kanada, 3. XII. 1975.), gimnastičarka, dizačica utega. Kći Blaška i Marije, rođ. Karlović. Osnovnu školu završila je na Paliću, a srednju grafičkoga smjera u Subotici. Gimnastikom se počela baviti 1980. u Gimnastičkom društvu *Partizan*, u kojem je ostala do kraja karijere 1991. Bila je prvakinja Vojvodine u kategoriji pionirki 1984. i seniori 1991., drugo mjesto osvojila je 1990., a treće 1989. Na saveznm natjecanjima dvaput je osvojila treće mjesto: 1987. i 1991. U povijesti ženske gimnastike u Subotici prva je uspjela izvesti dvostruki salto na parteru bez odskočne daske. God. 1991. u Klubu dizača utega *Spartak* počinje trenirati diza-nje utega. U juniorskoj konkurenciji bila je prvakinja Vojvodine 1992. u kategoriji do 52 kg, Srbije 1992. u kategoriji do 48 kg i SR Jugoslavije 1992. i 1993. kategoriji do 52 kg. God. 1993. prestaje se baviti sportom. Živi na Paliću.

Izvori: Osobna arhiva Emine Gabrić; Arhiva Kluba dizača utega *Spartak*.

P. Skenderović

GABRIĆ, Josip (Subotica, 16. III. 1814. – Subotica, 23. V. 1874.), zemljoposjednik,

virilist. Sin Marijana i Kolete, rođ. Kujundžić. Kad se početkom 1870-ih polovina lokalnoga zastupničkoga tijela počela popunjavati virilistima (imenovanim neizabranim zastupnicima, koji su to postajali na temelju funkcije, poreznoga cenzusa i sl.), postao je gradski općinar na osnovi plaćenoga neposrednoga poreza. Nakon njegove smrti subotički je tisak zabilježio: »ovo je prva posmrtnica štampana na bunjevačkom«.

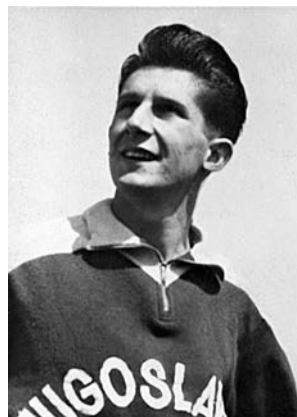
Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:451.7; F:451.75.

Lit.: *Subotički glasnik*, Subotica, 30. V. 1874.

M. Grlica

GABRIĆ, Josip – Josa (Subotica, 7. VII. 1930.), stolnotenisač, odvjetnik, društveni i politički djelatnik. Sin Lazara i Roze, rođ. Lacković. U rodnome mjestu završio je osnovnu školu (u gradskoj četvrti Ker) te gimnaziju. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1964.

Josip Gabrić

Isprva radi kao pravni referent u subotičkoj tvornici *Pionir*, zatim je 1966. izabran za suca Općinskoga suda u Subotici, a 1967.-74. tajnik je Skupštine Općine Subotica. Nakon što nije reizabran na tu funkciju, 1975. otvara odvjetnički ured, odakle odlazi u mirovinu 1986. Član je Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini od njegova osnutka 1990., te dugogodišnji dopredsjednik stranke najviše angažiran na planu zaštite i ostvarivanja manjinskih prava voždanskih Hrvata.

Stolni tenis počeo je igrati 1945. u Omladinskom domu u Keru, a nakon što je

uočen njegov talent na kvartovskom natjecanju, počeo je igrati u Sportskom društvu *Spartak*. Već 1947. postao je omladinski prvak Jugoslavije u disciplini juniorskih parova s Ivicom Bajićem, a 1948. osvaja i prvo mjesto u pojedinačnoj konkurenciji. Do kraja karijere u različitim disciplinama (ekipno, pojedinačno, u parovima) osvojio je ukupno 13 naslova prvaka Jugoslavije, 12 naslova prvaka Srbije te veći broj drugih i trećih mjesta. U eri Vilima Harangozoa vrlo je uspješno branio boje *Spartaka*, a s prelaskom u beogradski *Partizan* 1951., za koji je nastupao do 1955., znatno je pridonio razvoju beogradskoga stolnoga tenisa. Na Međunarodnom prvenstvu Jugoslavije u Novom Sadu 1955. osvojio je drugo mjesto, a iste godine na ekipnom prvenstvu Jugoslavije najuspješniji je pojedinac – nije izgubio nijednu partiju. Nastupao je 21 put za reprezentaciju Jugoslavije u razdoblju 1951.-56., a sudjelovao je s njom i na 4 svjetska prvenstva (Beč 1951., Bukurešt 1953., Wembley 1954., Utrecht 1955.). Najveći uspjeh s državnom vrstom postigao je na svjetskom prvenstvu 1951., kad je u susretu s reprezentacijom Engleske, pri rezultatu 4:4, u odlučujućem susretu pobijedio Briana Kennedyja s 2:0 i tako donio Jugoslaviji pobjedu i brončanu medalju. God 1956. osvojio je prvo mjesto na Međunarodnom prvenstvu Belgije u Bruxellesu i Međunarodnom prvenstvu Rumunjske u Bukureštu u igri parova s Josipom Vogrincom. Bio je žustar, klasičan forhend-napadač. Nailazak sve većega broja igrača sa spužvastim reketima te studij prava utjecali su na njegov raniji prestanak aktivne igračke karijere 1956. Poslije je radio i kao trener u Stolnoteniskom klubu *Spartak* 1959.-67.

Potkraj 1960-ih i početkom 1970-ih bio je najprije predsjednik subotičkoga Saveza općine za fizičku kulturu (SOFK), a poslije i predsjednik subotičkoga Fonda za fizičku kulturu, u kojem se posebno angažirao na izgradnji sportskih objekata, pa je za njegova mandata izgrađena Hala sportova te gradsko klizalište. Za svoj rad dobio je više nagrada i priznanja: naslov Zaslužni sportaš Jugoslavije za osvojeno treće mjesto u svijetu 1979., Zlatnu značku Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije 1976., Svibanj-

sku nagradu Narodne skupštine Socijalističke Republike Srbije (1964.), Orden rada sa srebrnim vijencem (1971.), Orden za vojne zasluge sa srebrnim mačevima (1972.), priznanje Sto sportaša stoljeća u Subotici (2000.), zvanje Počasni građanin Subotice 2005., Nacionalno sportsko priznanje za poseban doprinos razvoju i afirmaciji sporta Republike Srbije (2007.) i dr.

Lit.: *50 godina Stolnoteniskog saveza Jugoslavije*, Zagreb, 1978; *Subotički stoni tenis*, ur. M. Brustulov, Subotica, 1995; *Dodela zvanja počasni građanin Opštine Subotica i priznanja Pro urbe*, brošura, Subotica, 2005.

T. Žigmanov

GABRIĆ, Nestor (Subotica, 12. I. 1931. – Novi Sad, 9. X. 1994.), pjevač narodnih pjesama. Sin Ente i Kriste, rođ. Bačlija. Glazbenu karijeru počeo je u Subotici, a nastavio u Novom Sadu kao vokalni solist Radio Novoga Sada. Snimio je mnogobrojne pjesme za Radio Novi Sad s narodnim i s tamburaškim orkestrom. Najviše je izvodio novu narodnu glazbu komponiranu u duhu narodnih pjesama 1960-ih godina, a manje tradicionalnu. U fonoteci Radio Novoga

Nestor Gabrić

Sada sačuvano je više njegovih interpretacija starih bunjevačkih pjesama te pjesama iz drugih krajeva Vojvodine. Jedan od njegovih posljednjih javnih nastupa bio je u subotičkoj Hali sportova 1991. na Velikom prelu. Ostao je zapamćen kao izvrstan interpretator.

S. Jaramazović

GABRIĆ, Stjepan – Pićora (Subotica, 28. VII. 1911. – Novi Sad, 21. III. 1978.), služ-

benik, nogometaš. Sin Nikole i Kate, rođ. Vojnić Purčar. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, gdje je 1929. upisao i Pravni fakultet. Zbog loših materijalnih prilika 1931. stupio je kao dnevničar u službu u Gradsku javnu bolnicu, pa je studij odslušaio tek 1940., ali nikad nije diplomirao. Za vrijeme rata radio je kao službenik u Gradskoj bolnici. Potkraj 1945. obnašao je dužnost tajnika Komisije za ratnu odštetu, a nakon toga odlukom Narodnoga odbora raspoređen je na mjesto administrativnoga službenika Gradske bolnice, gdje je radio na različitim poslovima i vodio cjelokupnu bolničku administraciju do odlaska u mirovinu 1971. Od 1931. do početka Drugoga svjetskoga rata aktivno je igrao nogomet za NK *Bačka* iz Subotice. Poslije je rata neko vrijeme bio je aktivan u klupskoj upravi.

Izvori: Arhivski podaci Zdravstvenog centra Subotica.

Lit.: *Fudbalski klub »Bačka« 1901-2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

E. Libman

GABRIĆ, Stjepan (Subotica, 18. VIII. 1912. – Lepoglava, 10. VI. 1950.), svećenik. Sin Antuna i Elizabete, rođ. Jurić. Obitelj se radi školovanja djece sa salaša kod Bikova preselila u Suboticu, gdje je otac radio kao poštanski službenik. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, nakon čega odlazi u Đakovo u bogoslovno sjemenište. Studij teologije završio je u Zagrebu, a za svećenika je zaređen 18. VII. 1937. u Senju. Kao mladi kanonik djeluje na području Senjske biskupije, a za vrijeme Drugoga svjetskoga rata bio je župnik u mjestu Zablacu, kotar Bihać, koje je tada bilo u Senjskoj biskupiji. Ondje je dočekao je kraj rata. God. 1946. komunističke vlasti neuspješno ga pokušavaju nagovoriti da se odrekne svećeničkoga poziva, nakon čega ga zatvaraju i osuđuju pod lažnom optužbom da je surađivao s ustaškim režimom. Iako je već prije rata bolovao od tuberkuloze, prije suđenja 24 sata držan je do grla u vodi kako bi bio prisiljen na suradnju. Na montiranom političkom procesu osuđen je na 15 godina teške robije i na 5 godina gubitka svih građanskih prava. Poslan je na odsluženje kazne najprije u logor Staru Gradišku, a zatim

u kaznionicu u Lepoglavi, gdje je tada tamnovao i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, kojemu je neko vrijeme prije rata bio kapelan. I u Lepoglavi su ga također pokušali vrbovati, ali kako nije želio napustiti svećeničku službu, zatvorske su ga vlasti dale usmrtiti, dok je u službenom zapisniku zabilježeno je kako je počinio samoubojstvo. Zatvorska uprava nije predala tijelo pokojnika rodbini da ga prenese u obiteljsku grobnicu u Subotici, nego je pokopan na nepoznatome mjestu u Lepoglavi.

Izvori: Osobna arhiva i kazivanje Nade Biro, rođ. Gabrić, iz Vukovara.

Lit.: S. Kožul, *Martiologij crkve zagrebačke*, Zagreb, 1998; J. Vraneković, *Dnevnik I*, prir. J. Batelja, Zagreb, 2006; S. Razum, *Osuđeni vjerski službenici u Hrvatskoj u razdoblju od 1944. do 1951. godine*. Doprinos hrvatskom žrtvoslovlju, *Tkalčić*, 11/2007, Zagreb.

K. Bušić i N. Biro

GABRIĆ-ĆUPRIJA, nekadašnji most u južnom dijelu Subotice, za koji se vezuje bunjevački svadbeni običaj prenošenja mladenke. Nalazila se stotinjak metara sjeverozapadno od sadašnjega spomenika *Prozivka* na nekadašnjem Petrovaradinskom putu, nekada glavnome prilaznom putu gradskomu središtu s juga, te je za grad imala iznimnu komunikacijsku važnost. Premošćivala je »vok«, prirodnu otoku svih voda sa sjevera i tadašnjega teritorija grada, koji je tekao sredinom udoline Mlaka i tadašnjega gradskoga područja i ulijevao se u Šandorsku baru, tj. Mali Palić, i spajao dvije obale s kerske i senčanske »grede«. Važnost mosta za grad u prometnom smislu uvijek je bila velika, jer je preko njega vodio put u Petrovaradin i Zemun, ali i u okolna naselja. Mnogobrojno poljoprivredno salaško stanovništvo s pustara južno i jugozapadno od grada (Verušić, Žednik, Pavlovac, Đurđin, Sebešić) od XVIII., a posebno od XIX. st. dolazilo je naime u Suboticu na »šandorsku trošarinu« i poslije prelazilo Gabrić-ćupriju te izlazilo na Petrovaradinski put (dio današnje Ulice braće Radića).

O samom toponimu Gabrić nema pouzdanih podataka, kao ni o autentičnom izgledu mosta. Osnovano se može pretpostaviti da je bio od drveta te da je često mije-

njao izgled. Prvi je put na gradskim kartama prikazan 1748., a 1881. izgrađen je »kamenim most« od 60.000 cigala. Iako je zacjeljivanjem dotada otvorene kanalizacije u Prvomajskoj ulici tijekom 1960-ih »vok« zamijenjen kanalizacijom te zasut, a ostatak mosta tijekom 1980-ih srušen pri realiziranju urbanističkoga plana i formiranju nove ulice Nade Dimić (prije Hercegovačka ulica), od 1990-ih nekoliko puta pokretana inicijativa mjesnih zajednica Prozivka i Bajnat da se čuprija obnovi, rezultirala je izgradnjom simbolične čuprije 2008. na točnoj lokaciji gdje se nekada nalazila.

Prenošenje nevjestice preko Gabrić-čuprije

No čak i kada jedno vrijeme mosta nije bilo, bunjevačka tradicija vezana za čupriju na mjestu gdje se ona nekad nalazila i dalje je živjela. Naime, u subotičkih Bunjevaca raširen je običaj da nakon vjenčanja mladoženja, u pratnji svatova, prenese mladenku preko Gabrić-čuprije. Postoji više tumačenja toga običaja. Prema pučkomu vjerovanju, prenošenje je bilo jamstvo da će brak biti čvrst i neraskidiv, a u njegovoj je pozadini priča o pastiru koji je »uskočkinju«, tj. nevjenčanu suprugu, »ukrao« od roditelja i prenio je na rukama preko Gabrić-potoka. Iako su roditelji djevojku pozivali natrag, ostala je s njim te se običaj održao kao simboličko jamstvo sloge mladenaca. Zapisana je i legenda da je čupriju sagradio neki čobanin Gabrić kako bi sa svojim ovcima brže došao na Mlaku, a ljudima je naplaćivao prelazak. Moguće je i to da je običaj nastao u vrijeme života u porodičnim zadrugama, kad se mladenka nakon udaje u potpunosti posvećivala životu unutar zadruge. Udane

su Bunjevkice naime rijetko odlazile u grad, pa je običaj značio i oproštaj od gradskoga života.

Gabrić-čupriju opjevali su Vojislav Sekelj i pučki pjesnik Stipan Bašić – Škaraba. Bašićeva je pjesma i uglazbljena te izvedena na VI. festivalu bunjevački pisama 2006. u Subotici.

Lit.: B. Peruničić, *Postanak i razvitak baština na području Subotice od 1686 godine*, Beograd, 1958; J. Klarski, *Ekonomsko-socijalni koreni nekih običaja stanovništva severne Bačke*, *Rukovet*, br. 7-8/1967, Subotica; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; V. Sekelj, *Rič fali*, Rijeka, 1991 (1993²; Subotica, 2003³); V[ojslav]. S[ekelj], *Mostovi*, *Žig*, br. 106, Subotica, 2000; G. Ulmer, Z. Pavić, *Kraljevski komesar Jozef Gludovac u Subotici (1788-1790) : analitički inventar*, Subotica, 2003; S. Kujundžić, *Naši mladenci*, Subotica, 2004; *Subotičke novine*, 5. III. 2004, 12. III. 2004, Subotica; *Subotičke*, 30. III. 2007, 2. XI. 2007, Subotica.

A. Rudinski i B. Jaramazović

GAĆE, donji dio muške odjeće u Bunjevaca i Šokaca. Šivane su ručno od domaćega, najčešće lanenoga platna – svaka nogavica je bila širine dvije »pole« platna (jedna »pola« iznosi 80 cm). Potkraj XIX. i početkom XX. st. domaće laneno platno zamijenilo je tvorničko pamučno platno. Između nogavica umetala se krpica zvana »tur«. Na gornjem dijelu u porub uvlačila se vrpca »ugaćnjak«, kojom su se gaće vezivale u struku. Sezale su do gležnjeva. Zimi su preko gaća Bunjevci odijevali »čakšire«. U njih su se svečane »uzimaće« gaće od bijelog platna, da bi raskošnije izgledale, šivale i u šest pola, bogato su se nabirale u bore i čvrsto štikale.

U Šokaca također čine dio tradicionalnoga ruha. Šivale su se od tkanoga platna – »ćenjara« ili »ćinjara«. Ukrašene su šljokama pri kraju nogavice i obrubljene čipkom. Gaće se nose uz košulju od istoga materijala te zajedno s »froslukom«, tj. prslukom, čine muško ruho. Mogu biti izrađene u više pola, no najčešće su šivane u dvije ili tri. Prije Drugoga svjetskog rata šivale su se lanene ili kudjeljne gaće u manje pola za svakodnevnu uporabu, a nosili su ih i odrasli i djeca. Rabile su se i kao donje rublje te su i sprijeda i straga imale otvor.

K. Suknović i M. Šeremešić

GAJDAŠKO KOLO, bunjevački pučki ples. Prema plesnoj strukturi arhaičan je i pripada u red najstarijih bunjevačkih plesova. Nekad se izvodio isključivo uz pratnju solističkoga instrumenta – gajda, dok se u novije doba izvodi i u pratnji tamburaša i harmonikaša. Pleše se u kolu klasičnoga tipa, a pripada u kola panonske plesne zone. Mješovitoga je karaktera, s jednakim brojem plesača i plesačica. Kolo se pri izvođenju giba u lijevu stranu. Plesači se drže za ruke nisko sprijeda za male prste, a plesačice su u vanjskom dijelu kruga s ruke na ramenima plesača. Plesni su obrasci četverodijelni, jer se riječ o standardnom plesnom obrascu bez iskrcavanja. Pleše se mirno, bez naglih pokreta, s dubokim spuštanjem u koljenima. Čine to osobiti plesači, kojima je cilj isticanje vertikalnoga titraja.

Lit.: I. Ivančan, *Narodni plesni običaji u Hrvata*, Zagreb, 1996; L. Malagurski, *Pesme i igre u narodnim običajima bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; A. Ivančan, *Narodni plesni običaji Hrvata Bunjevaca*, u: N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000; S. Tonković, *Dragulji bunjevačke riznice*, Novi Sad-Petrovaradin, 2001.

Lj. Vuković-Dulić

GAJDE (tur. *gayda*: istog značenja kao u hrvatskom < *arap*. qā'idah: model; osnov; načelo; melodija), pučki glazbeni puhački instrument. Podrijetlom su iz Azije, ali su se vremenom proširile po cijelom svijetu, posebice u Škotskoj, Irskoj, Austriji, gdje su važan instrument u vojnim orkestrima. Nastale spojem mijeha i frule, tipičan su pastirski instrument, koji je poslije ušao i u građanske krugove. Sastoje se od mješine i nekoliko cijevi od drva, koje su utaknute u nju. Po jednoj se prebire melodija, a druge izvode ostinantne intervale i tonove koji služe kao nepromjenljivi fond. Uz prebiraljku imaju još i krupan truban, koji gajdaš pri sviranju oslanja o lijevo rame i iz kojega bez prekida brui dubok otegnuti ton. Gajde daju troglasnu glazbu: povrh duboka tona, što izlazi iz trubnja, čuje se dvoglasna svirka s prebiraljke – na jednoj njezinoj cijevi samo je jedna rupica za prebiranje i nje se izvode samo dva tona u razmaku kvarte. Na drugoj cijevi prebiraljke raspoređeno je pet rupica za prebiranje, pa se na njoj izvodi napjevi.

Na gajdama su se izvodila i kola: srjemica, seljančica, svatovac, bečarac i napjevi iz narodnih popijevaka: *Ajd' na vivo*; *Oj, Savice, tiha vodo ladna*; *U livadi pod jase-nom* i drugi. Epske pjesme među Hrvatima u Bačkoj, primjerice groktalice ili groktuše, često su pjevane uz pratnju gajda ili frule, a izvodili su ih u svatovima, na prelama, divanu, berbi i sličnim zgodama. Gajde su imale i svoju ulogu u prigodi ženidbenih običaja šokačkih i bunjevačkih Hrvata. Prije nego što su zaručnici išli »na pisanje« k svećeniku u župni ured, momkova bi rodbina išla k djevojčini roditeljima na tzv. rakiju, već ujutro, uz pratnju gajdaša, a predvečer bi se skupljena rodbina vozila kolima kroz selo pjevajući u pratnji gajda. I gajdaša je danas sve manje; ima krajeva u kojima se još samo najstariji ljudi sjećaju posljednjih gajdaša, u pravilu vrlo vještih svirača, cijenjenih i pozvanih da svirkom i pjevanjem uveličaju razna veselja. Iako se u nekim mjestima još koriste, danas su gajde više dio kulturne baštine nego stvarnoga glazbenoga života.

Lit.: Narodna glazbala u Hrvata, u: *Danica : kalendar za prostu godinu 1951*, Zagreb, 1950; J. Andreis, *Historija muzike*, 1, Zagreb, 1966; J. Andreis, *Vječni Orfej*, Zagreb, 1967; *Popularna enciklopedija*, Beograd, 1976; A. Gabrić, Blaško Rajić kao sakupljač bunjevačkih narodnih pjesama, u: *Subotička Danica : kalendar za 1984*, Subotica, 1983; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992.

Z. Pelajić

GAL, Stipan (Đurđin, 2. I. 1952.), ekonomist, poljoprivrednik. Rodio se na salašu u okolici Đurđina kao peto od osmero djece u obitelji Pavla i Marte, rođ. Mesaroš. Prva četiri razreda osnovne škole pohađao je u Mišićevu, a druga četiri u Bajmoku, do kojega je svakodnevno pješao. Na Tehničkoj školi u Subotici završio je strojarski smjer, nakon čega se upisao na Višu školu za cestovni promet u Zagrebu. Nastavu je pratio u Subotici, a diplomirao je 1976. Zaposlio se u tvornici elektromotora Sever 1975. Uz rad je studirao na Ekonomskom fakultetu u Subotici, na kojem je diplomirao 1982., a na poslijediplomskom studiju 1994. obranio je magistarsku radnju *Marginalni troškovi u visokoserijskoj proizvod-*

nji. U Severu je počeo raditi na pripremi materijala u alatnici i napredovao je do funkcije direktora financija i pomoćnika generalnoga direktora za komercijalu i financije 1990-ih godina. Poslije se vratio na imanje u Tavankutu i Čikeriji, gdje se bavi uzgajanjem voća.

M. Kopunović

GALICIJA, nekadašnja austrijska krunska zemlja s administrativnim središtem u Lavovu. Od X. st. na njezinu se području sukobljavaju poljska i kijevska država, a u XII. st. ondje nastaje samostalna kneževina sa sjedištem u Galiču, prema kojemu je i dobila ime. U XIV. st. kneževina gubi samostalnost te ulazi u sastav poljsko-litavske unije. Nakon prve diobe Poljske 1772. veći dio Galicije dolazi pod austrijsku upravu, a nakon druge i treće diobe Austrija pripaja i preostale dijelove. Od Bečkoga kongresa 1815. austrijska je krunska zemlja; god. 1846. priključen joj je i Krakov, a tri godine poslije iz nje je izdvojena Bukovina. Nakon 1918. Poljska proglašava suverenitet nad cijelim područjem Galicije, no protiv toga ubrzo ustaju Ukrajinci u istočnom dijelu. Pobuna je trajala do kraja 1919., a šire međunarodno priznanje poljskoga suvereniteta došlo je tek 1923. U Drugom svjetskom ratu bila je pod njemačkom okupacijom, a nakon njega podijeljena je između Poljske i SSSR-a. Njezin istočni dio, uključujući i Lavov, danas pripada Ukrajini.

Galicija

U zajedničko pamćenje donjougarskih Hrvata Galicija je ušla u prvom redu zbog krvavih borba koje su se ondje tijekom Pr-

voga svjetskoga rata vodile između austro-ugarske i ruske vojske. Pretpostavlja se da je samo u bici od 26. VIII. do 17. IX. 1914., koja je završena pobjedom Rusa, poginulo oko 400.000 austro-ugarskih i oko 230.000 ruskih vojnika. Među palima i ranjenima bilo je i puno Hrvata iz ugarskoga Podunavlja, pa sjećanje na ta ratna stradanja do danas živi u usmenoj predaji, a ugrađeno je i u pojedine književne tekstove. Bunjevački se vojnici tako spominju u Krležinim novelama iz zbirke *Hrvatski bog Mars*, a povratak iz Galicije jedan je od najpotresnijih motiva u poetskoj zbirci *Rič fali* Vojislava Sekelja. Rukopisnu ostavštinu Matije Evetovića čine i njegove dnevničke bilješke iz Prvoga svjetskog rata, među kojima su i ratne uspomene iz Galicije.

Lit.: Žrtve svitskog rata, u: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, 1920; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

P. Vuković

GALIĆ, Đuka (Santovo, 24. IV. 1900. – Santovo, 21. IX. 1991.), narodni umjetnik, obrtnik. Sin Stipana i Age, rođ. Čatić. Kako je rano ostao bez oca, nakon završetka pučke škole služi na biskupskom imanju u Sighetu (*madž.* Püspökpuszta) i na barunskom posjedu na Rastini. Tu je prvi put čuo kako sviraju na glasoviru i harmonici te ga je to potaknulo da, nakon ustrajne štednje, harmoniku i sam kupi. U međuvremenu je u Bezdanu izučio limarski zanat, a s vremenom je postao majstor na harmonici. Osnovao je orkestar, čiji su članovi bili i Andrija Čulić, Ljuboš i Živko Balatinac, Ivan Duben te Milovan Velin. S mjesnom kulturnom skupinom sudjelovao je na mnogim turnejama, festivalima, smotrama folklora, a bez njega se nije mogla zamisliti nijedna veselica, prelo, marindanski bal ili svatovi. Slovio je za najboljega svirača u široj okolini, o čemu svjedoči i bečarac: »Zlatne ruke u Galića Đuke: / kad zasvira, noge nemu mira«. Neko vrijeme učenike je poučavao sviranju harmonike. Zahvaljujući njemu spašene su od zaborava mnoge stare pučke pjesme i druge santovačke umotvorine. Dobitnik je više priznanja i nagrada te onodob-

noga visokoga odličja Za socijalističku kulturu 1970.

Lit.: S. Sabovljević, Čika Đuka Galić, u: *Hrvatski glasnik*, 24/1991, Budimpešta.

Ž. Mandić

GALOVIĆ, Ivan, o. Albert od Blažene Djevice Marije (Livir /madž. Lövvö/ pokraj Soprona, Mađarska, 17. I. 1888. – Sombor, 6. IV. 1935.), karmelićanin, skladatelj. Gradišćanski je Hrvat. Osnovnu školu pohađao je u Sopronu, a u trećem razredu klasične gimnazije 1903. primljen je u karmelićansko dječjačko sjemenište u Đuru. God. 1904. obukao je karmelićansko odijelo i počeo novicijat, a 1907. polaže svečane zavjete. Filozofiju i teologiju studira u Budimpešti, a usto studira i orgulje i glasovir, poslije i violinu i violončelo. Za svećenika je zaređen 1910. u Ostrogonu. God. 1913. poslan je u Sombor za profesora teologije karmelićanskim bogoslovima. Od 1917. prior je samostana u Đuru, gdje počinje skladateljsku djelatnost. U Sombor se vraća 1924., a nakon smrti o. Ambrozija Bašića 1925. postaje prefekt maloga karmelićanskoga sjemeništa u Somboru. God. 1927. premješten je u budimpeštanski samostan, gdje vodi Marijinu Kongregaciju djevojaka i na mađarskom uređuje glasnik *Szent Terézke rozsa-kertje* (*Ružičnjak sv. Male Terezije*). God. 1929. vraća se u Sombor, orguljaš je i prefekt dječjačkoga sjemeništa, a od 1933. postaje učiteljem novaka u Somboru. Ubrzo se razbolio, a 1935. i umire.

Napisao je brošuru na mađarskom u čast novoproglašene svete Male Terezije. Njoj u čast skladao je i pjesme: *Vrhu gore Karmela te K Mariji mi miloj Majci Djevi. Rajska se vrata otvaraju sada* himan je posvećen sv. Tereziji Avilskoj i sv. Ivanu od Križa, koji se i danas rado pjeva. Njegovom je zaslugom karmelićanska crkva u Somboru dobila prekrasne orgulje. Zauzimao se i za prevođenje djela sv. Terezije Avilske i sv. Ivana od Križa na hrvatski, što je ostvario njegov učitelj hrvatskoga dr. Fran Binički iz Ličkog Osika 1933. Bio je vrstan govornik i propovjednik na hrvatskom, mađarskom i njemačkom jeziku. Uz klasični latinski, grčki i hebrejski, naučio je i španjolski kako

bi bolje razumio djela sv. Terezije Avilske i sv. Ivana od Križa.

Ivan Galović

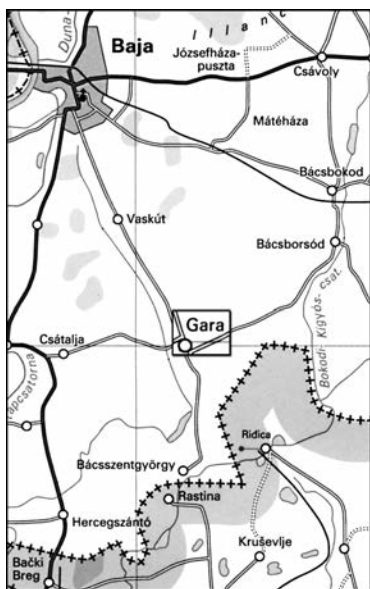
Lit.: M. Miloš, Sjećanje na o. Alberta Galovića, *Subotička Danica : kalendar za 1985. god.*, Subotica, 1985; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; M. Miloš, Značajni likovi Karmela u Somboru, u: *Baština za budućnost : karmel u Somboru 1904.-2004.*, Zagreb-Sombor, 2003.

M. Miloš

GARA, naselje u Bačko-kiškunskoj županiji, oko 20 km jugoistočno od Baje, 2735 st. (2001.). Mišljenja o podrijetlu naziva sela nisu jedinstvena. Prema jednoj pretpostavci selo je dobilo ime po porodici Garai, kojoj je neko vrijeme pripadalo. Drugi tvrde da naziv sela potječe od slavenske riječi »gora«, budući da se prvotno naselje nalazilo na brijegu 4 km od sadašnjega sela u smjeru Đurića (*madž. Bácszentgyörgy*), koje se nazivalo Gradina, no iako se 1940. pri iskopavanju kanala naišlo na ruševine, one nisu detaljnije istražene.

Gara je jedno od najstarijih naselja Bajskog kotara, bila je naseljena već u vrijeme Arpadovića. Prvi poznati pisani podaci o selu nalaze se u zapisima iz razdoblja vladavine kralja Andrije III. (1290.-1301.), koji je kmetovima Kelemen i Mihályu za ratne usluge podario imanje Garu (*possessionem seu terram Gara cum ecclesia*). Do 1334. selo je pripadalo porodici Garai, kad su je Petar Garai i njegovi rođaci prodali sinovima Imrea Becseija. Gara se spominje i u dokumentima iz 1342., 1358., 1359. te 1366., kad mijenja gospodare. God. 1400. imanje je porodice Töttös i tako se vodi do 1574., kad prelazi u ruke porodice Kisvárdai.

Prema turskim defterima iz 1590. u Gari je bilo 25 kuća koje su plaćale porez. Za vrijeme turske vladavine Gara je pripadala Somborskoj nahiji, ali je bila slabo napućeno mjesto. Nominalno ju je 1641. kao imanje dobio Nikola Milojković, a već 1642. ugarski je palatin, zajedno s Kačmarom i Tompom, daruje Istvánu Aszalayu i Ádámu Komjátyu. God. 1663. vlasnici su imanja Mihály Bory, Nikola Dvorniković i György Horvát Szalatnyai. Beogradski biskup Matija Benlić u Gari je 1669. krizmao 156 katolika Hrvata. Kalačkoj je nadbiskupiji 1678. platila 4, a 1700. – 6 forinta crkvene desetine. Prema turskomu popisu poreznih obveznika iz 1679. plaćala je 3 forinte harača.

Gara

Sadašnje naselje formirano je nakon odlaska Turaka, a naseljavali su ga Hrvati. Za vrijeme kuruca 1703.-11. selo je razrušeno i opustjelo. Pustara Gara 1712. darovana je Matiji Urbancu, a 1724. njezino plodno zemljište unajmljuju stanovnici Baje. U popisima stanovništva u doba Marije Terezije spominje se kao pustara koja pripada Baji, 1727. prelazi u posjed porodice Czobor, a 1750. zajedno s Bajom postaje Grašalkovićevim posjedom.

Iako se postojanje crkve spominje i u prijašnjem razdoblju, crkva posvećena sv. Ladislavu izgrađena je 1780. Župne matič-

ne knjige vode se od 1735., kad je izgrađena i trošna crkva od čerpiča, a samostalnom je župom postala 1744.

Poučavanje djece počelo je 1755., a 1780. izgrađena je prva škola. Do 1867. u školi se uči samo »bunjevački«, a otad pa do 1878. i njemački i mađarski. U vrijeme učiteljavanja Mije Mandića 1878. škola je imala 180 učenika. Za njegovo se ime veže i osnivanje čitaonice. Samostalna »Bunjevačka škola i vrtić« otvoreni su 1946., a 1973. ujedinjuju se tri garske škole pa učenici i učitelji iz narodnosnih prelaze u mađarsku školu. Danas u selu funkcionira vrtić s hrvatskom skupinom i mađarska osnovna škola, u kojoj se poučava i hrvatski jezik kao neobvezatan predmet. Hrvatska manjinska samouprava djeluje od 1995.

Još 1762. svi su stanovnici bili Hrvati, a 1770. ima 90 hrvatskih, 7 mađarskih i 1 slovačku obitelj. Nijemci se doseljavaju 1786., pa se potkraj XVIII. st. bilježi kao njemačko-hrvatsko naselje. God 1828. popisano je 220 njemačkih, 196 hrvatskih i 8 mađarskih obitelji, a 1864. 2400 Nijemaca i 1668 »Dalmatinaca«. Prema popisu iz 1890. u selu ima 705 kuća, u kojima živi 4066 stanovnika: 2697 Nijemaca, 1283 Hrvata, 86 Mađžara. God. 1900. ima 3998 stanovnika, od toga 1329 Hrvata; 1910. broj je Hrvata 1207 (od ukupno 4087 stanovnika), 1941. godine pak 1047 (od 3941 stanovnika), 2001. popisano je 197 Hrvata. Nakon Drugoga svjetskoga rata prisilnim iseljavanjem Nijemaca znatno je promijenjen etnički sastav stanovništva jer su na njihovo mjesto naseljeni Mađžari, tako da je na posljednjem popisu bilo samo 174 Nijemca.

U Gari su rođeni dramski pisac i kazališni djelatnik Antun Karagić (1913.-1966.), kulturni djelatnik Alojzije Babić (1925.-1974.), nogometaš Nikola Pančić (1944.-2007.), kao i više suvremenih hrvatskih kulturnih i političkih djelatnika u Mađarskoj (Antun Kričković, Mijo Karagić, Mišo Hepp, Joso Ostrogonac, Joso Šibalin, Angela Šokac Marković i dr.).

Lit.: E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, 1, Pest, 1851; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 2, Budapest, 1897; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye történelmi*

helynévtára, 3, Szabadka, 1907; *Bács-Kiskun megye múltjából*, 5, 6, ur. T. Iványi-Szabó, Kecskemét, 1982, 1983; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1987; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, 1, Budapest, 1988; M. Zegnál, *Gara története*, *Garai Híradó*, br. 2-8, Gara, 1991-1992; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Mandić, *Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; *Kisebbségi kalauz 2007*, Budapest, 2007.

A. Đ. Bubreg

GARAŠANIN, Ilija (Garaši pokraj Kragujevca, 16. I. 1812. – Beograd, 10. VI. 1874.), političar, državnik. Sin je trgovca Milutina Savića, koji je bio među vodećim ljudima srpskoga ustanka protiv Turaka, a poslije i jedan od ustavobraniteljskih vođa. Prezime koje je nosio za života uzeo je prema rodnom mjestu. Osnovnu naobrazbu stekao je kod privatnih učitelja, a školovanje je nastavio u grčkoj školi u Zemunu te njemačkoj u Orahovici u Banatu. Neko vrijeme bavio se trgovinom, a 1834. stupa u carinsku službu najprije u Višnjici na Dunavu, poslije u Beogradu. Kad je knez Miloš Obrenović organizirao vojsku 1837., postavio ga je za zapovjednika u činu pukovnika. Kao pristaša ustavobranitelja emigrirao je 1840., ali se u Srbiju vraća 1841. te sudjeluje u rušenju kneza Mihaila Obrenovića i dovođenju na prijestolje Aleksandra Karađorđevića. Od listopada 1842. na dužnosti je pomoćnika ministra unutarnjih poslova, a 1843.-52. ministar je unutarnjih poslova s vrlo širokim ovlastima, od kontrole tiska, vojske, policije, prometa i pošta do djelomične kontrole gospodarstva. God. 1844. donio je tajni nacionalni program Srbije *Načertanije*. U Srbiju je uveo policiju i birokratsku upravu, a na vanjskom planu borio se protiv austrofilске politike kneza Aleksandra Obrenovića. Predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova bio je od 13. IX. 1852., ali već 14. III. 1853. smijenjen je na zahtjev Rusije, jer se oslanjao na Francusku i bio nepovjerljiv prema ruskoj politici na Balkanu. Nakon Krimskoga rata (1853.-56.) približava se Rusiji. Ministar vanjskih poslova bio je opet od 13. III. 1858. te je u tom razdoblju organizirao Svetoandrejsku

skupštinu, koja je potkraj 1858. zbacila dinastiju Karađorđevića te protiv njegove volje ponovno dovela na vlast Miloša Obrenovića. Nakon toga najprije istupa iz državne službe, ali na poziv kneza Mihaila 1861. postaje predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova. Nastavio je izgradnju policije i birokratske uprave, a u vanjskoj je politici prihvatio ideje kneza Mihaila o ratu s Turcima i radio na sklapanju saveza s Crnom Gorom i Grčkom u pripremanju protuturskoga ustanka. Iz službe je otpušten 1867. jer se protivio Mihailovoj namjeri da promijeni vanjsku politiku, ali i kneževoj ženidbi s Katarinom, kćeri svoje rođakinje Anke Konstantinović. Nakon toga živio je izvan politike na svojem imanju u Grockoj, danas dijelu Beograda.

Načertanije. Garašaninov temeljni politički dokument izrađen je pod snažnim utjecajem poljske emigracije u Parizu, okupljene oko kneza Adama Czartoryskoga, koja je težila oslobođenju Poljske. Czartoryski je 1843. u vazalnu Kneževinu Srbiju poslao svojega povjerenika, češkoga panslavista Františka Zacha, koji je trebao potaknuti rad na ujedinjenju svih južnih Slavena i pomoći stvaranju osovine Beograd-Zagreb radi oslobođenja od vlasti stranih sila. Prema idejama iz spisa Czartoryskoga *Conseils sur la conduite à suivre par la Serbie* i nakon opsežnih konzultacija o srpskom i južnoslavenskom pitanju i s članovima Ilirskoga pokreta, Zach je izradio i predao Garašaninu panslavenski dokument *Plan za slavensku politiku Srbije*, koji se temeljio na koncepciji francuske diplomacije o rješavanju istočnoga pitanja. Prema njoj oko Srbije bi se postupno trebali okupiti svi južni Slaveni pod turskom, a poslije i oni pod austrijskom vlašću, a nova bi država, oslanjajući se na Francusku i Veliku Britaniju, bila zapreka izbijanju Rusije na Sredozemlje.

Iako je Garašanin najvećim dijelom, čak i doslovce, prihvatio tekst *Plana*, ipak je ispuštanjem ili zamjenjivanjem pojedinih riječi promijenio osnovnu koncepciju i novoj verziji, *Načertaniju*, do te mjere dao svoj pečat da će ono poslije ostati vezano samo za njegovo ime. Tako je sve izvorne termine koji su se odnosili na Južne Slavene

preradio i preveo kao Srbi i Srbija; kao cilj naveo je obnovu srpskoga Dušanova carstva na podlozi povijesnoga prava i srednjovjekovne tradicije Srbije; ograničio se na srpski narod i područja u Turskom carstvu koje je smatrao srpskim: Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, povijesnu Staru Srbiju (Kosovo i Makedoniju) te, radi izlaska na more, Albaniju; dodao je oslonac na Rusiju pod uvjetom da poštuje neovisnost Srbije, pri čemu bi zapadne sile bile protuteža njezinim osvajačkim planovima na Balkanu i miješanju u unutarnje poslove Srbije; glavni pokretač u ekspanzionizmu jest političko-nacionalna propaganda: predvidio je organiziranje obavještajne službe i razgranat sustav propagande (slanje agenata, školovanje mladih ljudi iz susjednih zemalja u Srbiji, pa i njihovo primanje u srpsku državnu službu radi stjecanja potrebnoga iskustva i njihova odgoja u smislu zacrtane politike, zatim objavljivanje u Srbiji crkvenih, povijesnih i drugih knjiga, davanje potpore crnogorskom vladici, osnivanje novina u krajevima preko Save i dr.). *Načertanije* je tako postalo tajnim programom vanjske politike Srbije u XIX. i XX. stoljeću (službeno je objavljeno tek 1906.), a Garašanin je u vrijeme svoje vladavine bio poticatelj stvaranja tajnih društava i propagandnih centara na turskom i austrijskom području sa zadaćom rušenja tih država i pripajanja njihovih teritorija Srbiji.

Garašaninove ideje među južnougarskim Bunjevcima. Kao ministar vanjskih poslova Ilija Garašanin u međunarodnim se kontaktima susretao s brojnim zagovarateljima južnoslavenske uzajamnosti iz tadašnje Trojedne Kraljevine te Bosne i Hercegovine, ali i s predstavnicima Hrvata i Srba iz južne Ugarske. Od vodećih subotičkih Bunjevaca kontakte s Kneževinom Srbijom održavali su Ambrozije Boza Šarčević (1820.-99.) i Kalor Milodanović (1847.-83.), bliski suradnici biskupa Ivana Antunovića, prvoga bunjevačko-šokačkoga preporoditelja, koji je osobno podupirao i među Bunjevcima i Šokcima širio južnoslavensku ideju biskupa J. J. Strossmayera.

Ambrozije Boza Šarčević, južnoslavenski orijentiran publicist, pisac i kulturni dje-

latnik, koji je, prema vlastitoj izjavi, »odra-
stao pod mučnim pritiskom Gajeve Ilirije«
(Subotičanin dr. Vranje Zomborčević bio je
sudionik Ilirskoga pokreta), održavao je
dobre odnose i s liberalnim predstavnicima
ugarskih Srba, napose onih okupljenih oko
Matice srpske u Novom Sadu. Njegov prvi
susret s Ilijom Garašanim bio je slučajna,
u čekaonici jednoga peštanskoga liječnika,
1853. Sam je Šarčević 1898. u subotičkom
listu *Bácskai Hírlap* naveo da je s njime
imao »povjerljivih, bližih veza«, ističući
pritom: »U mnogo čemu sam dobio obavije-
st i orijentaciju od pokojnoga državnika
– neka mu je za to blagoslovljena uspome-
na«. To je potvrdio i Mijo Mandić 1900. u
Nevenu pišući da je Ambrozije Šarčević
»našao prilike da se porazgovori o našim
poslovima sa Ilijom Garašanim, srpskim
ministrom pridsidnikom«. Njihove veze
potvrđuje i Boško Vujić u *Subotičkim novi-
nama* 1893. godine: »Mi smo imali priliku
u jednog našeg prijatelja čitati privatno pi-
sma bivšeg ministra srpskog g. Milutina
Garašanina, sina velikog i znatnog srpskog
državnika pokojnog Ilije Garašanina«, u
kojem se Milutin Garašanin »razbira za na-
šeg čestitog bunjevačkog rodoljuba Am-
brozija – Bozu Šarčevića, od kojeg je očeki-
vao da će mu moći dati nike podatke koje je
stekao kao naš vridni i neumorni bunjevač-
ki rodoljub Boza, inače nazvani Ujo, kada
je u vrime uzpostave ugarskog ustava god.
1860. i slidećih godina, prilikom saobraćaja
sa pokojnim srpskim državnikom Ilijom
Garašanim, o bunjevačkom i mađarskom
pokretu dopisivao i važni stvari utvrđi-
vao... Pokojni Garašanin vrlo se interesovao
za našu narodnu bunjevačku stvar i našu
sudbinu skopčavao sa sudbinom Srba
uopće i sa sudbinom Srbije i balkanskih na-
roda na pose«, na kraju izražavajući nadu
da će »naš Ujo opširno izvišće moći i htiti
dati«. Garašanin je veze s Bunjevcima odr-
žavao i posredovanjem Miloša Popovića,
urednika beogradskoga lista *Vidov-Dan*,
neslužbenoga glasila srpske vlade, za koji
je Šarčević povremeno pisao, a u Antunovi-
ćevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama*
prenosio je članke iz *Vidov-Dana*. Boza
Šarčević je 1865. sa srpskoga na mađarski

jezik preveo i Popovićevu raspravu *Narodnosno pitanje u Mađarskoj sa srpskog stanovišta*.

O susretima Kalora Dragutina Milodanovića s predstavnicima srpskoga režima postoje tek posredne informacije od Dušana Petrovića, koji je objavio njegovu kraću biografiju. Iako nema podataka o tome je li bio u osobnom kontaktu s Ilijom Garašanićem, na temelju njegove aktivnosti može se pretpostaviti da se upoznao s njegovim političkim programom: u svojem radu surađivao je s Bozom Šarčevićem; nakon *Misečne kronike* (1872.-73.) izdavao je *Subatički glasnik* 1873.-76., u kojem je zagovarao opravdanost oružane borbe Srba protiv Turaka i pokrenuo akciju za prikupljanje priloga za stradale sudionike hercegovačkoga ustanka 1875., zbog čega su ga politički protivnici optuživali da se nalazi u službi Srba i Srbije. Iz Mađarske je izbjegao u Srbiju te je kao dobrovoljac sudjelovao u prvom (1876.) i drugom (1877.-78.) srpsko-turskom ratu. Poslije je bio činovnik u srpskom ministarstvu unutarnjih poslova, a neko vrijeme surađivao je u listu Srpske napredne stranke *Videla*, čiji je utemeljitelj bio Ilijin sin Milutin Garašanić, koji mu je i pomogao oko zaposlenja u glavnoj beogradskoj pošti. Svoju privrženost srpstvu Milodanović je potvrdio prelaskom na pravoslavnu vjeru, a među prvim je zastupao ideju da su Bunjevci Srbi rimokatoličke vjere.

Treba imati na umu i da su nacionalnomu radu Ambrozije Boze Šarčevića i Kalora Dragutina Milodanovića potporu pružali ugarski Srbi, poput Subotičanina Teodora Boška Vujića, koji je održavao kontakte s predsjednikom srpske vlade Jovanom Ristićem, zatim Đorđa Popovića – Daničara i dr., čije su se nacionalne ideje razvijale i pod utjecajem Garašanićeva *Načertanija*.

Lit.: D. Petrović, *Uspomena na Kalora Dragutina Milodanovića*, Subotica, 1894; V. Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca*, *Letopis Matice srpske*, br. 325/1-3, Novi Sad, 1930; J. Šokčić, *Prvi bunjevački novinar*, u: *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, 11-12/1938, Beograd; A. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca: jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanića za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje*, Beograd, 1969; A. Sekulić, *Ambrozije Šarčević i*

njegova dva rječnika, *Filologija*, 10, Zagreb, 1982; A. Kuntić, *Preporod Bačkih Bunjevaca i uloga Ilije Garašanića*, u: *Istorijski časopis*, 32, Beograd, 1985; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; P. Šimunić, *Načertanije*,² Zagreb, 1991; D. Berić, *Jedan nepoznati dokument o Bunjevcima u vreme velike istočne krize 1875-1878. godine*, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 44, Novi Sad, 1991; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; A. Kuntić, *Bunjevci: o etnološkom biću*, Novi Sad-Sombor, 1998; Ž. Holjevac, *Jezik i nacija u hrvatskim i srpskim nacionalnim ideologijama*, *Migracijske teme*, 15, Zagreb, 1999; Č. Popov, *Velika Srbija: stvarnost i mit*,⁴ Sremski Karlovci-Novai Sad, 2008.

R. Bučan i K. Bušić

GARNJAK, rupa ispred vrata parasničke ili banja-peći u koju se odlaže pepeo – »gar«. U banja peći se ložilo iz posebne prostorije koja se nalazila u sredini stambene zgrade i nazivala se »kuća«. Na širokom zidiću ispred otvora u peć bila je uzidana rupa, koja je dosezala do poda prostorije i pri dnu je imala mali otvor, koji je služio za vađenje »gari« i koji je bio najčešće zatvaran s pola cigle. Prije svakog loženja, očistila bi se unutrašnjost peći od ostataka sagorijevanja od prethodnog loženja (ložene su ogrizine, sitnije granje, čutke, korov zvani »prcov«...) na taj način što se »gar« svlačila »garnjačom« u rupu ispred otvora peći. Funkcija ovakvoga odlaganja bila isključivo sigurnosna – u »gari« je moglo biti zaoštale žerave, a njezino bi trenutačno odlaganje u dvorište moglo biti uzrokom požara, prije svega zbog smještene slame, sijena i kukuruzovine. Smještanjem u garnjaku na nekoliko dana to je onemogućeno, budući da se svaka žerava za to vrijeme ugasila.

P. Skenderović

GAŠPAROVIĆ, Julija (Slankamen, 20. VIII. 1944. – Novi Sad, 29. XI. 2005.), atletičarka, skakačica udalj i sprinterica. Kći Antuna i Cecilije (Cilike), rođ. Daraboš. Osnovnu školu, gimnaziju i Višu elektrotehničku školu završila je u Subotici. Članicom Atletskoga kluba *Spartak* postala je kao srednjoškolka, a prve uspjehe postigla je kao juniorka: drugo mjesto na državnom prvenstvu u skoku udalj te treće mjesto u štafeti 4 x 200 m (Ljubljana, 1961., rezultat

1:51:5 s); prvo mjesto na juniorskom prvenstvu Srbije u štafeti 4 x 100 m (Senta, 1960., rezultat 55,9 s); prvo mjesto na prvenstvu Vojvodine u skoku udalj (Vrbas, 1960., rezultat 4,72 m); prvo mjesto na prvenstvu Srbije u skoku udalj (Senta, 1960., rezultat 4,99 m); prvo mjesto na prvenstvu Srbije u skoku udalj (Svetozarevo, 1962., rezultat 5,27 m). Uspjehe je postigla i u natjecanjima kao seniorka: treće mjesto 1960. na prvenstvu Jugoslavije u štafeti 4 x 200 m; drugo mjesto na prvenstvu Srbije u disciplini štafeta 4 x 100 m (Niš, 1962., rezultat 55,8 s, sastav: Pálincás, Madaras, Gašparović, Szilágyi); prvo mjesto na prvenstvu Vojvodine u štafeti 4 x 200 (Senta, 1960., rezultat 1:56:7 s, sastav: Gašparović, Pálincás, Tót, Lazar); prvo mjesto na prvenstvu Srbije u skoku udalj (Nišu, 1962., rezultat 5,06 m). Na Balkanijadi u Bukureštu 1964. u skoku udalj osvojila je treće mjesto, a nastupala je za reprezentaciju Jugoslavije na prvenstvu Europe u atletici u Beogradu 1962. Cijelu sportsku karijeru provela je u *Spartaku*. Nakon vjenčanja seli se u Bačku Topolu, a poslije u Novi Sad. Prema osobnoj želji pokopana je na Trandžamentu, mjesnom groblju u Petrovaradinu.

Izvor: Arhiva Julije Gašparović.

Lit.: E. Tili, *Atletika u Subotici 1945-1963*, Subotica, 1963; *SDŽ Spartak 25 1945-1970*, Subotica, 1970.

P. Skenderović

GAT, nekadašnje umjetno jezero na obodu Subotice. Ne zna se točno kad je stvoreno, ali prvi je put prikazano na zemljovidu iz 1778.-79., a posljednji put na karti iz 1865.-66. Nastalo je podizanjem zemljanoga nasipa (*madž. gát < prasl. gatъ*: nasip, ustava) na potoku Vok kod današnje Gundulićeve ulice. Naknadnom analizom rezultata geomehaničkih ispitivanja i promjena razine terena i podzemnih voda razina nadmorske visine jezera prikazanoga na karti 1778.-79. procijenjena je na 107,4 mm, najveća dubina na 0,8 m, površina jezera na oko 5 ha, a volumen vode u njemu na oko 16.000 m³. U jezeru je bila akumulirana voda iz potoka Vok te atmosferska voda s dijela njegova slijeva, u kojem je bio i pašnjak Vučidol.

Linija opkopa oko slobodnoga kraljevskoga grada, izgrađena 1780., prošla je sjevernim rubom jezera. Opkopom su regulirane trasa potoka od Somborskoga puta do jezera i samo jezero. Između 1838. i 1844. premješten je nasip Gat i regulirana dionica potoka Vok između današnje Gundulićeve ulice i Beogradskega puta. Prema jednoj

Prostiranje jezera Gat u odnosu na današnje ulice: 1 – nasip Gat; 2 – dionica potoka Vok; 3 – Vok; 4 – Somborski put; 5 – Gundulićeva ulica; 6 – Palmotićeva ulica; 7 – Velebitska ulica; 8 – Ulica Ivana Kukuljevića

gradskoj odluci iz 1842., zapadno od nasipa Gat, na napuštenoj lokaciji nasipa, izgrađena je vodenica, koja je radila 1843.-49., a 1853. bila je razmontirana.

Nakon toga srušen je i nasip te je jezero posve nestalo, a 1889. na Vučidolu, u okoliči današnje Velebitske ulice (Vladimira Đanića), prodano je 9,2 ha zemlje za izgradnju kuća te je to područje ubrzo urbanizirano.

Izvori: Magyar Országos Levéltár, Budapest: S 11. No.1028:2, S 11.No.783:1; Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Térképtár, Budapest: B.IX.a.527, B.IX.a.1124; Historijski arhiv Subotica: 3.1.2.10, 3.3.2.98, 3.1.1.2; Ekonomski zapisnik 1830: 174, 1833: 754; 18.C.184/aec.1833, 16.B.153/aec.1843; 12.B.172/pol.1841, 12.A.36/pol.1845; 12.B.106/pol.1842, 16.B.153/aec.1843, 12.A.36/pol.1845; EZ 1843: 1811; EZ 1853: 2093.

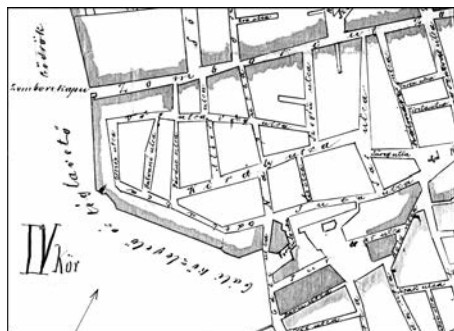
Lit.: Házhelyek eladása: *Bácskai Ellenőr*, br. 16 /1889, Szabadka; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, II, Szabadka, 1892; K. Györe, *Szabadka településképe*, Subotica, 1976.

L. Hovány

GAT (mađ. gát < *prasl.* gaty: nasip, ustava), dio Subotice zapadno i jugozapadno od gradskoga središta. Uže područje Gata omeđeno je današnjim Somborskim putom, Gundulićevom i Velebitskom ulicom te nogometnim igralištem *Bačke*, dok šire područje obuhvaća istoimenu mjesnu zajednicu, koju danas obrubljuju Zagrebačka ulica, Beogradski put, ulice Dinka Šimunovića, Otmara Majera, Lajosa Húsvéta i Dragojle Jarnević te Somborski put. Na širem području nalazi se nekoliko lokaliteta s poznatim tradicionalnim toponimima, npr. Vučidol (između ulica Velebitske, Gundulićeve, Marka Oreškovića te Lajosa Húsvéta), Rundov (između Gundulićeve ulice, Somborskog puta, Ulice Mihajla Radnića te Palmotićeve ulice) i dr.

U središnjem dijelu širega područja Gata nalazi se udolina Vučidol, koja je ime dobila po vukovima što su živjeli u okolnim vlažnim dolovima obraslima gustim hrastovim šumama. Nakon što su između 1710. i 1720. šume iskrčene jer su u njima su obitalivali »bećari, lisice i vukovi«, ta su područja postala pašnjaci i ritovi (»mlake«), pa se i tako nazivaju »pašnjak« Vučidol. Kroz udolinu je tekla bezimena rječica u koju se

slijevala atmosferska voda s okolnih viših dijelova (hatova). Ulijevala se u glavni gradski vodotok Vok, koji je tekao od Kelebijskoga jezera preko Velikoga rita, Jasibare i Mlake do Maloga Palića (danas Šandorska bara). Vučidolska rječica pregrađena je nasipom prije 1780., čime je stvoreno umjetno jezero, koje se na zemljovidu inženjera Leopolda Kovača iz 1787. naziva Gaató. God. 1787. Ivan Sučić na njemu je podigao vodicu. Nasip zapadno od Gundulićeve ulice srušen je polovinom XIX. st. God. 1821. područje župe Ker određeno je tako da je sjeverna granica bila »Gat-to«, a južna gradski opkop (šamac) prema Šandoru. Prema skici inženjera Mihálya Könyvesa Tótha iz 1885. riječna dolina i ravan (pašnjak) bili su 3-4 metra niži od okolnoga terena. Od 1886. na širem području oko Vučidola (Somborska kapija i Vašarište), u blizini Bajskog groblja, nalazila se ciglana Prokeš, koja je radila od nakon Drugoga svjetskoga rata. God. 1889. na Vučidolu, u okoliči današnje Velebitske ulice, prodane su čestice za izgradnju kuća. Prema zemljovidima iz 1901. i 1911. područje Gata već urbanizirano, a na karti iz 1921. ulica nosi ime Velebitska. Zemljište i stambene objekte u Gatu kupovalo je i gradilo najčešće bunjevačko stanovništvo sa salaša zapadno i južno od grada kako bi zimi, kad nije bilo poljskih radova, stanovalo u gradu. U tim su kućama živjeli i stariji poljodjelci, koji su svoje salaše prepuštali sinovima.

Područje Gata 1874. god.

Gat se ubrzano urbanizirao pa je 1897. otvorena tramvajska pruga, koja je išla ravno od Somborske kapije Somborskim putem u središte grada, a na Somborskom pu-

tu pojavljuje se i nekoliko manjih tvornica. Sve do 1970-ih bio je poznat i Đelmišev mlin, no danas na području Gata nema većih gospodarskih objekata. Veći broj trgovina danas se nalazi na Somborskom putu, koji vodi do gradske »buvlje pijace«.

Do 1990-ih godina u Gatu prevladava bunjevačko-hrvatsko stanovništvo, no nakon raspada Jugoslavije i u taj dio grada u većem se broju naselilo srpsko stanovništvo iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, a od 1999. naseljeno je i nekoliko stotina romskih porodica s Kosova. Prema popisu iz 2002. na području mjesne zajednice Gat živjelo je ukupno 4080 osoba, a službena nacionalna struktura bila je sljedeća:

Hrvati	1078
Bunjevci	641
Srbi	835
Mađžari	685
Jugoslaveni	272
Ostali	569
Ukupno	4080

Na sjevernoj strani Somborskoga puta nalazi se crkva Isusova Uskrsnuća, podignuta 1933. pokraj gradske kalvarije, tako da danas sjeverni dio širega područja Gata crkveno pripada župi Isusova Uskrsnuća, dok južni dio gravitira župi sv. Roka, koja se nalazi na granici sa susjednim dijelom grada zvanim Ker.

Najpoznatiji sportski objekt u Gatu nogometno je igralište kluba *Bačka*, s čije je zapadne strane posljednjih desetljeća, na mjestu nekadašnje »stareške pece«, izrasla gradska »buvlja pijaca«, najveća takve vrste u ovome dijelu srednje Europe (Vojvodine, Slavonije i južne Mađarske). U Gatu se nalazi i Osnovna škola *Matko Vuković*, u hrvatskom puku poznata kao »Golubova škola« zbog blizine tržnice golubovima, nekada zvana i »Rundovska škola«, škola u 4. kvartu i dr. Njezini izdvojeni odjeli prije su djelovali pokraj igrališta *Bačke* te pokraj gradskoga hipodroma.

Na području nekadašnjega Gatskoga jezera sad se nalaze kuće, a ostaci odvodnog kanala vidljivi su i danas, ali više nisu u

funkciji. O nekadašnjem vodotoku svjedoči i kip. sv. Ivana Nepomuka na zapadnoj strani Beogradskoga puta stotinjak metara od crkve sv. Roka prema gradu. Podignut je uz nekadašnji vodotok, koji je tekao iz Vučidola u Mlaku. Uz ime Vučidol vezuje se satirični roman *A Repülő Vucsidol (Leteći Vučidol)*, objavljen 1906. u nastavcima, u kojem je glavni lik Ivan Sarić, prvi avijatičar na tlu Ugarske. U ovoj četvrti posebno je bilo razvijeno sportsko golubarstvo.

Iz Gata je podrijetlom desetak svećenika (Blaško Rajić, Tomo Vereš, Lazar Ivan Krmpotić, Josip Temunović i dr.), više časnikih sestara (Anuncijata Roza Kopunović, Leopoldina Marija Čović i dr.), tu su rođeni književnici Marko Čović i Jakov Kopilović, sportaši (nogometaši Andrija Kujundžić – Čiča, Nesto Kopunović – Netoj, Grgo Čović, Andrija Perčić i dr.), kulturna djelatnica Jovana Stantić, liječnik Josip Đelmiš i dr.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, I-II, Szabadka, 1886-1892; P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1, Zagreb, 1971; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; K. Györe, *Szabadka településkepe*, Subotica, 1976; B. Bukurov, *Subotica i okolina*, Novi Sad, 1983; *Statistički godišnjak opština Ada, Apatin, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Iđoš, Senta, Sombor, Subotica*, ur. I. Bartol, Subotica, 1985-1987; *Stanovništvo : 3 : Nacionalna pripadnost : detaljna klasifikacija*, Beograd, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Rukovet*, br. 1-2-3/1997, Subotica; G. Ulmer, *Kraljevski komesar Skulteti u Subotici (1819-1823)*, Subotica, 1998; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004; *Subotičke*, 6. IV. 2007, Subotica; Kazivanje Albe Kujundžića iz Subotice; www.subotica.co.yu

Zs. Szabó i S. Bačić

GAVRILOVIĆ, Slavko (Srijemske Laze kraj Vinkovaca, 1. II. 1924.), povjesničar. Diplomirao 1951. i doktorirao 1956. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Sveučilišnu karijeru počeo je 1955. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a 1988. prešao je u Povijesni institut SANU-a u Beogradu. Za dopisnoga člana SANU-a izabran je 1978., a za redovitoga 1985. Bavi se gospodarskom, društvenom i kulturnom poviješću Vojvodine i Slavonije od kraja XVIII. do

sredine XIX st., poviješću srpskoga ustanka 1848./49. u Podunavlju, Vojnom krajinom i funkcioniranjem krajiškoga sustava te poviješću Srba u tim krajevima. Objavio je velik broj radova, među kojima nekoliko desetaka monografija i zbirka građe, a studije, članke, priloge, kritike i ocjene publicirao je u zbornicima Matice srpske za istoriju i društvene nauke, *Jugoslovenskom istorijskom časopisu*, *Istorijskom glasniku*, *Istorijskom časopisu*, *Historijskom zborniku* i drugdje te u pojedinim tematskim zbornicima. Jedan je od najvažnijih suvremenih autoriteta srpske povijesne znanosti za područje južne Ugarske u kasnofeudalnom razdoblju. Pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju bio je svjedok oblane Slobodana Miloševića.

Prikupljajući izvore s kraja XVII. i početka XVIII. st., sam i u suautorstvu obradio je i objavio pojedine izvore i radove koji se posredno dotiču i Bunjevaca. O Bunjevcima je pisao u člancima »Sombor u borbi za elibertaciju 1745-1749.« (*Zbornik Matice srpske za istoriju* br. 37, Novi Sad, 1988), »Sombor – graničarski šanac (1687-1745)« (*Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 46, Novi Sad, 1992) i »Podaci o bunjevačkoj oficirskoj porodici Marković (od kraja XVII do sredine XVIII veka)« (*Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 61-62, Novi Sad, 2000), na temelju kojih je napisao referat *Srpsko-bunjevačka simbioza u Somboru od kraja XVII do sredine XVIII veka*, s kojim je sudjelovao na simpoziju *O Bunjevcima* u Subotici 2006., svojevrsnom državnom pokušaju znanstvenoga utemeljenja navodne bunjevačke samosvojnosti (*Zbornik radova sa simpozijuma »O Bunjevcima«*, Novi Sad, 2007). Potkraj 1980-ih otvoreno preuzima teze Alekse Ivića o Bunjevcima kao katoličkim Srbima te osporava njihovo izvorno katoličanstvo. Iz etničkih oznaka »Catholische Rätzen«, »Rasciani Catholici« i »Rasciani Ritus Catholico-rum«, kojima su se služili njemački i mađarski sastavljači dokumenata, izvodi zaključak da je riječ o »katoličkim Srbima«, pa u objašnjenju dokumenta u *Izvorima o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII. i početka XVIII veka* (knj. 1) navodi »da je franjevcima srpske nacije u Budimu povereno vrše-

nje parohijskih dužnosti u Tukulji, Hamzabegu i Erčinu«, a kad se u objavljenom arhivskom gradivu spominju česti sukobi Bunjevaca i Srba oko vinograda i zemljišta u Baji, Budimu, Tukulji, Senandriji, Anzabegu i drugdje, on ih naziva sukobima »pravoslavnih i katoličkih Srba«. Nekritički interpretira i molbu Marka-Matije Markovića, pripadnika bunjevačke časničke somborske porodice, carici Mariji Tereziji 1748. da mu se dodijele pustare Gradina i Mala Kula na osnovi vlastitih zasluga i zasluga njegovih predaka, u kojoj se, među ostalim, navodi da se njegov djed Dominik Duje Marković preobratio s pravoslavlja u katoličanstvo i povukao svojim primjerom velik broj svojih sunarodnjaka, pri čemu, ne tražeći moguće motive Markovića (»da mu se dodijele pustare Gradina i Mala Kula«) da pripiše navodno pokatoličenje Bunjevaca svojem pretku, iz sadržaja dijela molbe zaključuje i generalizira: »Navedeno, izričito svedočenje najuglednijeg Bunjevca u Somboru sredinom XVIII. veka majora Marka Markovića, ide svakako, u prilog mišljenju, iskazanom u nauci, da su Bunjevci srpskog porekla, odnosno deo srpskog naroda, ali su se pokatoličili i tokom XVIII. iskazivali kao Srbi – katolici, kojim imenom su ih nazivale i zvanične austrijske i mađarske vlasti«. No, čak i da je ta tvrdnja istinita, teško je na temelju povijesti jednog dijela Bunjevaca utemeljeno generalizirati za sve Bunjevce. S druge strane, u izvorima koje je objavljivao ignorira nazive »nationis Slavo Illirico«, kojim su katolici Andzabega, i sami Bunjevci, označivali svoju pripadnost ističući da su »oni i njihovi preci oduvek bili katolici«. Iako je Bunjevcima pristupao kao »katoličkim Srbima«, važan je za historiografiju podunavskih Hrvata jer je objavio neke od izvora o životu Bunjevaca u Podunavlju nakon samoga naseljavanja njihove najbrojnije skupine na širokom području od Sombora do Senandrije.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; V. Gavrilović, *Bibliografija radova akademika Slavka Gavrilovića*, Beograd, 2006.

M. Bara

GAZDAČKO KOLO, bunjevački narodni ples. Svirao se i plesao u Bačkoj prije Dru-

goga svjetskoga rata. Melodiju mu je, skupa s još nekoliko kola (npr. slamarskoga i paorskoga), 1980-ih zabilježio Stipan Prčić – Baća u Gornjem Tavankutu prema sviranju Laze Vukovića – Pupije, no više se na zna kakvi su bili plesni koraci. Svi plesovi zapisani tom prigodom označeni su kao »kola«, bez posebnih imena, a međusobno su se razlikovali melodijski. Ovo je kolo, zbog lagana i dostojanstvena karaktera, pri prilagodbi za orkestarsko izvođenje nazvano gazdačkim.

Izvor: Kazivanje Stipana Jaramazovića.

Lj. Vuković-Dulić

GECI, Kapistran (Varaždin, 2. II. 1871. – Subotica, 29. VIII. 1951.), publicist, franjevac. Nakon završene osnovne i srednje škole u rodnom gradu 1889. stupio je u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Za svećenika se pripremao na filozofskom učilištu u Fedvaru (*madž.* Dunaföldvár) i u bogoslovnoj školi u Baji. Za svećenika je zaređen 1896. u Kalači. Bio je prvi odgojitelj sjemeništaraca Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Varaždinu 1904.-06. Prije i nakon toga djelovao je pastoralno u Šarengradu i Našicama, a kao vjeroučitelj u Čakovcu, Slavonskom Brodu, Zemunu i Osijeku. U Šarengradu je bio župnik i samostanski starješina 1909.-15. Potkraj Prvoga svjetskoga rata u Čakovcu je podupirao hrvatsku narodnu svijest i otpor pučanstva *madžarskim* vlastima. Bio je član tzv. narodnoga vijeća za oslobođenje Međimurja 1918., koje je organiziralo oslobođenje Međimurja od *Madžara*, što je izvedeno na sam Badnjak. U prvoj polovini 1919. bio je urednik čakovečkih *Međimurskih novina*. Zapise iz franjevačke povijesti objavljivao je u *Varaždinskom vjesniku* 1930., *Hrvatskom listu* 1934. i *Hrvatskoj straži* 1938. U Osijeku je spisima utvrđivao već raširenu pobožnost sv. Antunu, vezanu uz franjevačku crkvu sv. Križa u Tvrđi. Iz Zemuna 1945. dolazi u subotički samostan, gdje je tada bilo samo dva fratra. U Subotici je 1946. slavio zlatnu misu. Preminuo je nakon trogodišnje bolesti tijekom koje je izgubio vid. Pokopan je na subotičkom Bajskom groblju.

Djela: *Devetnica na čast sv. Antunu Padovanskom*, Osijek, 1928; *Novene zum Ehren des hl. Antonius*, Osijek, 1928; *Franjevci u Osijeku*, Osijek, 1929.

F. E. Hoško i M. Kovačević

GELEGUNJA (*lat.* *Celtis australis* L. familia *Ulmaceae*), listopadno drvo poznato i kao koprivić, koščela, kostanja, glangulić i ladonja. Bački Hrvati rabe nekoliko lokalnih naziva: u Subotici gelegunja, u Lemešu gilgonja (*madž.* galagonya: glog), u Somboru bodoš (*madž.* bogyó: bobica). Rasprostranjeno je na području jugoistočne Europe, Sredozemlja, Male Azije i Kavkaza. Kserotermna je i heliofilna vrsta – podnosi visoke temperature i sušne uvjete te ima potrebu za jakim svjetlom. Cvjetovi su joj sitni i dvospolni, javljaju se pojedinačno ili skupno u pazuhu listova. Cvate u travnju i u svibnju. Plod joj je sitna koštunica, koja dozrijeva u kolovožu, okrugla je i crvenkastosmeđe boje. Stablo dostiže visinu do 20 metara, a promjer debla 1 metar u dubokoj starosti. Drvo je kvalitetno i rabi se u rezbarstvu, kolarstvu i pri izradi glazbenih instrumenata i sportskih sprava.

Gelegunja

Dekorativna je biljna vrsta zbog svoje guste razgranate krošnje i plavičastozele-nog lišća. Uzgaja se najčešće u uličnim drvoredima većih naselja i gradova, kao što je slučaj u Subotici, Somboru, Novom Sadu i Baji, jer odlično podnosi nepovoljne urbane uvjete (npr. onečišćeni zrak, prekrivenost tla asfaltom i dr.). Pogodna je biljna vrsta i za sadnju u parkovima te za podizanje poljozaštitnih šumskih pojasa.

U naseljima nekadašnje južne Ugarske zasadena je u velikom broju koncem XIX. st., pa se zahvaljujući bođošu Sombor i danas smatra gradom zelenila, dok su u Subotici posljednjih desetljeća devastirani mnogi drvoredi gelegunja, te su danas vidljivi tek njihovi ostaci.

Lit.: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 6, Zagreb, 2004; www.de.wikipedia.org; www.hu.wikipedia.org.

M. Ostrogonac

GENERALNI ZBOR, neformalna udruga bunjevačkih Hrvata koja je imala za cilj okupljanje suradnika Nevena i Subotičke Danice i drugih osoba koji su podupirali izlaženje i širenje ovoga lista i kalendara za austro-ugarskoga razdoblja. Članovi zbora bili su tadašnji vodeći bunjevački intelektualci Mijo Mandić, Pajo Kujundžić, Ilija Kujundžić, Nikola Kujundžić, Pere Skenderović, Bariša Matković, Ivan Evetović, Ante Evetović Miroľjub, Nikola Matković, Pajo Bačić, Vranje Sudarević i dr. Na njihovome je čelu bio je fra Ivan Jesse Kujundžić. Oni su se sastajali po kućama članova, a glavni pokrovitelj njihova djelovanja bilo je biškop Ivan Antunović sve do smrti 1888.

Lit.: Vojmir [B. Gabrić], Mijo Mandić (povodom 40. godišnjice smrti), *Subotička Danica : kalendar za 1986. god.*, Subotica, 1985; R. Skenderović, Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, *Scrinia Slavonica*, 6, Slavonski Brod, 2006.

R. Skenderović

GEORGIJEVIĆ, Svetozar (Nova Gradiška, 25. VIII. 1908. – Beograd, 26. VII. 1988.), profesor i publicist, brat poznatoga povjesničara hrvatske književnosti Krešimira. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Srijemskoj Mitrovici, a južnoslavenske književnosti diplomirao je na beogradskom Filozofskom fakultetu 1934. Radio je kao profesor u Gospiću, Valjevu, Novom Sadu, Vrnjačkoj Banji i Trsteniku, a nakon 1954. predavao je na višim pedagoškim školama u Zrenjaninu i Nišu. Bavio se jezikoslovljem i književnošću, a radove je objavljivao u vodećim srpskim i jugoslavenskim filološkim časopisima. Među ostalim je ure-

dio te napisao predgovore za izdanja *Smrti Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića iz 1952. te *Mrtvih kapitala* Josipa Kozarca iz 1953.

Za bačke Hrvate važan je osobito zbog svojega zanimanja za Bunjevece, koje je rezultiralo dvama poznatim radovima. Njegova studija »Bački bunjevački govori« (*Godišnjak Zadružbine Sare i Vase Stojanovića*, 6/1938, Beograd, 1939, 23-33) jedan je od prvih znanstvenih opisa novoštokavskih ikavskih govora u sjevernoj Bačkoj. Autor u njoj navodi njihova najvažnija glasovna, morfološka i sintaktička obilježja te ističe kako ona u velikoj mjeri odražavaju razvoj središnjega područja štokavskoga narječja. S druge strane, ističe kako se obilježja koja su za te govore specifična često mogu naći i u Bunjevaca u drugim krajevima te općenito u štokavskim govorima u Dalmaciji i Primorju. Spominje i kako je utjecaj susjednih ekavskih na bačke bunjevačke govore, unatoč općemu uvjerenju, razmjerno malen i lokalne važnosti. Studija je nastala na temelju autorovih terenskih istraživanja koja je u srpnju i kolovozu 1938. proveo zahvaljujući financijskoj potpori Zaklade Sare i Vase Stojanovića, a donosi samo manji dio prikupljene građe. Bez obzira na to, riječ je o jednom od najkvalitetnijih dijalektoloških radova o bunjevačkim govorima. Iako je autor u njemu najavio kako sav materijal namjerava objaviti kao posebnu studiju, nije zabilježeno njezino objavljivanje.

Drugi je njegov rad posvećen bačkim Hrvatima članak »O imenu Bunjevci« (*Onomastica Jugoslavica*, 7, Zagreb, 1978, 177-187), u kojem se taj etnonim pokušava povezati s nekadašnjim životom Bunjevaca »u zemlji i pod zemljom«. Polazeći od pretpostavke da je ta etnička skupina nastala stapanjem romanskih nomada i slavenskih sjedilaca u dalmatinskom zaleđu na prijelomu XV. i XVI. st., u razdoblju prije nego što su u to područje došli Srbi, ustvrđuje kako je ime Bunjevac zapravo pogrdna oznaka – stanovništvo dalmatinskih gradova naime svoje je kulturno zaostale susjede nazivalo tako prema bunjama, tj. primitivnim i često privremenim nastambama u kojima su ži-

vjeli. Autor navodi frazeološke, toponimijske i etnološke argumente za svoju hipotezu, ističući pritom kako je imenovanje etničkih skupina po načinu stanovanja na Balkanu razmjerno često. Spominje ujedno i kako se sličan proces stapanja romanskoga selilačkoga u slavensko sjedilačko stanovništvo nešto prije zbivao i na istoku Srbije, no dok je to stanovništvo s vremenom posve izgubilo svaku specifičnost, u slučaju Bunjevaca ona je donekle očuvana zahvaljujući ponajprije migracijama. Naime, nakon što se jedna velika skupina Bunjevaca odselila u Bačku, postala je ondje dovoljno snažna da asimilira ne samo druge doseljenike iz Dalmacije i Bosne nego i mnoge Srbe, Slovake, Nijemce i Mađare. Autor u jednoj bilješci napominje i kako se tom problematikom bavi u radu »Bački Bunjevci i Srbija«, za koji navodi da je u tisku, ali nije poznato je li doista i tiskan.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 6, Novi Sad, 1996; *Srpski biografski rečnik*, 2, Novi Sad, 2006.

P. Vuković

GERARD (Gerhard, *mađ.* Gellért) (Venecija, između 977. i 982. – Budim, 24. IX. 1046.), svetac, mučenik. Rođen je u porodici vjerojatno lombardskoga podrijetla, premda ima i mišljenja da potječe iz Dalmacije. Nakon završetka studija 1012. u tada prestižnom Clunyju u Francuskoj bio je opat benediktinskoga samostana u Veneciji. Prema novijim istraživanjima s funkcije opata odstupio je oko 1018. i živio je kao remeta u okolici Pule. Odatle je kanio krenuti u Jeruzalem, no zbog brodoloma bio je prisiljen potražiti utočište u osorskom samostanu na današnjem otoku Cresu. Tamošnji ga je opat uputio da krene u Mađarsku jer je ondje postojala velika potreba za navješćivanjem Evanđelja. Tako je odgodio hođočašće te se uputio u Zadar, a odatle u Pečuh biskupu Móru, koji je srdačno dočekaio obrazovana propovjednika i pisca. S ugarskim kraljem sv. Stjepanom I. (vladao 997.–1038.) sastao se u Stolnom Biogradu, gdje mu je navodno povjerio sina Emerika na odgoj. Od 1023. do 1030. živio je povučenim remetskim životom na području Bakonya, gdje se bavio pisanjem teoloških studija i tumačenjem Biblije.

God. 1030. povjerena mu je zadaća ustrojavanja marosvárske (poslije čanadske) biskupije. U Marosváru (danas Cenad, Rumunjska) dao je sagraditi biskupijsku prvostolnicu, samostan i školu za buduće teologe te je organizirao život u biskupiji na čije ga je čelo imenovao kralj Stjepan I., koji mu je svesrdno pomagao u ovoj djelatnosti. Nakon smrti Stjepana I. 1038. u Mađarskoj su izbili neredi i unutarnje borbe. Zbog obezglavljenosti države Gerard je javno oplakivao sudbinu mađarskoga naroda. God. 1043. odbio je izvesti crkveni obred krunidbe kralja Aba Sámuela, a 1046., kad je Petar Orseol, Stjepanov nećak i sin mletačkoga dužda, drugi put svrgnut s prijestolja, pogani su podigli veliku oružanu pobunu pod Vatinim vodstvom, paleći crkve i ubijajući svećenike. Tako su Gerarda u Budimu bacili sa stijene koja danas nosi njegovo ime (Szent Gellért-hegy). Mučenik Gerard proglašen je svetim 1083. u vrijeme vladavine kralja sv. Ladislava I. Spomen-dan mu je 24. rujna, a u Hrvatskoj se njegov imendan slavi 3. listopada.

Prvi je crkveni pisac u Mađara, prvi mađarski mučenik i prvi banatski biskup, prvosvećenik marosvárske (poslije čanadske) biskupije, koju je utemeljio prvi ugarski kralj Stjepan I. Nakon trianonskoga razgraničenja na prostoru dotadašnje čanadske biskupije 10. II. 1923. ustrojena je Banatska apostolska administratura, koju je Sveta Stolica 16. XII. 1986. uzdigla na rang Zrenjaninske biskupije, čiji je zaštitnik sv. Gerard. U Banatu danas ime prema tomu svecu nosi crkva u Vršcu. Sluga Božji Tomo Stantić, somborski karmelićanin, nosio je redovničko ime Gerard.

Lit.: J. Karácsonyi, *Szent Gellért csanádi püspök élete és művei*, Budapest, 1887; A. Bodor, *Szent Gellért Deliberatio-jának fő forrásai, Századok*, 77, Budapest, 1943; E. Ivánka, *Das »Corpus Arcopagiticum« bei Gerhard von Csanád, Traditio*, 15, New York, 1959; G. Silagi, *Untersuchungen zur »Deliberatio supra hymnum frum puerorum« des Gerhard von Csanád*, München, 1967; J. Leclercq, *San Gerardo di Csanád e il monachesimo, u: Venezia e Ungheria*, Firenze, 1973; L. Szegfu, *La missione politica ed ideologica di San Gerardo in Ungheria*, in: *Venezia e Ungheria*, Firenze, 1973; L. Mezey, *Gellért-problémák*, u: *Vigilia*, 9/1980, Budapest; Gz. Rónay, *Szent Gellért és legendái, Vigilia*,

9/1980, Budapest; J. Török, Gherardus de Venetis auctor et monachus? (Un clerc medieval et la Bible), u: *Spiritualita e lettere nella cultura italiana e ungherese del basso medioevo*, Firenze, 1995; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; www.catholic-zr.org.yu

L. Heka

GERARDOV NAROD, bilten župe sv. Josipa Radnika u Đurđinu. Ime je dobio po karmelićanskom redovniku služi Božjem Gerardu Tomi Stantiću, koji je rođen na salašu u okolici Đurđina. Bio je vjersko-informativnoga karaktera i obrađivao je tematiku iz vjerskoga života te župe. Izlazio je povremeno, dijelio se besplatno, a umnožavan je fotokopirnim aparatom u formatu A4. Prvi broj izašao je u kolovozu 2003., a posljednji 9. broj u prosincu 2005. Odgovorni urednik bio je vlč. Lazar Ivan Krmpotić, a nakon njegove smrti glasilo je prestalo izlaziti.

P. Skenderović

Gerardov narod, br. 1, Đurđin, 2003.

GERNER, Eliza (Sombor, 30. VIII. 1920.), dramska glumica, književnica. Rođena u mađarskoj obitelji kao Erzsébet Gerner, kći je trgovca Jánosa i Ruže, rođ. Bađon iz Sombora, ali joj je djed po majčinoj liniji Franjo Bađon bunjevačkoga roda iz Telečke. »Po ocu sam Mađarica«, izjasnila se u jednom intervjuu 1990. Nakon završene Trgovačke škole u Somboru studirala je ekonomiju, najprije u Zagrebu 1939.-41., a poslije Budimpešti, gdje je 1942. diplomirala, a 1943. i doktorirala tezom *Socijalno usmjerene odredbe u najnovijem poreznom zakonu*.

Pred kraj Drugoga svjetskoga rata vraća se u Sombor te radi kao dobrovoljna bolničarka u partizanskoj vojnoj bolnici. Diplomata ekonomistice nije joj priznata pa je iz amaterske glumačke družine Mađarske

kasine dobila profesionalni angažman u Somborskom Narodnom kazalištu. Istaknula se već prvom ulogom, naslovnom u Goldonijevoj *Mirandolini*, te ulogama Elize Doolittle u *Pygmalionu* G. B. Shawa i Laure u *Agoniji* M. Krleže, obje s Titom Strozzi-jem kao gostujućim redateljem i glumcem. On će joj uskoro postati suprug i životni partner. God. 1948. dolazi u Zagreb, pohađa Dramski studio pri Hrvatskom narodnom kazalištu, a sezoni 1949./50. zajedno sa Strozzi-jem provodi u Narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci. Od jeseni 1950. do umirovljenja 1982. stalna je članica ansambla Drame Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu, osim sezone 1961./62., kad je skupa sa Strozzi-jem angažirana u Volkstheateru u Rostocku. Usporedno s djelovanjem u HNK igrala je sa Strozzi-jem komorne igrokaze u okviru DAS-a (Dramski ansambl Strozzi) i gostovala po cijeloj Jugoslaviji te u Mađarskoj, Austriji i Njemačkoj.

Tijekom karijere glumila je na hrvatskom, srpskom, mađarskom i njemačkom, a posebno su zapažena njezina ostvarenja u djelima Shawa, Goethea, Shakespearea, Beaumarchaisa, Giraudoux, Krleže, Gervaisa, Božića i Strozzi-ja (*Igra u dvoje*). Nastupala je više puta na radiju i u televizijskim dramama i serijama, a igrala je i u filmovima Zvonimira Berkovića *Ljubavna pisma s predumišljajem* (1985.) i *Kontesa Dora* (1993.) te u *Tri muškarca Melite Žgancijer* (1998.) Snježane Tribuson. God. 2006. dobila je Nagradu hrvatskoga glumišta za svekoliko umjetničko djelovanje. Kazališnu dinastiju Strozzi-ja produžava njezina unuka glumica Dora Fišter, dok joj je druga unuka Maja Fišter novinarka i suradnica HTV-a.

U kazališnim je časopisima pisala o kazališnoj problematici i prikazivala kazališne predstave, a prevodila je s njemačkoga i mađarskoga. Nakon umirovljenja intenzivnije se bavi pisanjem memoarskih tekstova. Objavila je sedam knjiga uspomena, od autobiografskih preko sjećanja na prijatelje Miroslava i Belu Krležu do biografske o Strozzi-ju. Stereotipnu predodžbu o Krleži kao o intelektualcu koji je bezrezervno pod-

upirao ideju jugoslavenstva uvelike osporavaju lucidna zapažanja Elize Gerner o tome da je Krleža često bio zabrinut za sudbinu Hrvata i Hrvatske. Veoma se ljutio na to što su vojvođanski Hrvati u Jugoslaviji bili službeno deklarirani i kao Bunjevci i Šokci. Eliza Gerner točno je zabilježila rečenicu koju je, vidljivo uzrujan, Krleža jednom izgovorio: »To je upravo kriminal, jedan narod pretvoriti u neke etničke grupe. Tu sramotnu ulogu oko gubljenja identiteta najintenzivnije je provodila stara Jugoslavija«.

Eliza Gerner

Djela: *Osvrnuh se sjetno*, Zagreb, 1988; *Oproštaj s Gvozdom*, Zagreb, 1993; *Oteto zaboravu*, Zagreb, 1995; *U sjeni stoljeća koje odlazi*, Zagreb, 1999; *Kazalište kao sudbina*, Zagreb, 2001; *Svjedoci Krležina odlaska* (zajedno s drugim suprugom Milanom Arkom), Zagreb, 2002; *Tito Strozzi*, Zagreb, 2004.

Lit.: *Hrvatsko narodno kazalište 1894-1969*, Zagreb, 1969; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 7, Zagreb, 2005; Z. Vidačковиć, *Stoljeće jedne dinastije, Vijećnac*, br. 228, Zagreb, 2002; N. Rubić, *Čisti veš obitelji Krleže*, *Zarez*, br. 107, Zagreb, 2003; M. Đanić, Eliza Gerner, *Mirosljub*, 1-2/2004, 2/2007, Sombor.

I. Škrabalo

GIBANICA, u bačkih Šokaca kolač od »kiselog tijesta«, tj. tijesta koje se mijesi s kvascem. Tijesto se izrađivalo od mekoga brašna, mlijeka, masti, soli, šećera, jaja i kvasca. Poslije miješenja (»zakuvavanja«)

ostavljala se na toplo mjesto da »naraste«. Tijesto se poslije rukama rastezalo u pravokutni oblik veličine 40 x 50 cm, debljine 2-3 mm, te se posipalo najčešće mljevenim orasima i makom pomiješanim sa šećerom, a ljeti i ujesen i jabukama. Pripremala se međutim i gibanica sa sirom, cimetom, rogačom i jajima. Obično se pekla nedjeljom. Gibanicu pečenu u okrugloj tepsiji svekrve su nosile na zaruke i predavale komad budućoj snahi, koja je najsladi srednji dio, tzv. »svrtak«, davala svojoj prijateljici kako bi se i ona, prema vjerovanju, brzo udala.

M. Šeremešić

GILIJAN, Andrija (Fancaga, 7. I. 1904. – Lérida, Španjolska, 1. IV. 1938.), antifašist, borac u španjolskim međunarodnim brigadama. Sin Marka i Roze, rođ. Strikinac. Završivši osnovnu školu u rodnom selu, najprije radi s ocem kao ratar, a poslije postaje naučnikom kod fancaškoga kovača Ivana Strikina. U mladosti je bio organizator bunjevačkih prela, a u igrokazima koji su se u tim prigodama redovito prikazivali često je imao glavne uloge. Postao je pomoćnikom kod poznatoga bajsškoga kovača Bence Bešlića, s kojim je izrađivao prava remek-djela. Zauzimao se za veća nacionalna prava svojih sunarodnjaka i za socijalnu pravdu, pa je došao u sukob sa žandarmerijom. Zbog gospodarske krize ostao je bez posla i 1928. seli se u Kanadu, gdje radi u šumarstvu. Tu se uključio radnički pokret. Kad su za vrijeme Španjolskoga građanskoga rata kanadski radnici organizirali međunarodni bataljun, prvi stupa u njegove redove te u prosincu 1936. odlazi u Španjolsku kako bi se borio protiv fašizma. Sudjelovao je u mnogim bitkama, a poginuo je kod Léride. Fancagani se i danas s ponosom sjećaju svojega junaka.

Lit.: S. Velin, Andrija Gilijan – borac španjolskih internacionalnih brigada, u: *Narodni kalendar 1976*, Budimpešta, b. g.

Ž. Mandić

GIMNAZIJA, općeobrazovna srednja škola koja priprema mladež za sveučilišni studij. Naziv joj je izveden iz starogrčke riječi gimnazij (*gymnásion*), koja je označivala javnu odgojnu ustanovu pretežno za tjele-

sni odgoj mladića od 16 do 18 godina. Mladići su vježbali goli (*gymnós*) u slobodnom prostoru, okruženom trijemovima, u kojima su se mogli okupati, odmarati, šetati i slušati predavanja filozofa i govore starijih građana.

Prethodnice današnje gimnazije bile su u srednjem vijeku različite crkvene i gradske latinske i gramatičke škole u kojima su đaci učili »sedam slobodnih vještina« (*septem artes liberales*): gramatiku, retoriku i dijalektiku (*trivium*) te aritmetiku, geometriju, astronomiju i teoriju glazbe (*quadrivium*). U doba humanizma učio se klasični (Ciceronov) latinski jezik. Ta humanistička latinska škola počinje se potkraj XVI. st. proširivati i nazivati gimnazijom, a sve joj je jasnija zadaća priprema mladeži za sveučilište. Jednu od najstarijih potpunih gimnazija osnovao je 1537. u Strassbourgu Johannes Sturm. Imala najprije osam, a poslije deset razreda (u višim razredima učio se grčki), 1566. dobila je akademska prava, a 1621. pretvorena je u sveučilište. Gimnazije toga tipa, poznate kao klasične, širile su se po Europi: u Engleskoj su nazvane *grammar school* (gramatička škola), a u Francuskoj *lycée* i *college* (od *lat.* collegium: zbor, udruga).

Prvu gimnaziju u Hrvatskoj osnovali su pavlini 1503. u Lepoglavi, a od 1582. mogli su je polaziti i svjetovnjaci. Imala je šest razreda i bila je najviša škola u Hrvatskoj. Car Leopold I. dao joj je 1666. rang akademije i povlasticu da može dodjeljivati doktorate iz filozofije i teologije, a 1669. uzdigao ju je na razinu sveučilišta. Isusovci su osnovali gimnazije u Zagrebu 1607., u Rijeci 1627., Varaždinu 1628., Dubrovniku 1658., zatim u Slavonskoj Požegi, Križevcima, Osijeku i dr.

Prvu gimnaziju na području današnje Republike Srbije osnovali su isusovci 1726. u Beogradu, zatim je gimnazija osnovana 1747. u Subotici, koju su tijekom 113 godina vodili franjevci, u Petrovaradinu 1765. i u Rumi 1779. Od 1. IX. 1789. u Novi Sad je premještena subotička gimnazija (vraćena 1791.). Zatim je u Srijemskim Karlovcima gimnazija osnovana 14. VIII. 1791., a otvorena 1. XI. 1792. U Beogradu

je 1. IX. 1808. otvorena Velika škola, što je u to vrijeme bila najviša obrazovna institucija u Srbiji, dok je druga gimnazija otvorena 1811. U Kragujevcu je gimnazija otvorena 1833., zatim u Šapcu, Čačku, Užicu, Zaječaru, Negotinu i dr. U Beogradu je osnovana još jedna potpuna gimnazija 1839. Prva realna gimnazija osnovana je u Valjevu 1870.

Gimnazije su doživjele veće promjene s pojavom neohumanizma u Njemačkoj u XVIII. st., kad je u nastavni plan uvedeno više grčkoga jezika, a sav je nastavni sadržaj bio prožet duhom antičke Grčke. Napredak prirodnih znanosti, razvoj industrije i velike društvene promjene na prijelazu u XIX. st. zahtijevali su više prirodoslovnostvenoga i tehničkoga obrazovanja, poznavanje modernih stranih jezika, povijesti, zemljopisa, ekonomije i sociologije, pa se nakon žestoke idejne i političke borbe pojavio novi tip reformirane gimnazije nazvan realnom gimnazijom. U njoj su se učili novi predmeti, latinski je bio ograničen na nekoliko viših razreda, dok je grčki ukinut. Takve realne gimnazije ili više realke imale su ulogu u pripremanju tzv. tehničke inteligencije i kadrova za trgovinu, bankarstvo i dr. Bilo ih je više vrsta i više su puta reformirane te su se održale i u XX. st., uz tzv. klasične gimnazije, čiji se broj smanjio. Nakon Drugoga svjetskoga rata, u nizu reformi školstva, klasična i realna gimnazija doživjele su mnogo promjena: negdje su programski približene stručnim školama, a drugdje su svedene na izborne smjerove u širem tipu škole općeobrazovnoga tipa, ili se javljaju kao specijalizirane gimnazije. Gimnazija je kao institucija doživjela krizu u bivšoj Jugoslaviji između 1976. (reforma Stipe Šuvara) i 1990., kad se vratila u odgojno-obrazovni sustav u sveukupnom procesu tranzicije.

Važnije gimnazije za podunavske Hrvate. 1. U Subotici je gimnazija, kao latinska škola koja priprema mladež za sveučilišni studij, osnovana 1747., kad prva generacija subotičkih mladića, u jednoj trošnoj kućici pokraj tadašnje »varoške kuće«, uči latinsku gramatiku kod fratra Tome Porubskoga. Bila je to gramatička škola u kojoj se ra-

dilo prema modelu 3 + 2, odnosno, nakon tri gramatička razreda, u kojima su se obrađivali: prava, principia, gramatika i sintaksa, dolazila su dva humanistička razreda s poetikom, retorikom, logikom, fizikom, metafizikom i uvodom u teologiju. Do školske 1794./95. god. bila su samo tri gramatička razreda, kad se otvara i prvi humanistički razred, a 1795./96. otvoren je i drugi, čime je ta gimnazija prema tadašnjim zahtjevima postala potpuna. Od 1803., sukladno novomu nastavnomu planu, treći razred dotadašnjih narodnih škola priključen je gimnaziji kao prvi gramatički razred te je ona imala četiri gramatička i dva humanistička razreda (4 + 2). God. 1818. sagrađena je za nju i prikladna zgrada, koja je bila smještena pokraj tadašnje Gradske kuće. Od osnivanja službeni i nastavni jezik u gimnaziji bio je latinski, s iznimkom razdoblja 1784.-91., kad je tu funkciju imao njemački jezik. God. 1845. službeni jezik postaje mađarski.

Nakon što je novi školski zakon prekinuo s nastavom čiji je najvažniji zadatak bilo svladavanje latinskoga jezika, uveo predmete novih realnih sadržaja i ujedno podijelio sve gimnazije na niže (s četiri razreda) i više (s osam razreda), od 1851./52. školske godine zbog nepostojanja uvjeta za višu gimnaziju, subotička gimnazija svedena je na nižu. Od 1860. franjevci se povlače iz gimnazije, koju potpuno preuzimaju svjetovni profesori, a te je godine osnovan i prvi školski odbor, koji je uskoro izabrao još pet potrebnih profesora te je školske 1862./63. god. otvoren i osmi razred, čime je gimnazija opet postala potpuna. Prvi ispit zrelosti (veliku maturu) polagala su tri maturanta 1863. Današnja zgrada gimnazije izgrađena je 1897.-99. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata gimnazijska zgrada pretvorena je u vojnu bolnicu, a gimnazija je radila u zgradi građanske škole.

Nakon stvaranja Kraljevine SHS od 1. III. 1919. službeni i nastavni jezik u gimnaziji postao je »srpsko-hrvatsko-slovenski«, a postojao i mađarski odjel. Dana 5. V. 1919. dobiva ime Gradska bunjevačka gimnazija, ali je već 20. VIII. 1920. škola podržavljena i nazvana Državna mješovita velika gimnazija u Subotici. Prvi poslijeratni

ravnatelj bio je Ivan Vojnić Tunić, koji je 1921. smijenjen. Nakon njega nije bilo ravnatelja hrvatske narodnosti sve do kraja Drugoga svjetskoga rata. Kako se poslijeratnih godina broj učenika naglo povećao, gimnazija je 1925. podijeljena tako da posebno radi Ženska realna gimnazija (u današnjoj zgradi OŠ Ivana Gorana Kovačića).

Od ponovne uspostave mađarske vlasti 1941. službeni i nastavni jezik u muškoj i ženskoj gimnaziji jest mađarski, a naziva se Državna mađarska gimnazija. Mnogi Hrvati nisu mogli nastaviti školovanje jer nisu znali mađarski, a nisu primljeni ni u srpsku gimnaziju u Novom Sadu. Školske 1943./44. god. u muškoj gimnaziji otvoren je mješoviti razred za Bunjevce, u kojem se poučavalo na »bunjevačkom jeziku«, a mogli su se upisati samo oni učenici kojima su oba roditelja Bunjevci.

Od siječnja 1945. nastavljaju rad tri gimnazije: potpuna muška i potpuna ženska na srpsko-hrvatskom nastavnom jeziku i potpuna mješovita gimnazija na mađarskome. Prvi poslijeratni ravnatelj Muške gimnazije bio je Matija Evetović (1944.-47.). Nakon školske reforme 1950./51. gimnazije su postale četverogodišnje, a muške i ženske gimnazije spojene su u jedinstvene škole. God. 1955. spojene su sve tri gimnazije u Višu mješovitu gimnaziju sa srpsko-hrvatskim i mađarskim nastavnim jezikom, koja nakon smrti Moše Pijade 1957. uzima njegovo ime. Nosi ga sve do 1977./78., kad je ukinuta. U školski sustav bivše Jugoslavije vraća se u vrijeme raspada socijalističkoga sustava pa se u Subotici prva nova generacija gimnazijalaca upisuje 1990./91. u zgradi bivše Građanske škole, a u svoju zgradu vraća se na polugodištu 1991./92., gdje i danas radi pod imenom *Svetozar Marković*. Državne joj vlasti osporavaju tradiciju pa 1997. u gimnaziji nije proslavljen jubilej četvrt milenija od njezina osnivanja, ali ni nakon demokratskih promjena nije obilježena 260. obljetnica osnutka 2007.

Tijekom cijele povijesti subotičke gimnazije samo je u razdoblju 1953.-56. postojao jedan odjel na hrvatskom nastavnom jeziku, s tim da je nastavni jezik u praksi ovi-

sio i o tome gdje je predmetni profesor završio studij. Nakon demokratskih promjena programe za hrvatske škole, pa i gimnaziju, izradilo je Hrvatsko akademsko društvo 2002., koje su prosvjetne vlasti prihvatile, ali je tek 2006./07. pokrenut jedan odjel u prvom razredu društveno-jezičnoga smjera na hrvatskom nastavnom jeziku, a od 2008./09. otvoren je opći smjer za nastavu na hrvatskom.

Gimnazija »Svetozar Marković« u Subotici

Gradsku subotičku gimnaziju pohađali su i mnogi mjesni Hrvati, među kojima su najznamenitiji biskup Ivan Antunović, liječnik i bibliofil Vince Zomborčević, narodni preporoditelj Ambrozije Šarčević, arhitekt Titus Mačković i mnogi drugi.

U Subotici je 1962. utemeljena Klasična vjerska gimnazija *Paulinum* radi pripreme svećeničkih kandidata iz Subotičke biskupije i susjednih (nad)biskupija za studij teologije, čime je odgojni zavod (sjemenište), koji je otvoren usporedno s gimnazijom, dobio interdiječezanski karakter. Sveta kongregacija za sjemeništa i sveučilišne studije u Rimu odobrila je 1963. taj čin, dok se Odjel za prosvjetu Kotarskoga narodnog odbora u Subotici nikada nije oglasio u povodu prijave osnivanja sjemeništa i škole. Isprva su sjemeništarci bili smješteni u za to adaptirane prostorije biskupskoga doma, a nova zgrada (pokraj katedrale) posvećena je 30. VI. 1965. Od 1989./90. u *Paulinumu* se školuju i oni koji nemaju izričitu namjeru biti svećenici. Nastavni jezik te gimnazije

od njezina osnutka nominalno je hrvatski, ali u praksi, osobito od 1990-ih godina, to ovisi o postojanju kadrova. Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu AP Vojvodine 2004. i formalno je priznalo njezino postojanje.

Treća je gimnazija u Subotici Filološka gimnazija *Dezső Kosztolányi* na mađarskom nastavnom jeziku, koja je utemeljena 2003. Za njezine potrebe Općina Subotica dala je na korištenje zgradu na Trgu žrtava fašizma br. 21, koja je srušena te je podignuta nova zgrada, što je u najvećoj mjeri pomogla Republika Mađarska.

2. U Somboru je Srpska pravoslavna crkvena općina 1759. otvorila četverorazrednu gramatičku školu, a franjevci su 1763. utemeljili latinsku gramatičku školu, koja je djelovala do 1781. Prethodnice današnje somborske gimnazije jesu Niža realna škola s tri razreda, koja je djelovala od 1865., te četverorazredna Niža gimnazija, koja je radila 1869.-71. Gimnazija radi od jeseni 1872. s četiri niža razreda i s 86 učenika. Nastava se isprva izvodila na srpskom i mađarskom jeziku, a od školske godine 1876./77. samo na mađarskom, dok je srpski jezik bio nastavni predmet za učenike kojima je materinski. Gimnazijska zgrada završena je 1886. Djelovala i za vrijeme Prvoga svjetskoga rata, ali je u zgradu smještena bolnica. Početkom 1919. utemeljena je Državna gimnaziju na »srpsko-hrvatskom jeziku«, nastavila je raditi i na mađarskom jeziku, ali je Ministarstvo prosvjete 1923. ukinulo mađarsku gimnaziju. Uoči Drugoga svjetskoga rata dograđen je drugi kat gimnazijske zgrade. Nakon ustave mađarske vlasti u travnju 1941. gimnazija nastavlja rad na mađarskom jeziku i po drugom nastavnom planu. U siječnju 1945. obnavlja se rad gimnazije i nastava je najprije za redovite učenike prvoga i drugoga razreda i za tzv. tečajce, tj. gimnazijalce čije je školovanje prekinuo rat, a za ostale nastava je počela u ožujku 1945. izvan zgrade, u kojoj je vojna bolnica ostala do ljeta 1945. Od 1945./46. školske godine omogućeno je školovanje na mađarskom jeziku i stvaraju se dvije gimnazije: Potpuna mješovita sa srpskim nastavnim jezikom

i Nepotpuna s mađarskim nastavnim jezikom, koja je 1953. postala potpuna i radila je do 1956., otkada Viša mješovita gimnazija u Somboru izvodi nastavu na »srpsko-hrvatskom« i mađarskom jeziku. Društveno-jezični i prirodoslovno-matematički smjer uvedeni su 1959. Sadašnje ime dobila je 1967. prema svojem nekadašnjem učniku književniku Veljku Petroviću, koji je te godine preminuo. Reformom gimnazije i srednjih škola 1978. prestaje postojati somborska gimnazija, ali je u istoj zgradi i s istim imenom obnovljena od 1990./91. Osnovana je Srednja škola prosvjetne struke od dijela kolektiva Srednje škole prirodnih i tehničkih struka *Veljko Vlahović*. Početak je bio s 28 odjela: 6 odjela prvoga razreda gimnazije (jedan odjel na mađarskom jeziku) i odjel drugoga, trećega i četvrtoga razreda prosvjetne, kulturološko-jezične i prirodoslovno-matematičke struke. Od 1993./94. školske godine gimnazija živi kao jedinstvena škola.

Somborsku gimnaziju završili su najznamenitiji somborski Hrvati: akademik i profesor šumarske genetike Mirko Vidaković; akademik i nuklearni fizičar Gaja Alaga; odvjetnik Lajčo Vidaković; akademik, liječnik diabetolog te hrvatski ministar vanjskih poslova Zdenko Škrabalo; dramaturg i redatelj Ivo Škrabalo i dr.

3. Gimnaziju u Baji utemeljili su franjevci 1757. godine. Dugo vremena bila je najvažnije obrazovno središte grada i okolice. God. 1811. dobila je rang velike gimnazije. Dotadašnji latinski nastavni jezik 1844. zamijenjen je mađarskim. Od 1879./80. preuzeo ju je cistercitski red. Od 1921. nosi ime kralja Bele III., koji je utemeljio cistercitski red u Mađarskoj. Od 1948. škola je postala državnom, a poslije je bila u djelokrugu lokalne samouprave. Danas se na jezičnom, humanističkom, matematičkom i informatičkom smjeru nastava održava u 4, 5 i 6 godišta. U njoj su maturirali i mnogi bački Hrvati. [Ž. Mandić]

4. Pijaristička gimnazija u Segedinu, koja danas nosi ime segedinskoga Hrvata Andrije Dugonića, glasovitog pisca, matematičara i etnografa (1740.-1818.), otvorena je 1721. sa 110 učenika i dva razreda u zdanju

Lazaretuma. Tijekom katastrofalnoga potresa 1879. i zgrada je gimnazije jako stradala, pa je 1886. grad podigao novu. Do 1898. pijaristička gimnazija prva je i jedina gimnazija u gradu. Kao najveća srednja škola u Austro-Ugarskoj Monarhiji na godinu je odgajala 800 učenika. Iako je nakon Trianonskoga mirovnoga sporazuma Segedin ostao bez svojega zaleđa u Bačkoj i Banatu, a samim time i gimnazija bez velikoga broja učenika koji su tradicionalno dolazili iz toga područja, i u međuraću je ostala jednom od najcjeljenijih općih gimnazija u Mađarskoj. Od 1945. niži su razredi gimnazije postupno ukinuti, njihovu su ulogu preuzeli viši razredi osnovne škole *Szent Gellért*, kojom su upravljali pijaristi. God. 1948. gimnazija je podržavljena pod nazivom *Dugonics András Állami Gimnázium*, već sljedeće je ukinuta, a u njezinu zgradu useljena je jedna od katedara Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Segedinu. Nakon sloma komunizma 1989./90. ponovno je odobreno djelovanje crkvenih škola, pa je obnovljena i pijaristička gimnazija, koja je 1990. vraćena pijarističkomu redu. U kolovozu 1991. počela je 248. nastavna godina u samostanu Male braće, kao privremenom prostoru gimnazije, i to kao četverorazredna, a 1994. dopunjena je sa šestororazrednom poukom. Napokon je 1999., na blagdan sv. Josipa od Calasanze, osnivača pijarista, posvećena nova škola i samostan pijarističkoga reda pod imenom *Dugonics András Piarista Gimnázium, Szakképző Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Kollégium*.

Ispit zrelosti u njoj su stekli i mnogi bački Hrvati, primjerice biskup Ivan Antunović; jezikoslovac i jedan od vođa ilirskoga pokreta Vjekoslav Babukić; barun Adam Bajalić, general austrijske vojske u Vojnoj krajini; zagrebački nadbiskup kardinal Josip Mihalović; prvi ravnatelj mađarske vojne akademije *Ludoviceum* Andrija Petrić; grof Josip Šišković (József Siskovics), general i vojni odgajatelj cara Josipa II.; Stjepan Vedreš (István Vedres), pisac i glavni gradski inženjer i dr. [L. Heka]

5. Hrvatska osnovna škola i gimnazija u Budimpešti djeluju u sklopu višenamjenske

ustanove (dječji vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom). Nastale su iz učiteljske škole i liceja na »jugoslovenskom« nastavnom jeziku utemeljenih 1946. u Pečuhu, gdje je bila najveća koncentracija Hrvata i Srba. U 1949./50. licej je pretvoren u opću gimnaziju. Zbog pogoršanih političkih odnosa između Mađarske i Jugoslavije, prema odluci Ministarstva prosvjete 1950. »južnoslavenska škola« premještena je u Budimpeštu (XIV. okrug, Abonyijeva ul. br. 7–9). Prve je školske godine bilo 68 učenika. God. 1950. gimnazija se opredijelila za humanistički smjer (pretežito društvene znanosti i jezici). Do 1952./53. radilo se bez udžbenika. Škola je 1952. preseljena u VII. okrug na Trg ruža 6-7. Đački dom u posebnoj zgradi osiguran je 1951. za dječake, a 1954. za sve učenike. Tada je priključena srpska osnovna škola iz Pomaza (*mađ.* Pomáz), koja je prerasla u opću srpsko-hrvatsku školu. Te godine gimnazija u svoja četiri razreda ima 91 učenika. Od 1960./61. prelazi se na nastavu »5 + 1«, tj. pet dana učenja u školi i jedan dan »politehlike«, rad u tvornicama, radionicama. Od 1960. prelazi se na dvojezičnu nastavu, humanistički se predmeti i dalje poučavaju na materinskom jeziku, a realni na mađarskom, s tim da nazivlje treba znati na oba jezika. Povijest se uči iz mađarskih udžbenika prevedenih na »hrvatsko-srpski«, a o povijesti matičnoga naroda malo se govori. God. 1981./82. gimnazija prelazi na fakultativnu nastavu, kojoj je svrha jačanje dvojne uloge gimnazije: pripremanje učenika za daljnje školovanje i stjecanje kvalifikacije radi lakšega zapošljavanja nakon mature. Kulturni rad (pjevački zbor, plesna skupina, kazališna družina) i športska aktivnost bili su na visokoj razini. Najviše maturanata dali su Santovo (120), Kačmar (53) i Gara (52). Iako su većinu učenika činili Hrvati, tijekom njezina postojanja, napose u prvom razdoblju, nametao se srpski književni jezik.

Od 1. VIII. 1993. ustanova je razdvojena na hrvatsku i srpsku školu. Danas Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i đački dom u Budimpešti ima dvjestotinjak polaznika i smješten je u posebnoj novoizgrađenoj zgradi (XIV. okrug, Kántorné sétány 1-3).

Budući da učenici dolaze sa slabim ili nikakvim poznavanjem materinskoga jezika, uveden je i pripremni, tzv. nulti razred. Većina predmeta predaje se na mađarskom jeziku. [Ž. Mandić]

Hrvatska osnovna škola i gimnazija u Budimpešti

6. U Pečuhu također postoji Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom *Miroslav Krlježa*. Osnovna škola djeluje od 1952., gimnazija je utemeljena 1983., a dječji se vrtić priključio 2000. Najveća je školska ustanova Hrvata u Mađarskoj, ima više od 200 učenika, najviše iz Baranje, ali i iz drugih krajeva gdje žive Hrvati, pa tako i iz Bačke. [Ž. Mandić]

Značenje gimnazije za podunavske Hrvate. Gimnazije su u gradskim središtima širih područja u kojima žive podunavski Hrvati uspješno pripremale mnoge generacije mladeži za javne službe u regiji, ali i šire te davale odlično obrazovanje kao temelj za sveučilišne studije mladim generacijama. No osim toga općega kulturološkoga značenja gimnazije, kao rasadnici buduće inteligencije, imaju posebnu ulogu u očuvanju nacionalne svijesti manjina. Jednako tako, osobito od druge polovine XIX. st. pa do danas, zadržale su važnu nacionalno-ideološku funkciju, tj. ulogu u prihvaćanju državotvornih ideja, u ovisnosti o državnom okviru u kojem djeluju. Ovo ima još i dodatnu težinu kad se govori o bačkim Bunjevcima i Šokcima, koji su sve do druge polovine XX. st. bili izrazito agrarne strukture, konzervativni i u velikoj mjeri izvan modernizacijskih procesa, uključujući i one vezane za formiranje suvremenih nacija. Zbog toga su gradske gimnazije prvorazredna poluga mađarizacije i srbizacije među ne osobito brojnom gimnazijskom mladeži bunjevačkoga i šokačkoga podrijetla. Usto je među gimnazijskim profesorima i dužnosnicima sve do danas vrlo malo

onih hrvatske narodnosti, što je rezultat u prvom redu politike vlasti da se postavlja njem kadrova, osobito onih koji su većinske narodnosti i nisu iz domaće sredine, s jedne strane, onemogućujući razvoj nacionalno-manjinske inteligencije, a s druge strane usmjeri njezin odgoj u duhu pripadništva većinskoj naciji. U najnovije vrijeme, unatoč formalnomu postojanju manjinskoga prava na školovanje na materinskom jeziku, čini se da je poodmakle asimilacijske procese moguće tek usporiti formiranjem posebnih manjinskih škola, prije svega gimnazija, s nastavnim kadrom koji zna hrvatski jezik.

Lit.: F. Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1884; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*; Đ. Franković i dr., *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958; *Gimnazija: Sto godina gimnazije u Somboru*, ur. F. Matarić, Sombor, 1972; Ž. Đorđević, *Istorija vaspitanja u Srbu*, Beograd, 1958; J. Ivanović, *Pregled povijesti subotičke gimnazije*, u: *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, br. 14, Zagreb-Beograd-Ljubljana, 1981; J. Ivanović, *Djelovanje subotičke gimnazije u odgoju i obrazovanju mladih generacija (1747-1977)*, mafistarska radnja; J. Ivanović, *Gimnazija – tradicija duga 250 godina*, u: 29. *savezno takmičenje mladih fizičara Jugoslavije: Bilten*, br. 1, Subotica, 1993; M. Mandić, *Naša gimnazija*, Budapest, 1996; <http://www.gimnazija-so.edu.rs>

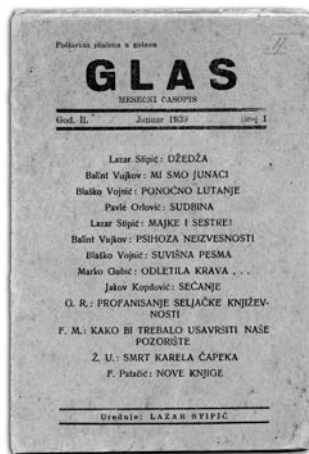
J. Ivanović

GLADIĆ, Stevica – Klopa (Sonta, 19. IV. 1911. – Osijek, 7. VII. 1980.), harmonikaš. Rodio se u seljačkoj obitelji od oca Pavla i majke Magdalene, rođ. Šuvaković. Osnovnu školu završio je u Sonti, zatim je kratko učio za kovača. U svojim dvadesetim godinama počinje svirati po prelama i svatovima. Najviše je o glazbi naučio od stanovitoga Miše Staparca. God. 1947. odlazi u Osijek i zapošljava se u tvornici namještaja kao portir, no istodobno svira po mnogim restoranima. Skladao je dva kola (Sončansko kolo i Bačko kolo) i snimio gramofonsku ploču s tada poznatim slavonskim pjesmama i šokačkim kolima. Kao virtuoz na harmonici nastupao je uživo na Radio Osijeku, a bio je čest gost i u emisiji Veselo veče na Radio Beogradu.

Izvor: Kazivanje Joze Gladića iz Osijeka.

Ž. Mikrut

GLAS, mjesečni književni časopis. Vlasnik, nakladnik i urednik bio je Lazar Stipić, novinar, publicist i knjižničar subotičke Gradske knjižnice. Uredništvo i uprava časopisa nalazili su se u Subotici u Ulici Paje Dobanovačkoga 8, a tiskan je u grafičkom i kliše-zavodu braće Fišer na 32 stranice. Prvi je broj izašao u prosincu 1938., a u siječnju i kolovožu 1939. izašla su još dva broja. U časopisu su novele, pjesme i članke objavljivali uglavnom mladi autori: Balint Vujkov, Blaško Vojnić Hajduk, Jakov Kopilović, Pavle Orlović, Jovan Jugović, Marko Gubić, Klara Sarić, Luka Sučić, Franjo Patarčić, Nikola Gabrić, Marko Pilasanović, Svetozar Pavić, Dušan Pantić, Jovan Jugović i dr. Uredništvo je upućivalo suradnike da »se tekstovi primaju bez obzira kojim književnim narječjem bili pisani«, naglašavajući time svoju jugoslavensku orijentaciju. Radovi su objavljivani uglavnom latinicom, u manjoj mjeri i ćirilicom. Sačuvani primjerci nalaze se u fondu zavičajne periodike u Gradskoj knjižnici u Subotici, u fondu periodike Knjižnice Matice Srpske u Novom Sadu i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Glas, br. 1/1939., Subotica

Lit.: K 29, *Kultura naših »Najboljih sinova«*, *Subotičke novine*, 2/1939, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

E. Bažant i M. Bara

GLAS, časopis Društva hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u Mađarskoj za književnost, kulturu i društvena pitanja. Izdavao ga je u Budimpešti Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj. Objavljena su četiri broja: 1989. tri, a 1990. jedan. Uza sudjelovanje uređivačkog odbora od 11 članova, uređivali su ga Mijo Karagić i Predrag Stepanović. Na 120-ak stranica suženoga B5 formata tiskana su izvorna djela (pjesme, novele, eseji, kritike, kraće drame) hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika te prijevodi iz mađarske književnosti (S. Csoóri, I. Eörsi, L. Gyurkó, I. Koncz, J. Pilinszky, Gy. Spiró). Od Hrvata iz Mađarske, izdvajaju se pjesme Stipana Blažetina, Stjepana Blažetina, Marka Dekića, Branka Filakovića, Ladislava Gujaša, Ivana Horvata, Mije Karagića, Tomislava Krekića, Đure Pavića, Đuse Šimare Pužarova, Marge Šarac, Lajoša Škrapića i Jolanke Tišler, te prozni ostvaraji Stipana Blažetina, Đure Frankovića, Zoltana Gataija, Mije Karagića, Janje Prodan i Marge Šarac.

Ž. Mandić

GLAS KONCILA, informativno glasilo Katoličke crkve u Hrvata i izdavačka kuća. List je počeo izlaziti 4. X. 1962. kao ciklostilom umnažan bilten s imenom *Glas s Koncila*. Izvješćivao je o događanjima na II. vatikanskom koncilu, a potražnja za njim ubrzo je premašila sva očekivanja. Kao dvotjedne crkvene novine počeo je izlaziti 29. IX. 1963. s imenom *Glas Koncila* i s motom *Novo lice Crkve*, a tjednikom postaje 1. I. 1985. Izvješćuje o događanjima o općoj Crkvi te o Crkvi u hrvatskom narodu, popularizira različite vjerske sadržaje, promiče koncilsku obnovu i ekumenski duh te s vjerničkoga stajališta promatra druge važne političke, znanstvene i kulturne događaje, osobito u svjetlu etike, kršćanskoga morala i katoličkoga društvenoga nauka. U komunističkom razdoblju list se argumentirano suprotstavljao sustavnoj ateizaciji društva boreći se za osnovna ljudska prava i slobode. Zato je često dolazio u sukob s vlastima pa je četiri puta zabranjivan, a glavni i odgovorni urednik bio je osuđivan. List je svoju nezavisnost prema političkim vlasti-

ma očuvao i nakon demokratskih promjena i neovisnosti Hrvatske. *Glas Koncila* od pokretanja lista do danas ujedno je i izdavačka kuća, koja je objavila više od 400 knjiga i nosača zvuka vjerskoga sadržaja domaćih i stranih autora.

Od samih početaka u listu se redovito piše o hrvatskom iseljeništvu i dijaspori, među kojima i o Hrvatima u Vojvodini i Srbiji. Sustavno se objavljuju vijesti i reportaže o njihovim specifičnim problemima. Za vrijeme socijalizma bio je popularan među Hrvatima u Bačkoj i mogao se redovito nabavljati u crkvama, što od 1992. više nije slučaj. Nakon organiziranja dopisništva u Subotici 1988. za list pišu subotički svećenici, najprije Andrija Kopilović, zatim Andrija Anišić, a na njegovim stranicama objavljivali su i Lazar Ivan Krmpotić, Željka Zelić te iz Zagreba Ante Sekulić, Tomo Vereš i drugi, dok je Tomislav Vuković dugogodišnji član uredništva.

T. Vuković

GLAS NARODA, subotičko glasilo Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS), desničarske dvorske partije osnovane 1931., koja je okupljala ljude lojalne režimu i sklone brzu bogaćenju. Propagirala je ideje kralja Aleksandra što ih je očitovao uvodeći diktaturu 6. siječnja 1929. *Glas naroda* bio je tjednik, a objavljivao je tekstove pisane latinicom i ekavicom, ali i ikavicom. Time je, kao i pojavljivanjem prvoga broja upravo na Badnju večer 1933., pokazana jasna usmjerenost na domaće bunjevačko stanovništvo. Urednik je bio Nikola Rapaić, a glavni i odgovorni urednik Antun Vuković – Čardaš, posjednik. U početku je izdavač bila mjesna organizacija JNS-a, odnosno njezin tajnik Ivan Rajčić, a od 9. III. 1934. tajništvo stranke i Matija Skenderović. Zadnji broj nosi datum 3. V. 1935. Izašla su ukupno 73 broja.

Novine su bile pod izravnim utjecajem politički moćne i režimski orijentirane braće Ivandekić – odvjetnika Mirka, koji je bio i narodni zastupnik, i geodetskoga inženjera Ivana, tadašnjega gradonačelnika. Njihove namjere bile su očite: uz pomoć propagande i agitacije lista zadržati vlast i ključne

Glas naroda, br. 19/1935, Subotica

pozicije u gradu i okolici. Isprazna demagogija, očitovana već u samom naslovu, bila je jasna i iz sadržaja lista. Stvaranje »nerazrušivog tabora na severnoj tački naše države«, nuđenje mjesta »najvećim i najmoćnijim, kao i najmanjim i najsiromašnijim ljudima i staležima«, obraćanje narodu, tj. »njegovoj srži – seljaku i radniku, bez kojih nema kruha, ruha niti odbrane« samo su neki od primjera te frazeologije.

Programski članak *Sloga i glas naroda* u prvom je broju potpisao Nikola Rapačić, a iznio je u njemu osnove na kojima stranka djeluje: integralno jugoslavenstvo i borba za očuvanje jedinstva države. Od 2. II. 1934. njegova imena više nema u impresumu. Najveći dio sadržaja *Glasa naroda* imao je karakteristike stranačkoga glasila, s priopćenjima stranačkih tijela i dužnosnika, i tek s ponekim prilogom koji prati zbivanja u Subotici, zemlji ili svijetu. Stilom i jezikom bio je usmjeren pretežito na niže socijalne slojeve, zemljodjelce.

U političkim borbama prije petosvi-banjskih parlamentarnih izbora 1935. braća Ivandekić i njihovo glasilo našli su se pred valom nezadovoljstva. Zadnji se broj pojavio 3. svibnja 1935. Parafrazirajući metaforu Vladka Mačeka, novine pišu da je »prsluk naš dobro zakopčan, da su mu petlje čvrste« i da bi njegovo raskopčavanje moglo da dovesti do toga da »ostanemo goli«. Zagovaranjem tvrde linije, nastavljanje vladavine čvrste ruke, oni u Subotičkom izbornom okrugu nisu uspjeli privući birače: kandidat na režimskoj listi Mirko Ivković

Ivandekić uspijeva osvojiti 11% glasova, dok je Josip Vuković – Đido sa liste udružene oporbe dobio potporu više od 50% birača. Time je i sudbina *Glasa naroda* bila odlučena te je list prestao izlaziti.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983.

S. Mačković

GLAS RAVNICE, glasilo Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini iz Subotice. Prvi je svjetovni list na hrvatskom jeziku u Vojvodini nakon 1956. Počeo je izlaziti u kolo-vozu 1990., ubrzo nakon osnutka DSHV-a, koji je pretežitio i bio njegov nakladnik. Tijekom postojanja mijenjala se uređivačka politika: u početku je bio informativno glasilo otvorenoga uređivačkoga koncepta, od sredine 1994. najveći je dio sadržaja bio posvećen praćenju aktivnosti DSHV-a na cijelom teritoriju Vojvodine, od 2007. ponovno je otvoreno glasilo, kojem su u fokusu praćenje stranačkih aktivnosti te provođenje proklamiranih manjinskih prava.

Iako je nominalno mjesečnik, nije uvijek izlazio redovito, osobito u razdoblju 2000.-06. Osim redovitih, izašlo je i nekoliko nenumeriranih izvanrednih brojeva, obično pred obljetnice stranke ili izbore. Najčešće izlazio na 16 ili 24 stranice, iako je broj stranica varirao od 4 do 28. Često je mijenjao grafički izgled, a i upravljanje i uređivanje listom ostvarivalo se u različitim aranžmanima: od uredničkoga savjeta na početku, zatim s ravnateljem lista, do samo jedne osobe u funkciji urednika, a nekoliko

Glas ravnice, br. 35, Subotica, 1993.

je brojeva objavljeno bez urednika (37., 38., 106.-108.). Uredici su bili Ivan Poljaković (1.-36.), Branko Melvinger (39.-44.), Vesna Kljajić (45.-64.), Lidija Molzer (65.-95./96.), Petar Kuntić (101., 104.), Đorđe Čović (102., 103.), Dragan Jurakić (105.) i Vojislav Sekelj (od 109.). U listu su surađivali najistaknutiji intelektualci vojvođanskih Hrvata (Juraj Lončarević, Lazar Meraković, Vojislav Sekelj, Tome Vereš, Bela Gabrić...), a svoje novinarske uratke u njemu su počeli objavljivati mnogi koji su poslije postali važni protagonisti hrvatskoga novinstva i kulture u Vojvodini (Zlatko Romić, Robert Čoban, Goran Rotim, Petar Vuković, Slaven Bačić, Tomislav Žigmanov...).

Napisi u *Glasi ravnice* od velike su važnosti za mjesnu povijest Hrvata u Vojvodini na kraju XX. st., osobito brojevi iz prve polovine 1990-ih, i to ne samo za povijest političkoga artikuliranja interesa zajednice nego i za njezinu kulturu i uopće društveni život. U listu su uredno zabilježeni mnogobrojni oblici kršenja ljudskih i manjinskih prava Hrvata u Vojvodini, u čemu se posebno ističu napisi srijemskoga svećenika Marka Kljajića.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.–2002)*: prinosi, Pula, 2005. T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

GLAS ŠOKADIJE, glasilo Kulturno-prosvjetne zajednice Hrvata *Šokadija* iz Sonte. Najavljen kao tromjesečnik, prvi broj izašao je u prosincu 2007. u nakladi Novinsko-

izdavačke ustanove *Hrvatska riječ* iz Subotice. Glavni je urednik Ivan Andrašić, a list donosi uglavnom informacije o djelatnosti Zajednice.

T. Žigmanov

GLASILO SUBOTIČKIH RIMOKATOLIČKIH CRKVENIH OPĆINA, list koji je izdao Senat katoličkih crkvenih općina u Subotici. Prvi i jedini broj izašao je 29. VI. 1934., a kao odgovorni urednik naveden je Mijin G. Perčić. Tiskan je dvojezično na hrvatskom i mađarskom jeziku (*Szuboticaí római katolikus hitközségi Tudósító*) na 8 stranica u subotičkoj tiskari *Globus*. Glasilo je pokrenuto radi informiranja subotičkih katolika o radu i potrebama crkvenih općina, a besplatno je dijeljeno vjernicima. Objavljene su u njemu uprave i zastupnici crkvenih općina u Subotici u razdoblju 1934.-36., objašnjenje značenja crkvenih općina i crkvenoopćinskih poreza, izvještaj sa sjednice Senata katoličkih crkvenih općina u Subotici i vijest o ređenju

Glasilo subotičkih rimokatoličkih crkvenih općina, br. 1, Subotica, 1934.

dvanaestorice bogoslova s područja Bačke apostolske administrature. Jedan primjerak *Glasila* čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

M. Bara

GLASNIK, prilog i podlistak *Subotičkih novina* s vjerskom tematikom. Počeo je izlaziti u studenom 1929., ubrzo nakon prestanka izdavanja *Hrvatskih novina* i pokretanja *Subotičkih novina*. Bio je najprije rubrika, zatim dodatak u sklopu lista te samostalan dodatak na jednoj, dvjema ili četiri stranica, s paginacijom u sklopu li-

sta, a katkad i s vlastitom. Bio je različita formata, sukladno formatu *Subotičkih novina*, koji se mijenjao u ovisnosti o tiskari u kojoj su tiskane. Izlazio je neredovito i mijenjao je dinamiku izlaženja, od dvotjednika (1929.-30.) pa do godišnjaka, kad je izlazio kao božićni prilog (1938.-40.). U početku je bio bez oznake godišta, broja i urednika, a poslije godišta i brojevi nisu uvijek točno naznačivani. Prvi se put pojavljuje s oznakom godišta i s brojem (god. III., br. 24) kao prilog *Subotičkih novina* br. 24 iz 1930. Otad nosi i podnaslov »za duhovnu zabavu«, koji ponovno nestaje tijekom 1931. Kad se pojavio 1929., uredništvo nije bilo naznačeno, a od 1930. urednik je označen inicijalom p. B. (Blaško Rajić). God. 1933. uredništvo preuzima A. M. (Andrija Moullion), a nakon nekoliko brojeva ponovno je urednik Blaško Rajić (B. R.). Između 1935. i 1937. uređuje ga L. K. (Lazo Križanović), oskudno i svega nekoliko brojeva, zbog neredovita izlaženja *Subotičkih novina*. Od 1938. ponovno nije naznačen urednik, ali sad već izlazi kao samostalni dodatak na četirima stranicama u božićnim brojevima. I suradnici su se potpisivali pseudonimima i inicijalima, npr. p. B. (Pavao Bešlić), Ano Nimka (Lajčo Budanović). Posljednji put pojavio se kao božićni prilog *Subotičkih novina* 1940.

Glasnik, br. 1/1940, Subotica

Nepotpuna su godišta sačuvana u Gradskoj knjižnici u Subotici, u Knjižnici Matice srpske u Novom Sadu, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te u Nacionalnoj knjižnici *Széchenyi* u Budimpešti.

Lit.: *Subotičke novine*, 1929-41; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

E. Bažant i M. Bara

GLASNIK ISTORISKOGRUŠTVA U NOVOM SADU, časopis. Pokrenut je 1928. radi objavljivanja stručnih i znanstveno-istraživačkih radova za područje Vojvodine i nekadašnje južne Ugarske. Osnivač i ravnatelj bio je Stanoje Stanojević, a glavni urednik Dušan J. Popović. Izlazio je do 1940.: 1928.-35. tri puta na godinu (u veljači, lipnju i listopadu) na 10-12 tabaka, a od 1936. četiri puta na godinu (u siječnju, travnju, srpnju i listopadu) na 7-8 tabaka. Tiskan je najprije u Srijemskim Karlovcima pod uredništvom Vikentije Prodanova, a 1938.-40. u Novom Sadu pod uredništvom Dimitrija Kirilova. Za 18 godišnjih tečaja izdano je 40 svezaka, a 1937., kao svezak 31-32, objavljeno je kazalo dotad objavljenih svezaka.

Suradnici su bili pretežito srpski povjesničari i arheolozi (Stanoje Stanojević, Dušan J. Popović, Vasa Stajić, Nikola Radojčić, Milutin Jakšić i dr.), a nešto priloga objavili su i unitarno orijentirani hrvatski znanstvenici (Ferdo Šišić, Viktor Novak, Petar Skok). U časopisu su publicirani prilozi koji su se bavili različitim razdobljima, od prethistorijskoga doba pa sve do XX. st., a obrađivani su povijest, književnost, kulturni događaji, topografija. Prevladava usmjerenost na povijest i kulturu Srba u Baranji, Bačkoj, Banatu i Srijemu, no ima i radova koji su važni i za druge narode, pa tako i za hrvatsku povijest općenito (osobito za Srijem, manje za Baranju, ali i mnogi koji se bave hrvatsko-srpskim odnosima) te za vojvođanske Hrvate (Radivoj Simonović, *O katolicima i katoličkoj crkvi pod Turcima na zemljištu Vojvodine*, II/1; Nikola Radojčić, *O imenu Bunjevaca*, III/2; Velja Miroslavljević, *Novi Sad oko 1716. godine*, VI/3; Vasa Stajić, *Mađarizacija i preporod Bunjevaca*, VIII/1; Spasoje Vasiljev, *Književnost bačkih Bunjevaca u 17 i 18 veku*, XIII/1-2; Vasa Stajić, *Bunjevački govor kao jezik zvaničenja u Bačkoj*, XIII/1-2 i dr.), pri čemu je objavljeno i mnoštvo prikaza različitih djela. No sukladno ideološkim pogledima vodstva Istoriskog društva i koncepciji časopisa, o vojvođanskim Bunjevcima i Šokcima ne govori se kao o Hrvatima, pa se u više prigoda i osporavala njihova pripadnost hrvatskomu narodu.

Glasnik je tiskan ćirilicom, ali je dio priloga, osobito oni koji su se odnosili na hrvatske autore te na mjesnu hrvatsko-bunjevačku povijest, objavljivan latinicom. Posjeduju ga Knjižnica Matice srpske u Novom Sadu te gradske knjižnice u Subotici i Somboru.

E. Bažant

GLASNIK JUGOSLOVENSKOG PROFESORSKOG DRUŠTVA, međuratni stručni časopis profesorskoga udruženja u Beogradu. Nastavak je prijeratnoga časopisa *Nastavnik*, koji je izdavalo Srpsko profesorsko društvo u Beogradu 1890.-1914. Nakon rata 1919. izdana su još dva sveska toga časopisa, od 1921. do 1929. izlazio je pod imenom *Glasnik Proforskog društva*, a konačno ime dobio je 1930., kada je i profesorska udruga, sukladno unitarnoj politici, dobila dodatak jugoslavenski. Posljednji je broj časopisa izašao 1940. U međuratnom razdoblju članci su tiskani na ćirilici i latinici.

Za bačke je Bunjevce najznačajniji svezak br. 11-12 iz 1938., koji je tiskan pred kongres Jugoslavenskoga profesorskoga društva u Subotici i posvećen je Vojvodini, napose Subotici. Već i prije njega, pred novosadski kongres Proforskog društva 1926., jedan je svezak u cijelosti je bio posvećen Novomu Sadu i Vojvodini te je izašao i kao posebna publikacija *Novi Sad i Vojvodina*.

Većina od 9 članaka koji za predmet imaju Suboticu, a prikupio ih je subotički pododbor Društva, zapravo se odnosi na subotičke Bunjevce. Članke su odabrali Svetislav Marić i Spaso Vasiljev, a autori su bili uglavnom unitarno opredijeljeni Bunjevci (Ivo Milić: O bačkim Bunjevcima; Mijo Mandić: Borba Bunjevaca za svoj jezik u osnovnim školama; Ljudevit Vujković Lamić: Nekoji bunjevački narodni običaji; Mara Đorđević Malagurska: Stara bunjevačka nošnja i vez; Joso Šokčić: Prvi bunjevački novinar) te Srbi (Vasa Stajić: Gradska gimnazija u Subotici 1747-1918; Aleksa Ivić: Subotica krajem 17. i početkom 18. veka; Milivoje Knežević: Biskup Ivan Antunović – preporoditelj bačkih Bunjevaca;

Spasoje Vasiljev: Pregled bunjevačke književnosti).

Lit.: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, Zagreb, b.g.

S. Bačić

GLASNIK PUČKE KASINE 1878, mjesечно glasilo udruge *Pučka kasina 1878*. iz Subotice. Pokrenut je u povodu proslave 125 godina od osnivanja Pučke kasine – prvi se broj pojavio 1. IX. 2003. za mjesec listopada. Izlazi na 16 stranica, a iako mjesečnik, više je puta do kraja 2006. izašao kao dvobroj. Objavljeno je i nekoliko izvanrednih brojeva. List se do kraja 2006. umnažao fotokopiranjem, od početka 2007. do početka 2008., kad se kao nakladnik pojavljuje NIU *Hrvatska riječ*, list se tiska. Naklada je od 300 do 500 primjeraka, a ne distribuira se prodajom, nego se dijeli besplatno. Nominalni je glavni urednik Josip Ivanković, a važnu ulogu u uređivanju imao je svećenik Lazar Ivan Krmpotić. Objavljuju se članci o društvenim, političkim i kulturnim događajima iz hrvatske zajednice Subotice i okolice te o njezinoj povijesti.

Lj. Vujković Lamić

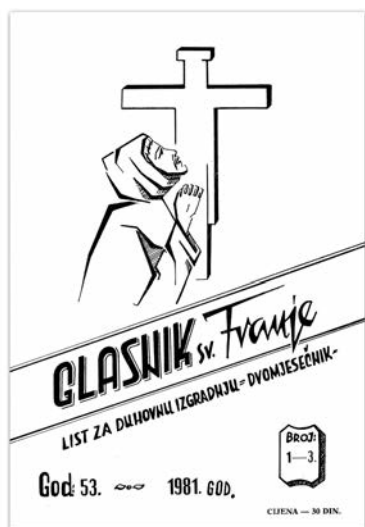
Glasnik Pučke kasine, br. 6/2005, Subotica

GLASNIK SV. FRANJE, dvomjesečni list za duhovnu izgradnju. Izdavao ga je Franjevački samostan u Subotici kao glasilo Franjevačkoga trećega reda od 1978. do 1981. Kako je to glasilo prije izlazilo u drugim gradovima Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (Trsat, Zagreb i Varaždin), subotički *Glasnik sv. Franje* nosi godišta 50. (1978.), 51. (1979.), 52. (1980.) i 53. (1981.). Svake je godine izašlo šest brojeva, osim 1981., kad je izašao samo jedan trobroj.

Glavni i odgovorni urednik bio je o. Leopold Ivan Ivanković. List se tiskao u tiskari Grafičkoga zavoda *Panonija* u Subotici. Sadržaj lista bio je posvećen pretežito Papi-nim govorima te duhovnoj izgradnji članova Trećega reda i redovničke braće.

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; F. E. Hoško, *Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, <http://www.ofm.hr/content/view/205/281/>

K. Čeliković

Glasnik sv. Franje, br. 1-3/1981, Subotica

GLAVINA, Krešimir (Subotica, 1. I. 1940.), liječnik, radiolog, sveučilišni profesor. Sin Martina i Jage, rođ. Gencel. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici. God. 1958. upisao je studij medicine u Zagrebu, na kojem je diplomirao 1964. Kao liječnik Opće bolnice u Subotici od 1964. upućen je na specijalizaciju iz radiologije u Zavod za radiologiju Kliničke bolnice *Dr. Mladen Stojanović* (danas Klinička bolnica *Sestre milosrdnice*) u Zagrebu 1969.-72. Nakon toga kao liječnik specijalist nastavio je raditi u Općoj bolnici u Subotici 1972.-73. do sloma Hrvatskoga proljeća. God. 1969. sudjeluje u pripremama za osnivanje ogranka Matice hrvatske u Subotici te postaje član-radnik Matice hrvatske u Zagrebu, a poslije je zbog toga i zbog aktivnosti u vezi s osnivanjem HKUD-a *Bunjevačko kolo* u Subotici politički proganjan. Nakon progona »hrvatskih nacionalista« među li-

ječnicima onemogućeno mu je stručno usavršavanje i napredovanje te se 1973. preselio u Hrvatsku. Radi isprva u Službi za radiologiju Opće bolnice u Našicama 1973.-78., koju je osnovao i vodio, a poslije i kao ravnatelj bolnice 1974.-78. Nakon toga prelazi u Odjel za radiodijagnostiku Opće bolnice u Osijeku, čiji je voditelj bio 1987.-91. Ravnatelj osječke Opće bolnice bio je 1991.-92. a ravnatelj Kliničke bolnice Osijek 1992.-2000.

Poslijediplomski studij iz radiologije završio je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1980.-81., a magistrirao je 1986. radnjom *Klinička vrijednost flobografije nogu*. Na istom je fakultetu 1998. obranio doktorsku radnju *Vrijednost kompjutorske tomografije (CT) u analizi bolesnika s cervikalnom spondilotičkom mijelopatijom*. Stručno se usavršavao u Parizu (1986., 1988.), Erlangenu (1987.) i Dresdenu (1989.). U nastavno-znanstveno zvanju biran je kao znanstveni asistent 1992., za docenta 1998., izvanrednoga profesora na Medicinskom fakultetu u Osijeku na Katedri za radiologiju za predmet Radiologija 2002., a za redovitoga profesora 2005. Bio je dekan Medicinskoga fakulteta u Osijeku 2003. i 2005.

Bavi se osobito angiologijom i neuroradiologijom. Sa suradnicima je objavio dva desetaka znanstvenih i stručnih radova u *Medicinskom vjesniku* (Osijek, 1986., 1991., 1999.), *Neurochirurgia* (Stuttgart, 1989., 1993.), *Liječnički vjesnik* (Zagreb, 1991.), *Psychiatria Danubina* (1991.), *Croatian medical journal: War Supplement* (Zagreb, 1992.), *Archives of Orthopaedic and Traumatic Surgery* (Berlin, 1996.-97.), *Journal of Neurosurgical Sciences* (Milano, 1996.), *Neurologia Croatica* (Zagreb, 1996.), *Libri oncologici: Croatian journal of oncology* (Zagreb, 1998.), *Collegium antropologicum* (Zagreb, 2004., 2005.). O suvremenoj ratnoj tematici pisao je i u *Zborniku radova Hrvatskoga toksikološkoga društva* (Zagreb, 1993.), o radiološkoj dijagnostici karcinoma napisao je poglavlje u knjizi *Problematika rada u primarnoj zdravstvenoj zaštiti* (Zagreb, 1993.), o urografskim pretragama u knjizi *Urološka onkologija* (Osijek, 1994.). Suautor je knjiga *Kirurgija iz-*

ljevnoga kamenca (Osijek, 1993.), *Rekonstrukcijska urološka kirurgija* (Zagreb, 1999.), *Vaskularni sustav* (Zagreb, 2001.) i *Radiologija* (Zagreb, 2001.). S priopćenjima je sudjelovao na mnogobrojnim stručnim skupovima u Hrvatskoj i u inozemstvu, a za više znanstvenih i stručnih skupova bio je suorganizator.

Član je nekoliko znanstvenih i stručnih udruga: Hrvatskoga liječničkoga zbora (HLZ), Hrvatske liječničke komore, Hrvatskoga liječničkoga društva za upravljanje i rukovođenje u zdravstvu HLZ-a, Hrvatske lige protiv raka i dr., a u Sekciji za radiologiju HLZ-a i Hrvatskom društvu radiologa HLZ-a član je uprave 1990.-2000. Počasni je član Mađarskoga društva radiologa i član Općega odjela Mađarske akademije znanosti. Bio je i predsjednik Hrvatsko-mađarskoga društva prijateljstva u Osijeku.

Bio je zastupnik u Zastupničkom domu Hrvatskoga državnoga sabora 1992.-95., član Nacionalnoga zdravstvenoga vijeća Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, zamjenik predsjednika Upravnoga vijeća Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje 1994.-2001. i od 2003., član Kriznoga stožera Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske 1991., zapovjednik Kriznoga stožera Opće bolnice Osijek i zapovjednik Kriznoga stožera zdravstva Osječko-baranjske županije. Dobitnik je više znanstvenih i stručnih nagrada te priznanja i državnih odličja. Umirovljen je 2005., živi u Osijeku.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998.

N. Zelić

GLEDAČI, nepozvani promatrači svatova u bačkih Bunjevaca. Ispraćaju mladenku kad je mladoženjina rodbina odvodi iz roditeljske kuće, dovikujući joj često da se ne okreće za sobom, jer se vjerovalo kako to donosi nesreću. Na muškoj strani, skupa s roditeljima i uzvanicima, dočekuju pak svatove s mladenkom. Sudjeluju u plesovima, a ukućani ih obično poslužuju pićem i kolačima. Ponegdje se na znatiželjne gledače nije gledalo s naklonošću (zabilježeno je to npr. u Čavolju), jer su ih činile uglavnom žene bez kojih nijedni svatovi ne mogu pro-

ći, a nerijetko su pritom negativno komentirale. Na subotičkim salašima pak gledačima se ne zamjera što dolaze, štoviše, smatra se da oni samo pridonose većemu slavlju te da bi svatovi bez njih izgubili na svečanosti. U sumrak se gledači razilaze, a gosti ulaze u prostoriju u kojoj se slavlje nastavlja uz večeru.

Danas fenomen gledača u svojem prvotnom značenju polako odumire te skupa s načinom slavljenja vjenčanja i on doživljava promjene. Sve su češći zajednički pirovi, na kojima se uzvanici s mladenkine i mladoženjine strane skupljaju u dvorani za svadbeno slavlje, dok gledači odlaze pred crkvu ili matični ured.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, 1990; S. Kujundžić, *Naši mladenci*, Subotica, 2004.

B. Jaramazović

GLONČAK, Miloš (Subotica, 27. VIII. 1928.), nogometni vratar, trener. Sin Ivana i Marije, rođ. Stipić. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završio je u Subotici, a Višu ekonomsku u Brčkom. Radio je u Općinskom sudu u Subotici kao službenik, a od 1992. u mirovini je. Živi u Subotici.

Nogomet počinje igrati 1944. u Željezničkom atletskom klubu (ŽAK), a iduće godine prelazi u novoosnovano Sportsko društvo željezničara *Spartak*. Premda je 1946./47. i 1947./48. igrao i kao centarfor, bio je jedan od najboljih vratara u povijesti *Spartaka*. Za taj je klub nastupao do 1968., kad je završio aktivnu sportsku karijeru. Unatoč mnogobrojnim ponudama do kraja aktivne karijere ostao je vjeran *Spartaku*, za koji je odigrao oko 1200 utakmica. Jedanput je bio član reprezentacije Jugoslavije 1949., a nastupao je i za reprezentacije Subotice, Vojvodine i Srbije. S reprezentacijom željezničara Jugoslavije osvojio je prvo mjesto na I. i II. europskom prvenstvu željezničara (Budimpešta 1947. i Bruxelles 1951.), a 1950. u Parizu na Sindikalnom prvenstvu Europe brani za reprezentaciju Jugoslavije, koja je osvojila prvo mjesto. Nakon prestanka aktivnoga igranja trenirao je omladinsku ekipu i prvi tim *Spartaka* 1968.-69. Nakon toga trenirao je nekoliko klubova iz Subotice i okolice (*Bačka, Horgoš, Pešćara i Vinogradar*).

Lit.: *SDŽ »Spartak« 1945-1970* (ur. E. Tilly), Subotica, 1970; *Sportsko društvo železničara »Jovan Mikić – Spartak«* (ur. M. Brustulov), Subotica, 1995; Ž. Inić, *Knjiga o »Spartaku« 1945-1997*, Subotica, 1997.

P. Skenderović

GOD, u subotičkih Bunjevaca naziv za blagdanska okupljanja mladih salašara i seljana u »varoši«. Bili su organizirani u razdoblju od Sveta tri kralja do posljednje nedjelje pred Advent, kad nije bilo velikih poslova na njivi. Mladi su se u gradu obično skupljali dan prije goda, kad bi posjetili bližu rodbinu i dogovorili se za sutrašnju zabavu. Nakon »velike« (svečane, pjevane) prijepodnevnice mise obično su »korzirali« (šetali subotičkim korzom), gdje su se nerijetko nalazili i buduću parovi. Poslijepodne su organizirana različita društvena okupljanja, a navečer je opet bio izlazak na korzo.

Jedan od najpoznatijih godina bio je na blagdan Sveta tri kralja. Na njemu su se mladi salašari najčešće »zamomčili« ili »zadivojčili«, tj. počeli izlaziti. Simbolički se to odražavalo ponajprije na novoj odjeći u djevojaka: prestajale su nositi »bekeš« (jednodijelno ruho) i počele nositi novu odjeću sukladno gospodarskoj moći. Prije Prvoga svjetskoga rata djevojkama je obično šivano ruho od lyonske svile, dobivale su lanac od dukata, zlatne naušnice, a nerijetko su i zube pokrivala zlatnom navlakom. Poslije je djevojka dobivala i zlatnu narukvicu (tzv. karperac), katkad s crvenim rubinima ili bijelim safirima. Ako su roditelji bili skromnijega imovnog stanja i nisu mogli kupiti dukate, djevojka je dobivala zlatni lančić s križićem, a u novije doba narukvicu i prsten. Kako je »zadivojčiti curu« bio znatan trošak, postojala je izreka: »Svila u kuću, jaram na tavan«, koja govori da je samo za svileno ruho trebalo onoliko novca koliko je vrijedio par ujarmljenih volova. Siromašniji roditelji koji nisu imali za svilu i dukate svojoj su djevojci kupovali skromnije ruho, a od zlata samo onoliko koliko su mogli. Djevojke se nisu smjele »zadivojčiti« same: njih je najprije u crkvu, a poslije i na korzo izvodila starija neudana teta ili starija djevojka iz rodbine, a kad je našla drugaricu ili više njih, onda je u društvo i na za-

bavu išla s njima. Na godu su se pojavljivali i momci koji su se zamomčili, tu su se upoznavali i raspirivali jedni za druge i za djevojke. Dopuštalo se pritom da se momak zagleda u siromašniju djevojku, ali nije bilo dopušteno bogatijoj udavači da pođe sa siromašnijim momkom.

Drugi god u godini bio je na Marin (tj. na Svijećnicu 2. veljače), osobito od 1879. Tada je organizirano prvo Veliko prelo te je taj god uskoro i postao jednim od najpoznatijih. Godovi su se organizirali i na Petrov (tj. na blagdan sv. Petra i Pavla 29. lipnja) te na Veliku Gospojinu (15. kolovoza). I ti su godovi održavani kad je bilo najmanje posla u polju, tj. prije početka risa (ručne žetve) i nakon njezina završetka.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; *Hrvatska riječ*, br. 1, Subotica, 2003.

S. Bačić

GODAR, Dejan (Subotica, 19. V. 1978.), nogometaš. Sin Mirka i Slavice, rođ. Takač. Djetinjstvo je proveo u Donjem Tavankutu, gdje je i počeo nogometnu karijeru u NK *Tavankut*. S jedanaest godina prelazi u subotički *Spartak*, gdje je ostao do svoje petnaeste godine, kad prelazi u NK *Bačka* iz Subotice. S osamnaest godina vraća se u NK *Tavankut*, a poslije odlazi u FK *Solunac* iz Karađorđeva. God. 1999. kratko je igrao u madžarskom prvoligaškom klubu *Szeged* iz Segedina, a nakon toga u novosadskoj *Vojvodini*. Prvi važniji ugovor potpisao je 2000. s hrvatskim prvoligašem NK *Osijekom*. God. 2001. prelazi u NK *Belišće*, a 2002. u NK *Inker* iz Zaprešića. U njemu je igrao jednu sezonu. Taj je klub, skupa sa svojim suigračima, među kojima je bio i Eduardo Da Silva, uveo u Prvu Hrvatsku nogometnu ligu. God. 2003. odlazi u Skandinaviju, u finski klub *ROPS* iz laponskoga grada Rovaniemija. Za *ROPS* je igrao pet sezona i pridonio je da klub 2004. i ponovno 2007. uđe u Prvu finsku ligu. Tada je, prema ocjeni igrača i trenera finske prve i druge lige, proglašen najboljim igračem finske druge lige. Od 2007. igra za švedski klub *Dagerfors* iz istoimenoga grada nadomak Stockholma. Na Prvom nogometnom europskom prvenstvu hrvatskih manjina 2006. u Splitu osvojio je treće mjesto sa sa-

stavom vojvođanskih Hrvata, a proglašen je i najboljim igračem turnira. Igra na poziciji lijevog veznog igrača.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 5, Subotica, 2003; http://hr.wikipedia.org/wiki/Dejan_Godar

L. Suknović

GODIŠNJAK KULTURNO-UMJETNIČKOG DRUŠTVA »BUNJEVAČKO KOLO«, časopis. Prvi i jedini broj objavljen je 1994. u Subotici na 72 stranice, a uredio ga je Lazo Vojnić Hajduk. Broj je tematski i nosi podnaslov *Dužijanca '93* – posvećen je svetkovini proslave uspješnoga svršetka žetvenih radova. Sadržava članke subotičkih autora o dužijanci općenito, prikaz manifestacija realiziranih u sklopu Dužijance 1993. i pjesme istaknutih hrvatskih pjesnika iz Subotice (Jakov Kopilović, Lazar Merковиć, Vojislav Sekelj, Petko Vojnić Purčar), a ilustrirao ga je Ivan Balazević.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990.–2002.)*: prinosi, Pula, 2005.

T. Žigmanov

GOLEK, Makarije Đuro (Požega, 11. III. 1846. – Budim, 16. III. 1874), pedagog. Član Provincije sv. Ivana Kapistranskoga postao je 1861. Studirao je na filozofskom učilištu u Vukovaru 1862.–64. Postigavši naslov profesora teologije, predavao je dogmatsko bogoslovlje na franjevačkoj bogoslovnoj školi u Baji 1869.–72. Zbog narušena zdravlja napustio je profesorsku službu, ali je ipak u Budimu bio tajnik provincijala Manszvéta Hantkena 1872.–74.

Izvor: Arhiv Generalne kurije Franjevačkoga reda u Rimu, *Hungaria Capistrana*, sv. 1, fol. 120v, 314v.

Lit.: *Schematismus almae Provinciae S. Ioannis a Capistrano*, Pestini, 1870, 39.

F. E. Hoško

GOLUB, Marin (Apatin, 11. IX. 1956.), motonautičar. Sin je Antuna i Mande, rođ. Periškić. Osnovnu školu je završio u Monoštoru, srednju tehničku strojariskog smjera u Somboru, a višu strojarsku na Strojarskome fakultetu u Novom Sadu. Kao član Motonautičkog kluba »Dunav« iz Sombora sudjelovao je na brojnim natjecanjima diljem bivše Jugoslavije. Najveću uspjeh u karijeri

mu je osvajanje titule prvaka Jugoslavije u klasi SB 350 god. 1986. i 1987. Radi kao profesor u Tehničkoj školi u Somboru.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

GOLUB, Stipan (Monoštor, 6. XII. 1959.), motociklist. Sin Josipa i Marije, rođ. Periškić. Osnovnu školu završio je u Monoštoru, a srednju za obučara u Somboru. Od rane mladosti zanimao se za motociklizam, a s 14 godina počinje voziti motor. Najprije vozi iz hobija, a sa 17 godina postaje članom Auto-moto društva *Magnet* iz Sombora. Natjecao se u kategoriji motora do 125 cm³. Sudjelovao je na mnogobrojnim natjecanjima u Jugoslaviji, a najvažnije rezultate ostvario je na reliju *Sutjeska*: 3. mjesto 1983., 1. mjesto 1985. i 3. mjesto 1986. S 28 godina prestao se natjecati. Živi u Somboru.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

GOLUBARSTVO, uzgajanje domaćih golubova radi sportskih natjecanja. Na bačkim salašima, uz drugu perad, tradicionalno su se uzgajali i golubovi, čije se meso rabilo u prehrani. No osim što su se uzgajali iz gospodarskih razloga, golubovi se u drugoj polovini XIX. st. u Podunavlju počinju uzgajati kao ukrasne ptice, pa se osnivaju udruge uzgajivača golubova te organiziraju izložbe golubova i njihova letačka natjecanja. Tako je u Somboru 1871. osnovana udruga koja je 1877. priredila izložbu golubova, a 1892. veliku izložbu peradi, golubova, ptica i lovstva s više od 1000 izložaka. U Subotici je udruga uzgajivača golubova 1906. održala državnu izložbu, na kojoj su bili izloženi golubovi iz više ugarskih gradova. U najnovije doba u Subotici i Somboru svake se godine održavaju velike međunarodne izložbe golubova i sitnih životinja.

Osim natjecanja ukrasnih golubova na izložbama, organiziraju se i sportska letačka natjecanja na razdaljinu (listonoše), u visinu (visokoletači) te prevrtanjem u letu (prevrtači). U Bačkoj se uzgaja 27 autohtonih pasmina golubova. Među najpoznatiji-

ma su somborski dugokljuni letač i subotički kružni letač, s daljnjim podvrstama (»režeši«, »vereši«, »fekete«, »dereši« i dr.), a neki su od njih i ukrasni i letači.

Golubarstvo je tradicionalno bilo veoma popularno među bunjevačkim stanovništvom, osobito u drugoj polovini XX. st. Bunjevački je pučki izraz za taj sport »golupčarstvo«, golubari se nazivaju »golupčarima«, a bavljenje golubarstvom označuje se glagolom »golupčariti«.

Lit.: J. Pekanović, *Golubarstvo u Somboru*, Sombor, 2002.

J. Z. Pekanović

GONDI, Damir (Osijek, 15. VIII. 1959.), slikar naivac. Sin je krojača Josipa i Marije, rođ. Bođo. Nakon njegova rođenja obitelji mu se doseljava u Vajsku te je ondje pohađao osnovnu školu. Gimnaziju je završio u Odžacima, a Višu tehničku školu završava 1981. u Subotici. Slikarstvom se počeo baviti 1987. Najčešće se služi tehnikom ulja na platnu, premđa slika i na drvetu, a bavi se i crtežom. Motivi na njegovim slikama uglavnom su sakralni, poglavito prizori iz Biblije i likovi svetaca, a zastupljeni su još i krajolici, portreti i kopije slika starih majstora. Izrađuje i zidne slike velika formata – oslikao je cijeli zid vjeronaučne dvorane u župi sv. Jurja u Vajski na poticaj vlč. Andrije Đakovića. Sudjelovao je na skupnim izložbama u Baču, Vajski i Bođanima. Svira gitaru i antikvar je. Radi u Javnom komunalnom poduzeću *Tvrđava* u Baču, a od 2000. živi u Bođanima.

J. Dumendžić

GORJANAC, Marko (Bereg, 15. IV. 1897. – Bereg, 28. IV. 1940.), društveni i politički djelatnik. Sin je Stipana i Kate, rođ. Terzić. Odrastao je u poljodjelskoj obitelji, a školovao se u rodnom mjestu. Nakon širenja političkoga djelovanja HSS-a na Bačku aktivno se uključio u rad te stranke. Bio je jedan je od osnivača njezina mjesnoga ogranka, dugogodišnji potpredsjednik i općinski odbornik. Uključio se i u kulturni život zajednice te je sudjelovao u osnivanju ogranka Seljačke sloge u Beregu 1. I. 1928. U njemu je bio odbornik Odjela za seljačke zadruge te član Suda dobrih i poštenih ljudi.

Usko je surađivao s Marinom Dekićem i Matijom Tucakovim, tadašnjim prvcima i pokretačima političkih i kulturnih akcija Hrvata u Beregu. Tijekom diktature kralja Aleksandra bio je aktivan u mjesnoj rimokatoličkoj crkvenoj općini. Nakon obnove parlamentarizma 1935. sudjeluje u obnavljanju mjesnih ogranka HSS-a i Seljačke sloge. U vrijeme pregovora Cvetković-Maček o preuređenju države 1939. organizirao je u Beregu političke skupove na koje su dolazili senator Josip Vuković – Đido iz Subotice, Ljudevit Tomašić, izaslanik Vladka Mačeka, i drugi hrvatski političari.

Lit.: Ogranak Seljačke sloge u Bačkom Bregu, *Seljačka prosvjeta*, br. 9, Zagreb, 1928; *Subotičke novine*, br. 22, Subotica, 1939; *Subotičke novine*, br. 17, Subotica, 1940.

M. Bara

GORJANAC, Zlatko (Sombor, 26. I. 1974.), pjesnik, novinar, kulturni djelatnik. Sin je Stipana i Marice, rođ. Gorjanac. Osnovnu školu završio je u Beregu, a Srednju tehničku školu u Somboru. Početkom 1990-ih u Beregu osniva rock-skupinu *Čuvari vremena*, za koju piše glazbu i tekstove. Skupina je djelovala do 1999., a 2000. jedan je od osnivača tamburaškoga orkestra *Bereški tamburaši*. Poeziju je počeo pisati u osnovnoj školi, piše na šokačkoj ikavici i na hrvatskom književnom jeziku, a objavljivao je u hrvatskoj periodici u Bačkoj (*Zvonik*, *Miroljub*, *Subotička Danica*, *Hrvatska riječ*), u *Somborskim novinama* i drugdje. Redovit je sudionik susreta pjesnika *Lira naiva* 2003.–07. Autor je više napisa o narodnim običajima u Beregu, kao novinski izvijestitelj surađuje u *Hrvatskoj riječi*, *Zvoniku* i *Miroljubu*, a urednik je stranice *Iz narodne škrinje* u *Hrcku*, dječjem podlisku *Hrvatske riječi*.

Lit.: *Lira naiva* 2006., Subotica, 2006.

K. Čeliković

GORJANAC, Živko (Santovo, 15. V. 1958.), sveučilišni profesor. Sin je Joze i Anice, rođ. Blažetin. Osnovnu školu pohađao je u rodnom selu, a 1977. maturirao je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. Isprva studira na Geodetskom fakultetu Šopronskega drvnoindustrijskoga sve-

učilišta u Stolnom Biogradu (*madž.* Székesfehérvár), a od 1980. povijest i hrvatsko-srpski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránd Eötvösa u Budimpešti, gdje je i diplomirao 1985. Nakon što je u selu Voktovu (*madž.* Foktő) predavao povijest i ruski jezik, 1986. zaposlio se na bajsnoj Visokoj školi Józsefa Eötvösa, gdje na Odjelu za narodnosne i strane jezike predaje hrvatski jezik i književnost, poznavanje hrvatske narodnosti i metodiku nastave za studente učiteljskoga i odgojiteljskog smjera. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránd Eötvösa doktorirao je 2002. na području jezikoslovlja (slavistike) na temu: Govor santovačkih Hrvata. Redovito sudjeluje na znanstvenim skupovima s priložima o jeziku Hrvata u Mađarskoj, a radove je objavljivao u časopisima *Riječ*, *Pogledi*, *Znanstveni zbornik* i dr. U izdanju Pedagoškoga fakulteta Visoke škole Józsefa Eötvösa 2004. objavljena mu je knjiga *Hrvatski govor sela Santova*. S obitelji živi u Baji.

Djelo: Ž. Gorjanac, *Hrvatski govor sela Santova*, Baja, 2004.

Ž. Mandić

GORNJI SV. IVAN → Sentivan

GORNJI TAVANKUT → Tavankut

GORNJI VERUŠIĆ → Verušić

GOSPIN SOKAK, dio današnjega Sombora na okuci staroga toka rijeke Mostonge. U počecima urbanizacije toga područja na prijelazu iz XIX. u XX. st. od bunjevačkih obitelji salaše su ondje imali Altingeri, Beretići, Dorotići, Fočići, Horvati, Švrake i Žuljevići. Naselje je naziv dobilo po od kapele posvećenoj Gospi Lurdskoj. Za njezinu gradnju novac su donirali Vince Beretić s bratom i dvjema sestrama (porodični nadimak Lencini). Posvećenje kapele obavljeno je 1916., a gozba za svećenike i goste bila je priređena »pod drenom starim 300 godina«. Naziv se i danas se koristi kao lokacijski orijentir u svakodnevnoj komunikaciji stanovništva.

Kapela Gospe Lurdske nalazi se u današnjoj Ulici Tome Roksandića. Sve donekadna bila je mjesto hodočašća vjernika,

održavana su kod nje misna slavlja i molila se krunica, a još i danas mnogi štovatelji Lurdske Gospe dolaze i pale joj svijeće.

Kapela Gospe Lurdske u Somboru

Lit: M. Beljanski, *Pangare*, *Gospin sokak*, *Čutka*, *Šikara*, *Strilić*, *Mali Beč* i *Catalinski put*, Sombor, 1973.

M. Bara i Ž. Mikrut

GOSPODARSKA SLOGA, organizacija koja je činila ekonomsko krilo Hrvatske seljačke stranke. Osnovana je 5. VII. 1935. u Zagrebu s namjerom da »gospodarski organizira hrvatsko seljaštvo, a po njemu i kroz njega čitav hrvatski narod, koji živi zajedno«. Nedugo nakon osnutka izasalani su povjerenici koji su obilazili sve hrvatske krajeve informirajući seljaštvo o važnosti udruživanja u jednu jaku gospodarsku organizaciju. Tijekom travnja 1936. osnovane su mjesne i kotarske organizacije u Bačkoj sa središnjicom u Subotici. Za glavnoga povjerenika Gospodarske sloge u Bačkoj izabran je Marko Dulić iz Đurđina. Organizacija je posredovala pri utvrđivanju cijena seljačkih proizvoda, nabavi hrane, liječenju stočnih bolesti, podizanju cijena nadnica (u Bačkoj posebice u vrijeme žetve), nabavi ogrjeva, likvidaciji zemljoradničkih dugova i dr. Organizirana su predavanja i širena je poučna literatura o cijepljenju stoke, zaštiti vinove loze, rezidbi voća i drugim naprednim gospodarskim tehnikama. Šireći svoje djelovanje, poticala je osnivanje specijaliziranih zadruga, poput svinjogojske zadruge u Somboru pod predsjedništvom Antuna Matarića, žitarske zadruge u Đurđi-

nu s mlinom, koju je vodio Marko Dulić, ali i mljekarskih, stočarskih i nabavilačkih za druga po drugim mjestima. Rad organizacije na subotičkom području podupirao je Mihovil Katanec, posebno se zauzimajući za uređenje radne obveze tzv. »kuluka« pri popravku cesta. Zadrugari iz Bačke sudjelovali su u pomoći seljacima iz Bosne i Hercegovine te Dalmacije opskrbljujući ih hranom i pomažući im novčanim priložima u godinama slabih uroda. U financijskoj pomoći isticao se Fabijan Hajduković iz Sombora, koji je predvodio slične akcije u poticanju djelovanja nacionalnih organizacija. U razdoblju 1936.-41. u Bačkoj je imala oko 700 članova, najviše na subotičkom području. Većina hrvatskih naselja u Bačkoj imala je svoje mjesne organizacije, a ondje gdje ih nije bilo djelovali su povjerenici Gospodarske sloge. Njezin rad prestaje s početkom Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: Što hoće Gospodarska sloga, *Gospodarska sloga*, 1/1936, Zagreb; *Gospodarska sloga* u Vojvodini, *Gospodarska sloga*, 10/1936, Zagreb; Kako napredujemo u Vojvodini?, *Gospodarska sloga*, 11/1936, Zagreb; *Gospodarski pokret širi se u Vojvodini...*, *Gospodarska sloga*, 25/1936, Zagreb; Povodom osnivanja »Gospodarske sloge« u Subotici, *Subotičke novine*, 4/1936, Subotica; Kuluk i kulučari, *Subotičke novine*, 23/1936, Subotica; M. Katanec, *Gospodarska sloga i kuluk*, *Subotičke novine*, 5/1937, Subotica; B. M., Nacionalni i kulturni život Hrvata Bunjevaca u Somboru, *Hrvatski dnevnik*, 395, Zagreb, 1937; *Subotičke novine*, 8/1939, Subotica; Osnutak i razvoj Gospodarske sloge, *Gospodarska sloga*, 11-12/1940, Zagreb.

M. Bara

GOTOVAC, Tomislav (od 2005. **LAUER, G. Antonio**) (Sombor, 9. II. 1937.), multimedijski konceptualni umjetnik, autor eksperimentalnih filmova. Sin Ivana, pješačkoga podnarednika rodом iz Imotskoga, i Elizabete (Beške), rođ. Lauer, kćeri poznatoga somborskoga mesara. Obitelj se preselila u Zagreb 1941., nakon uspostave mađarske vlasti, koja je iz Bačke protjerala sve one koji su se doselili nakon 1918. Nakon završene gimnazije počeo je studij arhitekture u Zagrebu, ali ga je napustio te je godinama radio kao bankovni i bolnički službenik. God. 1967. položio je audiciju za studij režije na beogradskoj Akademiji za kazalište, film, radio i televiziju. Nakon

1972. bio je politički proganjan zbog autor-skoga i glumačkoga sudjelovanja u sudski zabranjenom diplomskom filmu Lazara Stojanovića *Plastični Isus*, pa je uspio diplomirati tek 1976.

Prvi amaterski film *Smrt* snimio je u Kinoklubu Zagreb 1962., nakon čega je slijedila serija eksperimentalnih filmskih ostvarenja složene strukture, sukladne tadašnjemu najmodernijemu trendu avangardnoga filma kod američkih strukturalista (Andy Warhol). Na saveznom festivalu amaterskoga filma u Skoplju 1967. dodijeljena mu je titula majstora amaterskoga filma. Njegovi sugestivni eksperimentalni filmovi izvan su konvencionalnih narativnih standarda, a u pravilu su strukturirani repetitivno i bitno su povezani s glazbom, najčešće s džezom Glenna Millera, a snimljeni su u svim mogućim tehnikama, od najuže amaterske vrpce od 8 mm, preko 16 mm i širokoga standarda od 35 mm sve do najrecentnijih elektroničkih sustava VHS, BETA ili Mini DV. U obilnom opusu od gotovo 50 filmskih djela ističu se *Prijepodne jednog fauna* (1963.); *Pravac /Stevens-Duke/* (1964.); *Plavi jahač /Godard-art/* (1964.); *Kružnica /Jutkević-Count/* (1964.); *Obiteljski film II* (1973.); *Glenn Miller I /Srednjoškolsko igralište I/* (1977.); *Julije Knifer* (1982.); *Tomislav Gotovac* (1996.); *Tramvaj 406* (2000.); *Straža na Rajni* (2000.); *Glenn Miller 2000* (2000.); *Majsko jutro matorog fauna* (suautori Damir Čučić i Željko Radivoj, 2001.); *Identity Number* (2001.); *Trocki* (2002.); *Dead Man Walking* (2002.). Kao osebujna pojava (fizičkim izgledom i osobnom reputacijom) Gotovac je nastupao i kao glumac u igranim filmovima svojih kolega, ponajviše Zorana Tadića, ali i Dušana Makavejeva, Bate Čengića i Želimiru Žilnika.

Posebno područje njegova umjetničkoga djelovanja čine šokantni performansi ili hepeninzi, koji su obično dobivali znatan odjek u javnosti jer su sadržavali provokacije golotinjom, odnosno vulgarnim riječima i ponašanjem, što se iščitavalo kao prijezir prema uobičajenim građanskim i društvenim standardima. Posebno su zapamćeni *Umjetnik u prošenju* (1980.); *Ležanje gol*

na asfaltu, ljubljenje asfalta / Zagreb, volim te! (1981.); *Paranoia View Art / Hommage to Glen Miller* (1988.) i drugi, a izvodio ih je najčešće pred slučajnim prolaznicima na otvorenim prostorima u Beogradu, Zagrebu, Osijeku, Krems-Steinu (Austrija), New Yorku, Splitu, Ljubljani, Dublinu, Baselu i na zagrebačkom Sljemenu. Priredio je i devet samostalnih izložaba kolaža, fotografija i dokumenata u prestižnim galerijama i muzejima u Beogradu, Zagrebu, Dubrovniku i New Yorku, među kojima je ona pod naslovom *Tomislav Gotovac, Retrospektiva dokumenata 1956.-1986.* pružila širok uvid u biografiju i osobnost umjetnika.

U svim svojim performansima i antologijskim eksperimentalnim filmovima ostao je dosljedan svojem filmofilskom identitetu, no 2005. osjetio je potrebu za djelomičnom izmjenom vlastitoga građanskoga identiteta te je službeno promijenio ime u Antonio G. Lauer (prema majčinu djevojačkomu prezimenu). Premda je tijekom karijere doživljavao kontradiktorne ocjene, od posve negatorskih i odbojnih do adoracije koja ga je učinila kulturnim i karizmatičnim prorokom avangardne, odnosno subverzivne umjetnosti, nema dvojbe da je svojim umjetničkim djelom i sveukupnim djelovanjem Tomislav Gotovac / Antonio G. Lauer osigurao status najslikovitije kreativne osobnosti u cijeloj povijesti hrvatske kinematografije.

Lit.: *Filmska enciklopedija*, 1, Zagreb, 1986; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; A. Battista Ilić i D. Nenadić (ur.), *Tomislav Gotovac*, Zagreb, 2003; *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, 7, Zagreb, 2005.

I. Škrabalo

GRADINA (Gradina Salaši), prigradsko salaško naselje raštrkanoga tipa, jugoistočno od Sombora. Smješteno je između ceste Sombor – Kljajićevo na sjeveru, Velikoga bačkoga kanala na jugu, grada na zapadu i susjednih katastarskih općina Kljajićevo, Telečka i Sivač na istoku. U pravcu zapad-istok taj prostor doseže duljinu od 10 do 12 km. Dijeli se na Istočnu i Zapadnu Gradinu, s najvećom koncentracijom salaša uz nekadašnji ljetni Sivački put. Tu, oko nekada-

šnje škole, na udaljenosti od oko 6 km od grada, nalazi se i središte tih salaša, s podružnicom Mjesne zajednice »Mlake« te društvenim nekada zadružnim domom, a prije je tu bila i prodavaonica mješovite robe. Sada su svi ovi salaši sa Somborom povezani asfaltnom cestom. Južni dio Gradine oko Klise i područje salaša Matarići ostao je izoliran od ostaloga prostora salaške skupine 1802. nakon prokopavanja Kanala Franje Josipa, koji je u jugoslavenskom razdoblju preimenovan u Veliki bački kanal. Od salaških skupina na Gradini se posebno izdvajaju Pekanovići, Bogišići, Goretići, Bošnjaci, Kovačići, Radojevići i dr. Na Gradini živi i porodica Marković čiji članovi nose nadimak kapetani – riječ je o potomcima kapetana Duje Markovića, koji je 1687. doveo posljednju veliku skupinu bunjevačkih Hrvata na somborsko područje, a čiji je unuk 1749. Mariji Tereziji uputio molbu da mu se dodijeli pustara Gradina zbog zaslug njegovoga djeda u borbi s Turcima.

Cijeli prostor ovih salaša veoma je plodan, ocjedan i nešto viši dio bačke lesne terase, visine i do 99 metara. Na takvim uzvisinama nailazi se na tragove srednjovjekovnih ljudskih staništa, pa i utvrda.

Premda su Turci gospodarili cijelim somborskim prostorom 1541.-1687., stanovnici Gradine i tada su porez plaćali Kallačkoj nadbiskupiji. Hrvatsko pučanstvo koje je naseljavalo to područje franjevci su potajno okupljali predvodeći sv. mise i druge vjerske obrede na skrovitim mjestima. Na svoj način na to upućuje i toponim Crkvina, a naziv Gradina odnosi se na utvrđenje ili teritorij koji pripada utvrdi. Broj kršćanskih kućanstava, tj. poreznih obveznika, u Gradini prema evidenciji turske vlasti iznosio je 1554. – 1; 1570. – 4; 1590. – 7. Slavenskoga katoličkoga stanovništva na ovim je prostorima bilo i prije turskih osvajanja, jer su još 1480. iz Dalmacije ovamo stigli dominikanci. Beogradski nadbiskup Marin Ibrišimović 24. X. 1649. krizmao je u Somboru 117 vjernika iz 30 obitelji.

Seobom bunjevačkih Hrvata u ove krajeve 1687. iz osnove je izmijenjena etnička i vjerska struktura pučanstva. God. 1720. Gradina je pustara somborskih vojnih gra-

ničara. Prema popisu kućanstava iz 1748. u Istočnoj su Gradini živjeli gotovo samo bujevački Hrvati, a od tada je ovo područje i intenzivnije naseljavano. Budući da je 1749. Sombor dobio status slobodnoga kraljevskoga grada, magistrat je somborskim franjevcima za iznimne zasluge darovao 24 jutra zemlje, a oni su u znak zahvalnosti na brežuljku Klisa kod današnjega Velikoga kanala podigli križ, ali se o njegovoj sudbini odavno ništa ne zna.

Pučka škola otvorena je 1876. na salašu Đure Pekanovića 1876., a već 1879. katolička crkvena općina ovdje je podigla novu školsku zgradu, u kojoj su se povremeno održavale mise i drugi vjerski obredi. Uz zgradu je postavljeno i veliko posvećeno zvono, koje je nakon Drugoga svjetskoga rata oдавde preneseno u jedno privatno dvorište. U tom su dvorištu vjernici Gradi-ne 1950-ih izgradili i katolički kapelu posvećenu sv. Antunu Padovanskomu. Osim toga u Gradini od vjerskih znamenja postoje još tri križa – dva katolička i jedan pravoslavni.

Glavna prometnica Gradi-ne Salaša asfaltirana je, a naselje je 1960-ih elektrificirano. Međutim na izoliranom dijelu južno od Velikoga kanala, bez tvrda puta, električne energije, mosta koji ih je povezivao s drugim dijelovima toga prigradskoga naselja (poznata Popina čuprija srušena je 1941.) i drugih elementarnih stečevina suvremene civilizacije, Matarići su postupno gašeni te su 1980-ih u cijelosti napušteni, a salaški su objekti razrušeni.

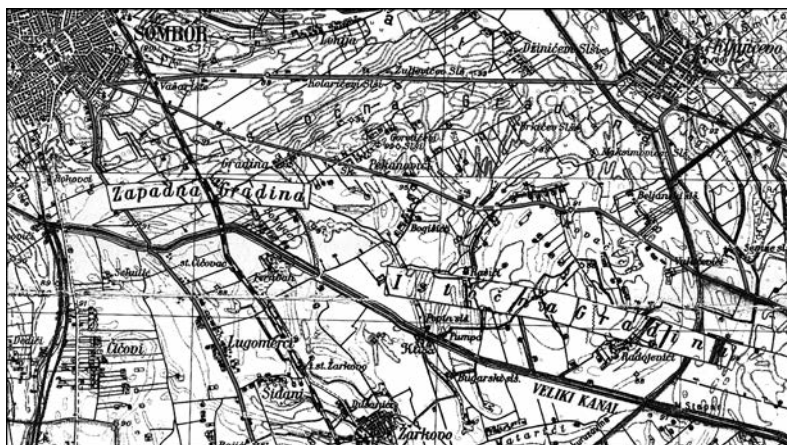
Prema popisu pućanstva u Gradini Salašima 1961. u 240 kućanstava živjela su 763 stanovnika, a 1981. u 148 kućanstava 453 osobe. Pri popisu iz 2002. broj kućanstava iznosio je 92, a broj stanovnika 257. Zbog smanjena broja djece 1997. ukinut je i ta-mošnji ogranak jedne gradske škole.

Većina stanovnika Gradi-ne i danas se bavi zemljoradnjom i stoćarstvom. Gajenje kvalitetnih goveda, a ranije i ovaca, rezultiralo je proizvodnjom znamenitog »somborskog sira«, koji je isprva pravljen od ovćjeg, a sada od kravljeg mlijeka. Uslijed razvoja agrotehnike, koja oslobađa sve veći broj neposrednih djelatnika, došlo je do preseljenja stanovnika u Sombor, osobito onih mlađe životne dobi.

Lit.: J. Muhi, *Zombor története*, Zombor, 1944; M. Beljanski, *Somborski salaši*, Sombor, 1970; M. Beljanski, *Ponovo o somborskim salašima*, Sombor, 1979; M. Beljanski, *Najstariji podaci o Hrvatima u Somboru*, Sombor, 1988.

M. Đanić i J. Z. Pekanović

GRADITELJSTVO, NARODNO, skupni pojam za umijeće gradnje i građevine podignute izvan gradskih sredina, nastale za potrebe socijalno i obrazovno nižih društvenih slojeva; suprotan je pojmu tzv. visoke ili stilske arhitekture. Predmet je povijesti arhitekture i povijesti umjetnosti, u većoj mjeri etnologije, koja proućava graditeljsko oblikovanje, povezanost građevina s tipom tradicijskoga privređivanja, obilježja unutarnjega uređenja te tipično ponašanje ljudi u stambenoj i izgrađenoj sredini. Na-

Gradina

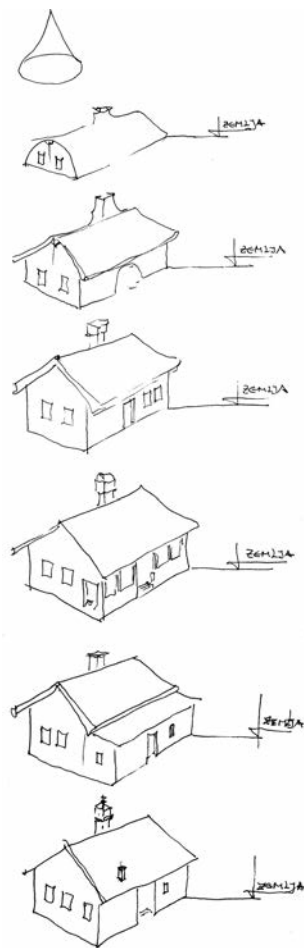
rodno graditeljstvo karakterizira prilagođenost građevina okolišu, pa su seoska naselja i nastambe pridonosili osebnosti pojedinih prostora.

Pogodnosti mikoreljevskih i klimatskih uvjeta za življenje, voda i plodno tlo oduvijek su bili opredjeljujući čimbenik za življenje i nastanjivanje. Pučki je graditelj sukladno danostima prirode pronalazio i materijal za građenje (drvo, kamen, ilovača, slama, trska), koji je stvarao različitosti graditeljskih oblika za zadovoljavanje istih životnih potreba – kuće za stanovanje, staje i ostale prateće objekte različitih sadržaja. Svi tako primijenjeni materijali bili su pristupačni pučkomu graditelju, ekonomični, a ujedno su ekološki zadovoljavali mikroklimatske prirodne danosti, npr. u planinama zidovi su od pritesanih balvana, a krovni pokrivač od šindre; u primorju su zidovi od kamena, a krovni pokrivač od ljuspastih kamenih ploča i dr. U međuriječju Dunava i Tise te na Telečkoj visoravni također se razvio osobit oblik narodnoga graditeljstva – prema materijalu i funkcionalnoj organizaciji – koji se može nazvati panonskom kućom. Nekad mnogobrojni vodotoci s obiljem trske i vrbaka te plodne visoravni s lesom i ilovačom (žuta zemlja) ispod njega bili su dugo stoljeća osnovni građevni materijal, kojega je u prirodi bilo u izobilju: zidovi su građeni od naboja, a krovni pokrivač od trske. Oba ta građevna materijala, obrađena rukom narodnoga graditelja, pokazala su se kao do danas nenadmašeni toplinski izolatori s obzirom na ostru izmiješanu stepsko-kontinentalnu klimu s dugim i ostrim zimama i jarkim ljetima, uz dominantne sjeverozapadne (zimske) i jugozapadne (ljetne) vjetrove.

Potkraj XVII. st. u doba naseljavanja slavenskoga stanovništva s juga, prostori sjeverno od Save i Dunava, kojima su također vladali Turci, bili su slabo nastanjeni. Prvotna staništa bila su zato u dolovima vodotoka Telečke – ukopane zemunice na njihovim obalama. Iz zemunice će se u sljedećem razdoblju razviti salaši. Naime, tijekom XVIII. st. iz zemunice se formira nadzemna kuća (negdje postoji i prijelazni oblik poluzemunica, tj. dijelom ukopanih ku-

ća, npr. u Sonti), s istom funkcionalnom osnovom, tj. organizacijskim rasporedom prostorija, a potkraj XVIII. st. tip panonske kuće bio je u potpunosti formiran.

Okućnicu panonske kuće čine i drugi objekti izgrađeni od autohtonih (izvornih) materijala: kuća za stanovanje – salaš; »košara« (staja) za konje s »naslalom« za kola; volarica s izlaskom u »korlat« (obor); komora; kokošinjac stožastoga oblika (od trske, vrbova pruča – »koter« ili »bubalja«), krušna peć, ambar za zrnastu hranu, đerma (koja dominira dvorištem). Pritom su dimenzije kuća i objekata u pravilu bile funkcionalne.

Razvoj panonske kuće

Kuće su prizemne, zidovi su građeni od žute zemlje (ilovače) s dodatkom pljeve ko-

ja ostaje nakon žetve, a nakon što su podignuti, premazivani su (nabijani) u slojevima vode sa zemljom i pljevom. Nabijeni osušeni sloj bio je dimenzija oko 8-10 cm i približno je odgovarao debljini opeke, dok su zidovi bili ukupne debljine 60-80 cm. Tavanica je pravljena od »slime« (daščane podloge), na koje se stavljalo blato s pljevom. Krovna konstrukcija izrađivana je od otesanih bagremovih oblica s drvenim klinovima, dok je krovni pokrivač bio od nabijene trske, debljine oko 50 cm, s prepuštenom strehom. Zabati su s početka bili također trščani, oblijepljeni blatom, poslije u građanskom razdoblju postaju i daščani i zidani. Na tavanima se osiguravao propuh jer se tu čuvala pšenica, a često su se, nakon dimljenja u pušnicama, sušile kobasice, slanina i šunke. Kuće su se ličile u proljeće, najkasnije do blagdana Duhova, te sredinom kolovoza, oko Velike Gospe, no iako je boja kuće bijela, sokla je bila obično sivocrna kako se u donjem dijelu zidova ne bi vidjeli tragovi oborina odbijenih od tla. Svake godine kuće su se redovito krečile, čime se održavala čvrstoća objekata. Zbog prirodnih materijala te su kuće zimi bile tople, a ljeti ugodne za boravak. Pritom zbog vjetrova ulazi u kuće nikada nisu bili okrenuti na sjever.

Sela su najčešće zbijena s pravilnim okućnicama poredanima uz ulicu (»šor«). Dvorišta su ograđena bagremovim štapovima (»cipkama«) s malim vratima za pješake i velikima za kola.

Tijekom XX. st. postupno se napušta gradnja prirodnim materijalom, drvenim tehnikama i tradicijskim oblikovanjem. Pojedini vrjedniji primjerci ili sklopovi narodnoga graditeljstva zaštićuju se kao spomenici kulture na samome mjestu ili se prenose u etnoparkove, primjerice, u Đurđinu postoji bunjevački etnosalaš.

Lit.: A. Rudinski, Panonska kuća – pojavni oblici u severnoj Bačkoj, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 79, Novi Sad, 1985; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Rudinski, O nastanku i razvoju panonske kuće, u: *Paorske kuće*, Novi Sad, 1993; A. Rudinski, Istorijski osvrt na prostorno planski proces nastanka i nestanka salaša i salaških aglomeracija na teritoriji severne Bačke u protekla

tri veka, u: *Ej, salaši*, Novi Sad, 1994; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

A. Rudinski

GRADOVRH, nekadašnji utvrđeni grad i franjevački samostan, u neposrednoj blizini današnjega istočnoga dijela Tuzle, odakle su šokački Hrvati 1688. doselili u Bačku. Brdo na kojem se nalaze ostatci samostana danas je obraslo šumom, a šire područje naseljeno je pretežito bošnjačkim stanovništvom. Njive bliže vrhu na kojem je nekoć bio samostan mještani su još i u XX. st. nazivali »fratarskim njivama«.

**POTOMCI NARODA KOJI JE PRIJE
300 GODINA, VOĐEN MILOSNIM LIKOM
RADOSNE GOSPE, ODSelio NA BAČKE
RAYNICE DA SAČUVA VJERU I SVOJU
NARODNU SAMOBITNOST U ZNAK
ZAHVALE BOGU I NA SPOMEN LJUDIMA
OVJEKOVJEČUJU OVU OBLJETNICU
(1688-1988). 23. 05. 1987.
BAČKI ŠOKAČKI HRVATI VJERNICI.**

Spomen-ploča u
Franjevačkome samostanu u Tuzli

Nakon što je turska vojska 1583. uništila zbornički samostan, franjevci se nastanjuju u Gornjoj Tuzli. Ni ondje međutim, pritisnuti razvitkom muslimanske kasabe, nisu mogli ostati dugo te su se 1541. odselili na Gradovrh. Ondje su podigli nov samostan na brdu na kojem je bila tvrđava. Mjesto je po njoj dobilo i ime, a u njoj je, osim samostana, bila i crkva sv. Marije. I samostan i crkvu izgradili su Ivan i njegov sin Pavao Maglašević. Gradovrški samostan imao je pet župa, kojima je pokrivaio područje na sjeveru do Save, zapadno do Tinje i istočno do Drine.

Prema izvješćima iz samostana u Gradovrhu franjevci su upravljali župom u Baču. Kad više nisu mogli izdržati turske strahote u austro-turskom ratu 1683.-99, koje su pratili glad i kuga, franjevci – tri svećenika i jedan laik – 1688. iz Gradovrha su se preko Slavonije doselili u Bač, gdje su imali svoju župu. Do 1705. zvala se gradovrški samostan, a poslije mijenja ime u bački. Redovnici su sa sobom povel i narod, a prema

zapisu Grgura Čevapovića, ponijeli su i sliku čudotvorne Gospe, koja se i danas štuje u Baču kao Gradovrška Gospa ili Radosna Gospa, iako je riječ o liku koji je različit od onoga koji se u XVII. st. štovao u Gradovrhu. Kad su prešli Dunav, Šokci se nisu rasuli po širokoj bačkoj ravnici, nego su se smjestili uz rijeku i izgradili naselja Bač, Plavna, Sonta, Vajska, Bukin, Bereg, Monoštor, Sonta, Santovo i dr., prokrčili šume i obrađivali polja. Franjevci i puk isprva su živjeli u nadi da će se s boljim vremenima vratiti u Bosnu i obnoviti porušene samostane, ali to se nikad nije dogodilo.

Predaja da su im preci došli iz Donje Tuzle živi i danas u Baču i okolici. Tako je 23. V. 1987. skupina od 150 hrvatskih vjernika iz Bačke hodočastila u stare krajeve u Bosni i Hercegovini te su posjetili i franjevački samostan u Tuzli, gdje je postavljena spomen-ploča u povodu 300. obljetnice preseljenja šokačkih Hrvata u Bačku. God. 2007. obnovljene su duhovne veze između Bača i Tuzle, pa je na inicijativu HKUPD-a *Mostonga* iz Bača, koju su poduprli gvardijan samostana u Baču fra Josip Špehar i gvardijan samostana u Tuzli fra Zdravko Anđić, oko 150 vjernika iz Tuzle 7. listopada hodočastilo u Bač. U povodu 320. godina od doseljavanja veće skupine Hrvata iz okolice Tuzle na područje Bača, organiziran je niz manifestacija pod nazivom *Tragovi Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.*, koje se održavaju od svibnja do studenoga 2008. u zapadnoj Bačkoj, Tuzli, Vukovaru i Osijeku.

Lit.: K. Tkalac, *Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema sjeveru do iza Budima*, u: *Subotička Danica : kalendar za 1971 god.*, Subotica, 1970; A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986.*, Subo-

tica, 1987; *Bačko klasje*, br. 41, Subotica, 1987; *Od Gradovrha do Bača*, ur. L. I. Krmpotić i M. Karaula, Sarajevo, 1988; M. Karamatić, *Sakralna umjetnost Bosne Srebrene do konca XVII. stoljeća i sudbina slika Marijinih svetišta u Gradovrhu, Olovu i Rami*, u: *Tkivo kulture*, ur. N. V. Gašpar, Zagreb, 2006.; B. Bukinac, *O ulozi franjevacu u seobama hrvatskoga naroda u XVI i XVII stoljeću*, Subotica, 2007; *Hrvatska riječ*, br. 242, 275, Subotica, 2007, 2008.

P. Skenderović

GRADSKA KUĆA, u bačkih Hrvata naziv za zgradu u kojoj je smještena gradska uprava. Nastao je kao prijevod s mađarskoga jezika (*mađ.* *városháza*), a i danas je uobičajeni naziv za zgrade gradskih poglavarstava u Mađarskoj i Vojvodini, ponegdje i u Slavoniji (npr. Požega).

Na prostoru između Dunava i Tise koji naseljavaju bački Hrvati najznamenitija je subotička gradska kuća, simbol Subotice, koja visinom od 76 metara dominira širim područjem. Građena je 1908.-10. prema projektu Dezsőa Jakaba i Marcella Komora u stilu mađarske secesije. Svečano ju je blagoslovio subotički župnik Pajo Kujundžić 20. VIII. 1910. Tada je na njezin vrh postavljen križ, koji su komunističke vlasti skinule 1949. i umjesto njega postavile petokraku zvijezdu. Križ je vraćen 18. IX. 1994. U današnjoj zgradi, koja dominira Trgom slobode, osim gradske uprave smješte-

Gradska kuća u Subotici

Gradska kuća u Somboru

ni su Povijesni arhivi i Zavod za zaštitu spomenika kulture. Prijašnja gradska kuća građena je 1826.-27., a službeno je otvorena 12. II. 1828, kad ju je blagoslovio subotički župnik Antun Šarčević. Prva subotička gradska kuća izgrađena je 1751.

Somborska gradska kuća neoklasiističko je zdanje koje je nastajalo od 1718. Tada je, za vrijeme službovanja gradskoga kapetana Jovana-Janka Brankovića, podignuta zgrada u kojoj se, nakon što ju je njegova supruga Marija 1749. prodala Magistratu, sve do 1786. nalazila gradska uprava. Današnja zgrada gradske kuće podignuta je 1842. Nalazi se u središtu grada, na prostranom prostoru Trga Presvetoga Trojstva i Trga sv. Đorđa. U njoj su danas smještene političke stranke, Radio Sombor i uredništvo *Somborskih novina*. Za razliku od subotičke, nije najmonumentalnija građevina – kako je Sombor bio sjedište Bačko-bodroške županije 1786.-1918., njime dominira nekadašnja zgrada županijske uprave, koju i danas popularno zovu »županija«, a danas je u njoj smješteno gradsko poglavarstvo.

Gradska kuća u Baji (tamošnji je Bunjevci zovu varoška kuća), koja se nalazi na velikom Trgu Presvetoga Trojstva na obali dunavskoga rukavca Šugavica, podignuta je sredinom XVIII. st. (točna se godina ne zna) u neobaroknom stilu, a 1780. proširena je i obnovljena. U njoj su bile dvije vijećnice i uredi dvojice bilježnika, pismohrana,

skladišta. Kad je grad dobio samostalnost 1862., i nekadašnja Grašalkovićeve palača prešla je u gradsko vlasništvo i postala gradskom kućom. Zgrada je obnovljena 1896. u neorenesansnom stilu. U njoj se nalaze uredi gradske samouprave, svečana dvorana u kojoj se održavaju razna zasjedanja, kulturne priredbe i vjenčanja.

Gradska kuća u Segedinu u prvotnom je obliku izgrađena 1728., a zatim je ponovno izgrađena 1804. prema projektu poznatoga segedinskoga Dalmatina Istvána Vedresa. Nakon poplave 1879. zgrada je 1883. dobila svoj današnji izgled na temelju projekta Ödöna Lechnera i Gyule Pártosa. Ta eklektička neobarokna građevina, obojena u žuto, jedna je od znamenitosti grada, a nalazi se na središnjem Széchenyijevu trgu. Zgrada nadomak gradske kuće također pripada gradskom poglavarstvu, a u visini drugoga kata povezana je s gradskom kućom jednim zatvorenim hodnikom, tzv. Mostom žudnje (*madž. Söhajok hidja*). Izgrađen je prema venecijanskomu uzoru u čast kralja Franje Josipa, koji je nakon obnavljanja poplavljenoga grada došao u posjet Segedinu, kako bi iz svojega apartmana u susjednoj zgradi mogao odlaziti izravno u gradsku kuću. U gradskoj se kući nalazi i poznati toranj s kružnom terasom – vidikovcem.

Lit.: L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; P. Vasić, *Umetnička topografija Sombora*, Novi Sad, 1984; M. Kóhegyi, *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989; Koreni: *svedočenje vekova*, 1, Subotica, 1991; B. Krstić, *Subotica*, Subotica, 1995; L. Mađar, *Ilustrovana istorija Subotice*, Subotica, 2004; B. Duranci, *Arhitektura secesije u Vojvodini*, Subotica, 2005.

P. Skenderović, A. Čota, Ž. Mandić, L. Heka

GRADANIN, 1. u feudalnom razdoblju pripadnik gradskoga staleža. U ugarskom feudalnom pravu gradovima su se smatrala

samo naselja kojima je kralj dodijelio taj status, a o prijemu osoba u građanstvo odlučivala su gradska poglavarstva. Građani su morali biti slobodne osobe moralnoga vladanja, koje su bile nastanjene u gradu i bavile se nekom granom gradskoga gospodarstva (trgovina, obrt, slobodne profesije), obnašale javnu službu ili bile vlasnik nekretnine. Mjesna su poglavarstva mogla zahtijevati i ispunjenje drugih uvjeta, pa su tako u Subotici građani morali osigurati smještaj vojnika i njegova konja u staju, zatim imati odijelo za gradsku stražu te posudu s vodom i ljestve za gašenje požara. Nakon plaćanja pristojbe i polaganja prisege, kandidat je uveden u popis građana, koji su vodila gradska poglavarstva. Građani su se prema svojim povlasticama razlikovali od ostalih osoba, koje su ulazile u stalež stanovnika i doseljenika.

Za povijest podunavskih Hrvata najvažniji su gradovi Subotica, Sombor, Segedin i Budim. Kad je 1749. Sombor postao slobodnim kraljevskim gradom, naseljavalo ga je gotovo isključivo srpsko i hrvatsko stanovništvo u omjeru 2 : 1, a otprilike je takav omjer bio i među prvim građanima. Kad je 1779. Subotica dobila status slobodnoga kraljevskoga grada, među 727 građana golemu većinu činilo je hrvatsko stanovništvo (*lat.* Dalmatae), koji su bili i nositelji gradske uprave. God. 1787. u Subotici je bilo 553 građana (ukupno 20.708 stanovnika), a u Somboru 523 (ukupno 13.360 stanovnika). Dalmatina koji su imali status građanina bilo je i u Segedinu, osobito u prvoj polovini XVIII. st., ali je zbog uništenoga gradskoga arhiva točnije podatke teže utvrditi. I među budimskim građanima bilo nešto Hrvata (napose u Vodenom gradu, koji su Hrvati zvali Vaštat), najviše u XVIII. st. Poslije, kao i u Segedinu, i ovdje dolazi do asimilacije (mađarizacije).

2. u suvremenom političkom i pravnom značenju državljanin koji uživa neka prava neovisno o socijalnom statusu, rasnoj, nacionalnoj ili vjerskoj pripadnosti, spolu i drugim posebnim obilježjima. Otkako je u Engleskoj Velikom poveljom sloboda (*Magna Carta Libertatum*) prvi put ograničena feudalna vlast vladara u korist dijela građana

(engleskih baruna), slijedili su daljnji akti kojima su se osiguravala pojedina prava širih slojeva građana: *Petition of Rights* (1628.), *Habeas Corpus Act* (1679.) i *Bill of Rights* (1689.). Tek američka Deklaracija o neovisnosti (1776.), francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789.), prvih deset amandmana na američki Ustav (*Bill of Rights*, 1791.) i francuski ustavi (1791., 1793., 1795.) predstavljaju prve akte kojima se svim građanima jamči uživanje stanovitih osobnih i političkih prava, tj. građanskih prava. Otad se pojam građanin suprotstavlja pojmu podanika, koji ima samo dužnosti prema državnoj vlasti, i postaje oznaka za državljanina, čiju slobodu i prava država mora poštovati i štititi. Unatoč tomu, čak i u zemljama koje su kolijevke ove ideje građani nisu uživali jednaka prava, nego su ona dugo ovisila o njihovu društvenom statusu, rasi, spolu, vjeri i dr., tako da su pojedine kategorije stanovništva bile isključene iz te koncepcije, što je u daljnjem razvoju tih društava uglavnom prevladano. Danas se do najbližega ostvarenja toga ideala došlo u zapadnoeuropskim demokracijama.

Na području Hrvatske i Ugarske prvi akt kojim je ograničena vlast vladara bila je Zlatna bula Andrije II. iz 1222. godine, ali, za razliku od *Magna Carte*, ona nije postala temeljnim aktom ustavnoga poretka. Zapadnoeuropske ideje o građanskim pravima u Ugarsku su došle s kašnjenjem: prvi put su primijenjene u liberalnim reformama tijekom revolucionarnih događaja 1848./49., kad je ukinut feudalizam i kad su kratkotrajno proklamirane građanske slobode. Nakon razdoblja Bachova apsolutizma te Austro-ugarske nagodbe 1867. Ugarski je sabor donio više liberalnih zakona, ali su, za razliku od situacije u zapadnoj Europi, oni bili ograničeni na srednje i više društvene slojeve, dok su doista liberalni manjinski propisi u praksi bili gotovo u potpunosti derogirani mađarskim nacionalizmom.

U Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji, unatoč ustavnim i međunarodno preuzetim obvezama, ideali jednakosti pred zakonom i pravne države bili su daleko od stvarnosti: nacionalizam i diktatorska narav kraljeva

režima rezultirali su nejednakošću neslavenskih naroda; postojala je stalna napetost između »državotvornih« naroda, prije svega Hrvata i Srba; pravo glasa i dalje je bilo ograničeno na pojedine slojeve stanovništva, a izborni teror i krivotvorenje izbornih rezultata bili su gotovo opća značajka političkoga života. Slično tomu, hrvatsko stanovništvo koje je ostalo živjeti u Trianonskoj i Horthyjevoj Mađarskoj bilo je izloženo pritiscima i progonima zbog revanšizma, a put prema ostvarenju jednakosti pred zakonom mnogi su našli u pomadžarivanju imena, svjesnom zatiranju jezika i dr.

U komunističkom razdoblju, unatoč formalnomu širenju nekih građanskih prava (pravo glasa za žene, socijalna prava i sl.), svi su građani praktično svedeni na podanike totalitarnih režima sovjetskoga tipa, posve suprotno liberalnim dostignućima zapadnih demokracija, a pokušaji reforme uvijek su više ili manje brutalno gušeni (Mađarska 1956., Čehoslovačka 1968., slom »hrvatskoga proljeća« i »srpskih liberala« početkom 1970-ih, Poljska 1981.), dok su manjinska prava ostajala u sferi diriganoga, tek do razine toleriranja.

Tek će kolaps sovjetskoga bloka potkraj 1980-ih Mađarskoj donijeti demokratizaciju i okretanje euroatlantskim integracijama, u sklopu čega je došlo i do liberalnijega odnosa prema preostalim neasimiliranim pripadnicima manjina. Na području Vojvodine i Srbije komunistički se sustav međutim transformirao u autoritarni nacionalistički režim, u kojem je bila izražena faktička nejednakost manjinskih naroda u odnosu na Srbe, osobito za ratnih razdoblja, pri čemu najizraženiji animozitet, čak i danas, postoji prema pripadnicima hrvatskoga naroda – odmah nakon albanskoga. Tek je pad Slobodana Miloševića 5. listopada 2000. otvorio mogućnosti za izlazak iz civilizacijskoga sunovrata, ali će konačni rezultat ovisiti o tome hoće li se većina srpskoga društva i elita istinski opredijeliti za europski sustav vrijednosti. Unatoč tomu mnogi pripadnici hrvatskoga naroda i dalje traže jednakost nijećući svoje podrijetlo i pristajući na različite oblike posrbljivanja (zatiranje jezika, običaja, imena, vjere i dr.).

Lit.: S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; *Hrvati u Budimu i Pešti*, Budimpešta, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

S. Bačić

GRAĐANSKA PRAVA, prava koja pripadaju građaninu na osnovi njegova državljanstva, a omogućuju njegovo slobodno djelovanje. Razvila su se u zapadnoeuropskim državama tijekom stoljeća i desetljeća duge političke borbe za ograničenje državne vlasti. Jamče se ustavom i zakonima i obuhvaćaju različita osobna, politička i ekonomska prava. Od njih je širi pojam ljudskih prava ili prava čovjeka, koja se temelje na prosvjetiteljskoj ideji o prirodnim pravima svakoga ljudskoga bića, koja nijedna državna vlast ne smije ograničiti ili uskratiti (sloboda od nasilja, torture i sl.). Politička prava nekad se nazivaju i građanskim slobodama: ona omogućuju građanima sudjelovanje u političkom životu i kontroli rada državne vlasti (sloboda govora, sloboda tiska, sloboda okupljanja i dr.). U političkoj praksi najčešće nema razlike između građanskih i ljudskih prava, jer zahvaljujući ustavu i zakonima sva ljudska prava postaju građanskim pravima. U drugoj polovini XX. st. kodificirana su i u mnogim međunarodnim dokumentima, prije svega u sklopu Ujedinjenih naroda (Opća deklaracija o ljudskim pravima UN-a iz 1948, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. s dodatnim protokolima i dr.), Vijeća Europe (Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. s dodatnim protokolima i dr.) i drugih tijela. Kao integralni dio građanskih prava u XX. st. razvilo se i shvaćanje prema kojem i pripadnici nacionalnih manjinskih zajednica imaju svoja posebna manjinska prava, koja se propisuju radi očuvanja njihova kolektivnoga identiteta, budući da u suvremenim državama građanska prava nisu u etnokulturalnom smislu neutralna. Posljednjih desetljeća u svijetu se razvija posebna kultura zaštite građanskih, ljudskih i manjin-

skih prava djelovanjem nevladinih udruga i specijaliziranih institucija na nacionalnim razinama (npr. ombudsman) te na međunarodnom planu (Europski sud za ljudska prava, Visoki povjerenik UN-a za ljudska prava i dr.).

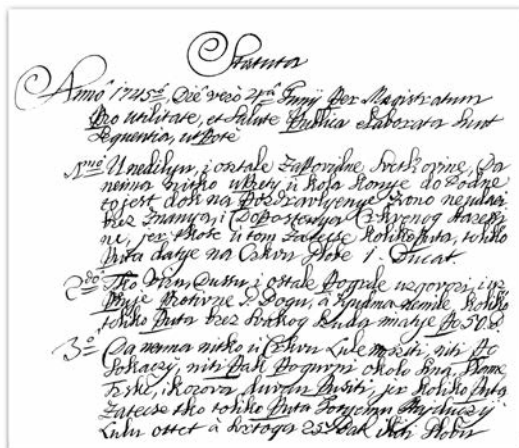
Nekoliko totalitarnih sustava u kojima su živjeli podunavski Hrvati u Vojvodini i Mađarskoj od 1930-ih manje ili više otvoreno gazilo je građanska prava, što je ostavilo trajne posljedice na ovdašnje hrvatsko stanovništvo. Katalog kršenja prava bio je širok, a intenzitet različit u pojedinim razdobljima. Među najeklatantnije primjere ulaze fizičke likvidacije, deportacije, mučenja, nemogućnost slobodnoga političkoga organiziranja, zastrašivanja, politički motivirana i nadzirana suđenja, gubitak posla iz političkih razloga, nacionalizacija i konfiskacija imovine, nepriznavanje pojedinih manjinskih prava i dr.

Za razliku od zapadnih demokracija, suvremena tranzicijska društva, osobito ona opterećena međuetničkim napetostima i bez razvijene tradicije vladavine prava, zahtijevaju dodatnu zaštitu građanskih i manjinskih prava, budući da ustavne i zakonske odredbe nerijetko ostaju proklamacije, za što je ilustrativan primjer bio politički režim u Vojvodini i Srbiji 1990-ih.

Lit.: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, 1998; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : traganje za identitetom*, Zagreb, 2006; *Pravni leksikon*, Zagreb, 2007.

S. Bačić i T. Žigmanov

GRAFIJA, sustav slovnih znakova (grafe-ma) nekoga pisma za određeni jezik, slovo-pis. Iako su se Hrvati u Ugarskoj u pojedinim franjevačkim samostanima još razmjerno dugo služili bosančicom, vrlo su rano prihvatili latinicu kao svoje osnovno pismo. Pritom su, kao i Hrvati u drugim krajevima, nailazili na teškoće zbog glasovnih specifičnosti svojega jezika, ponajprije zbog nepčanih glasova. Za njih naime u osnovnom latiničnom repertoaru nema posebnih slova, pa su ih bilježili različitim grafemskim kombinacijama. Zbog političke rascjepkanosti krajeva u kojima su Hrvati živjeli i različitih kulturnih utjecaja te su kombinacije bile uvelike neujednačene, pa se tako npr. glas *č* pisao na 18, a glas *š* na čak 22 načina. U Dalmaciji i Primorju pritom su bili prihvaćeni mnogi elementi talijanske grafije (npr. dvoslov *gn* za glas *nj*, a *gl* za *lj*), dok su na kajkavskom području, u Slavoniji i donjoj Ugarskoj bili jači mađarski utjecaji (npr. dvoslovi *ny*, *ly*, *sz*). U pokušajima da se razvije jedan cjelohrvatski sustav dvoslova za bilježenje nepčanika sudjelovali su utjecajnim radovima i budimski franjevci Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov i Emerik Pavić, no nijedan od njih nije imao trajna uspjeha. Grafijska je ujednačenost tako postignuta tek u prvoj polovini XIX. st., kad je Ljudevit Gaj uveo dijakritičke znakove i tako kanonizirao suvremenu hrvatsku latinicu, koja je po njemu i nazvana gajica. U Bačkoj su prve gajicom tiskane knjige objavljene u Baji i Subotici tijekom 1860-ih

Grafija u Subotičkom statutu iz 1745.

(među njima je osobito važno drugo izdanje spjeva *Dostojna plemenite Bačke Grgura Peštalića*, izdano u Subotici 1866.), no to nisu i najstariji tragovi suvremene hrvatske latinice u bačkim Hrvatima – grafija s dijakrićkim znakovima koristi se naime već tijekom 1850-ih u protokolima sa sjednica subotičkoga gradskoga vijeća.

Lit.: T. Maretić, *Historija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb, 1899; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. st.*, Zagreb, 1993; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 2002.

P. Vuković

GRANA, u bačkim Hrvatima božićno drveće. Najčešće je riječ o jeli, koja se tradicionalno kitila vatom, slanim ukrasima, bombonima, krep-papirom i ukrasima načinjenim od tijesta. Stajala je na čelu »astala« (stola), koji je bio prekriven bijelim stolnjakom i pod kojim je bila rasuta šaka slame. Ispod »grane« redovito se nalazio kolač »božićnjak«, nekoliko pomno odabranih jabuka, oraha, suhih šljiva i smokava, posudica sa zelenim žitom te čaša sa žitim zrnjem i zabodenom svijećom, a na salašima je nekoć bio običaj sa svake strane staviti po jedno janješće od vate. U novije doba ispod »grane« se stavlja i mali »betlehem«, tj. jaslice s biblijskim likovima, no on u Bačku nije došao do sredine XX. st. Prije božićna »grana« u sobi nije ostajala dugo, iznosila se istoga dana kad i slama (obično na Mladence, tj. Nevinu dječicu), a na Novu godinu (»Mali Božić«) opet se unosila i idući dan »kvarila« – skidali su se ukrasi i slastice.

Kršćani su drvo, tradicionalni simbol života i plodnosti, povezivali s Kristom, pa je božićna »grana«, urešena darovima, simbol njegove otkupiteljske milosti. Samo božićno drveće preuzeto je kao protestantski građanski običaj iz srednje Europe potkraj XIX. i početkom XX. st., no povezano je sa starijim božićno-novogodišnjim običajima ukrašavanja seoskih domova zelenim granama, pa su bački Bunjevci i Šokci zadržali naziv grana i nakon što su u kuću počeli unositi cijelo drvo.

Lit.: A. Gabrić, *Bunjevački narodni običaji*, u: *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici*

12-14. VIII 1986., Subotica, 1987; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; V. Belaj, *Hod kroz godinu*, Zagreb, 1998; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

B. Jaramazović

GRASL, Marija (Subotica, 11. V. 1942. – Subotica, 19. X. 2002.), profesorica. Kći Stipana Jakovčevića i Cecilije, rođ. Andrašić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici. Južnoslavenske jezike i jugoslavensku književnost studirala je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, gdje je diplomirala 1965. Poslijediplomske studije na grupi za južnoslavenske jezike upisala je 1976. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je magistrirala 1980. radnjom *Imperfekt u djelima Miloša Crnjanskoga*.

Marija Grasl

Radila je najprije kao profesorica srpsko-hrvatskoga jezika u Učiteljskoj školi u Subotici, a kad je ona ukinuta 1974. izabrana je za predavačicu za predmete Srpsko-hrvatski jezik i Književnost s metodikom na novoosnovanoj Pedagoškoj akademiji u Subotici. Od 1981. na Višoj školi za obrazovanje odgajateljica predavala je Suvremeni srpsko-hrvatski jezik, Dječju književnost, Teoriju književnosti, Metodiku nastave srpsko-hrvatskoga jezika. Bila je članica komisija za izradu nastavnih programa za predmete Materinski jezik i Srpsko-hrvatski jezik kao jezik društvene sredine za učiteljske škole i pedagoške akademije. Za potrebe Pokrajinskoga tajništva za kulturu i obrazovanje bila je voditeljica i glavna nositeljica svih aktivnosti stručnoga tima Hrvatskoga akademskoga društva u izradi nastavnih programa za predmete Hrvatski jezik za osnovnu školu (od I. do VIII. razreda), Hrvatski jezik s elementima nacionalne

kulture za osnovnu školu (od I. do VIII. razreda), za gimnazije te za srednje strukovne škole s trogodišnjim i četverogodišnjim trajanjem.

Autorica je skripta za pedagoške akademije *Srpskohrvatski jezik* (Subotica, 1975.). Sudjelovala je na više znanstvenih skupova, a objavila je desetak stručnih i znanstvenih radova u domaćim časopisima (*Pedagoška stvarnost*, 3/1979; 7/1984; 5-6/1989, Novi Sad; *Oktatás és nevelés*, 2-3/1990, Subotica; *Norma*, 1993, Sombor) i zbornicima (*Prilozi proučavanju jezika*, br. 17, Novi Sad, 1981; *Strane reči i izrazi u srpskom jeziku, sa osvrtom na isti problem u jezicima nacionalnih manjina*, Beograd – Subotica, 1995.). Obnašala je veći broj dužnosti u strukovnim i profesionalnim organizacijama – bila je članica Vijeća Zajednica viših škola, Skupštine Sveučilišta u Novom Sadu, Komisije za srpsko-hrvatski jezik Prosvjetnoga vijeća Vojvodine, Vijeća časopisa *Pedagoška stvarnost*, Predsjedništva Društva za srpsko-hrvatski jezik.

Djelo: *Srpskohrvatski jezik* (skripta), Subotica, 1975.

K. Jakovčević

GRAŠALKOVIĆ (Grassalkovich), plemićka porodica. Prvi poznati član bio je Grgur Krišakov (Gergely Krisakov), koji se 1405. spominje kao posjednik u Zaladskoj i Tamiškoj županiji. Kralj Rudolf 24. IX. 1584. u Pragu plemićki je naslov dodijelio braći Grguru, Nikoli i Petru te njihovu bratiću Mihovilu. Plemstvo je proglašeno najprije u Hrvatskom saboru, a na molbu Matije Grašalkovića Horvata 1605. proglašeno je i u Šopronske županiji. Mišljenja o podrijetlu porodičnoga imena nisu jedinstvena – iako neki smatraju da potječe od osobnoga imena Grgur (*madž.* Gergely), po kojemu je porodica 1584. dobila plemićki naslov, vjerojatnije je da je isprva nosila prezime Horváth, kako su nakon provala Turaka bili označivani svi doseljenici iz Hrvatske osim višega plemstva, pa je porodica tek poslije uzela prezime Grašalković (Graschakovith, Grashialkovith), koje je svoj konačni oblik dobilo na prijelazu iz XVII. u XVIII. st.

Tijekom XVIII. st. porodica je bila među najmoćnijima i najbogatijima u Habsburškoj Monarhiji. Njegov uspon počinje s Ivanom Grašalkovićem (János Grassalkovich, Ürmény, oko 1656. – Ürmény, 1716.), sinom Stjepana (Istvána) Grašalkovića i Erzsébet Raymannus. Bio je posjednik u Njitranskoj županiji i vojni sudac među Rákóczyjevim kurucima. Nakon što su mu umrli roditelji (otac 1680. i majka 1682.), oko 1700. posvojio ga je János, poslije jedan od legendarnih vojnih zapovjednika i najistaknutijih generala među kurucima. Zarana se pridružio kurucima pod vodstvom Imrea Thökölyja. Iz braka sa Zsuzsannom Egresdy imao je četvero djece, među kojima i sina Antuna Grašalkovića. Njemu je Karlo III. u Laksenburgu 1736. dodijelio barunski naslov, a Marija Terezija njemu i njegovoj djeci Antunu, Franciški, Klari, Marijani i Tereziji dodijelila je grofovski naslov 1743. u Beču. Ivanovu unuku Antunu dodijeljen je 1784. u Beču naslov austrijskoga kneza. Smrću Ivanova praunuka Antuna 1741. porodica je izumrla.

Grb porodice Grašalković

Među golemim porodičnim posjedima bili su i oni u Baji, Mateviću, Bašcutu i Gari. Porodično ime ostalo je živo u Grašalkovićevim palačama u Somboru i Baji, ali su najznamenitije one u Bratislavi (današnja predsjednička palača) te na porodičnim imanjima u Hatvanu i Gödöllő sjeveroistočno od Budimpešte.

Opis grba: Kneževski grb iz 1784. Štit je podijeljen na četiri dijela. U sredini grba nalazi se srololik štit s crvenim slovima MT.

Veliki štit: 1.) na trostruku zelenom humku nalazi se lav, koji drži mač u ruci; 2.) i 3.) u plavu polju smještena je zapeta strijela okrenuta prema gore, iznad koje se nalazi zlatan šestokraki grb i zlatan polumjesec; 4.) u crvenu polju nalazi se pantera s mačem u ruci. Ukrašen smješten na pet kaciga: 1.) na zatvorenoj kneževskoj kruni stoji dvoglavi crni orao: crno-zlato; 2.) uzdignuti crveni lav; 3.) i 4.) vitez u plavoj odori s kapom i mačem u lijevoj ruci (desnici); 5.) pantera.

Lit.: L. Závodszy, A Grassalkovich-ok. *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; L. Heka, *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemesei családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka: *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GRAŠALKOVIĆ, Antun (Grassalkovich, Antal) (Ürmény, danas: Mojmirovce, 6. III. 1694. – Gödöllő, 1. XII. 1771.), barun, grof, dvorski savjetnik, kraljevski personal, predsjednik Ugarske dvorske komore, veliki župan, zemljoposjednik. Svojim pravnčkim i gospodarskim znanjem, organizacijskim sposobnostima i diplomatskom umješnošću za života se od siromašnoga plemića uzdigao do časti baruna i grofa, stvorio golemo imanje između Dunava i Tise te postao jednim od najvažnijih i najmoćnijih ljudi u onodobnoj Habsburškoj Monarhiji.

Rođen je u Njitranskoj županiji na području današnje Slovačke. Školovao se 1705.-11. u pijarističkoj gimnaziji u Njitra, a jednu godinu polazio je isusovačku gimnaziju u Trnavi. Odvjetnički ispit položio je 1715. te ga je već sljedeće godine Ugarska dvorska komora imenovala odvjetnikom u Budimu. God. 1724. postao je vijećnikom Ugarske komore, 1727. predsjednikom Komisije za nove stečevine (*Neoaquisita*), 1731.-48. bio je kraljevski personal, a predsjednik Ugarske komore 1748.-71. God. 1748. dobio je naslov tajnoga savjetnika, 1751. čuvara krune, a poslije i vojni naslov nadzornika kraljevskih konjušnica. Bio je i veliki župan Aradske i Nogradske županije. Barunski naslov dobio je u Laxenburgu 1736., a grofovski u Beču 1743. kao Antun

Grašalković de Gyarah. Plemićki pridjevnik dobio je po općini Gyarak (slovački Kmeťovo, prije Đarak) u Njitranskoj županiji. Stekao je goleme posjede na području između Dunava i Tise (Gödöllő, Hatvan, Bag), na kojima je podigao dvorce Gödöllő i Hatvan te samostan Máriabesnyő. Ivan Kukuljević zapisao je i da je dobio posjede slavonskoga baruna Franje Trenka, zapovjednika slavnihi slavonskih pandura. On je naime u Beču nenadano uhićen i utamničen te je dvije godine poslije u zatvoru i umro, a »njegove je posjede dobio Grašalković, koji se od siromašnoga bunjevačkoga deaka uspeo na najviši stupanj hijerarhijske ljestvice«. Preminuo je na svojem imanju u Gödöllőu.

Grof
Antun
Grašalković

Tijekom života triput se ženio. Prva mu je supruga bila Erzsébet Láng (1693.-1729.), s kojom nije imao djece. Drugi brak sklopio je u Prešovu 1731. s Kristinom Klobušicki (1712.-38.) i u tom su braku rođena sva njegova djeca. U Pešti su rođeni Franciška 1732., Antun 1734., Ana Marija 1736., Ignacije 1737. (umro je sljedeće godine) i Terezija Ilona 1738., a Klara u Beču 1735. Druga mu je supruga umrla 1738., a 1752. u Pešti se oženio njezinom starijom sestrom barunicom Terezijom Klobušicki (1709.-81.), s kojom nije imao djece.

Zaslужan je za to što je ugarsko plemstvo prihvatilo Pragmatičku sankciju, kojom je Karlo VI. osigurao prijestolje svojoj kćeri Mariji Tereziji, te njezina supruga

Franju Lotarinškoga za suvladara. Tim je potezima osigurao povjerenje na bečkom dvoru, pa ga je na dvorcu u Gödöllőu posjećivala i sama carica. S Andrásem Hadikom donio je iz Dubrovnika u Mađarsku tzv. svetu desnicu, tj. balzamiranu desnu ruku prvoga mađarskoga kralja sv. Stjepana, zbog čega je osobito cijenjen u mađarskoj povijesti.

Kao predsjednik Komisije za nove stečevine imao je iznimnu ulogu u gospodarskoj obnovi Bačke nakon protjerivanja Turaka. Potaknuo je pravi val naseljavanja 1748., kad je dospio na čelo Ugarske komore. Temeljio ga je pritom na merkantilizmu i davao je prednost Mađarima i Nijemcima, ali nije zapostavio ni ostale narode. U to su vrijeme Sombor i Novi Sad postali slobodnim kraljevskim gradovima. God. 1750. zadužio je slobodnjaka Ferencu Cizovskija za naseljavanje pustare u Bačkoj Topoli, a već 1774. ondje je bilo 247 kuća naseljenih uglavnom Mađarima i Slovacima.

U Požunu (Bratislavi) je 1760. dao sagraditi palaču koja je prema njemu dobila i ime, a danas je sjedište slovačkoga predsjednika i jedna od najvažnijih građevina u tom gradu. Palača je izgrađena u kasnobarokno-rokoko-stilu i ubrzo je postala središtem glazbenoga života u Požunu. U njoj je neka svoja djela premijerno izveo i Joseph Haydn. Grašalković je u dvorcu imao vlastit orkestar, a knez Miklós Esterházy često mu »posuđivao« svojske omiljenoga dirigenta Haydna. Održavane su ondje i mnoge svečanosti i plesovi za kraljevski dvor, o kojima postoje mnogobrojne legende. Nakon izumiranja porodice dvorac je prešao u vlasništvo Habsburgovaca. U dvorcu je bila rezidencija slovačkoga predsjednika u vrijeme Drugoga svjetskoga rata Jozefa Tisoa (1939.-45.), a tijekom komunizma u njemu su najprije stolovali komunistički vođe, a od 1950. ondje je bio dom djece i mladeži. Zgrada je bila poprilično devastirana i obnovljena je tek 1989.-90. S nastankom samostalne Slovačke 1993. dvorac je postao predsjedničkom palačom.

Povijesni izvori spominju grofa Grašalkovića kao jedinoga mađarskoga magnata

koji je tijekom proteklih tisuću godina dao sagraditi ili restaurirati čak 33 crkve. Među njima posebno mjesto ima crkva u Gödöllő-Máriabesnyőu, koja je u XX. st. postala drugo najposjećenije marijansko svetište u Mađarskoj, a nalazi se u njoj i obiteljska grobnica porodice Grašalković. Podigao je usto i crkvu u dvorcu u Gödöllőu, crkvu sv. Adalberta u Hatvanu te crkvu sv. Ivana Nepomuka u Csolnoku 40-ak km od Budimpešte. Zahvaljujući njegovoj djelatnosti na uređenju javnih prostora i površina Gödöllő je 1763. uzdignut u rang sajmišta, tj. grada s pravom održavanja sajmovi.

U Somboru je dao sagraditi pivovaru na Bezdanskom putu, koja je poslije srušena, te tzv. Grašalkovićevu palaču, čiji je temeljni kamen postavljen 1750. Riječ je o zgradi u baroknom stilu, koja je podignuta kao ured za naseljavanje Nijemaca (*domus cameralis*), a poslije se u njoj do 1863. nalazila gradska telegrafska stanica. Konačni izgled dobila je potkraj XIX. st., kad je dozidan bočni dio. Do danas je jedna od najljepših gradskih zgrada, a u njoj je sjedište RTV Spektar, predstavništva JAT-a i više nevladinih organizacija.

Lit.: I. Kukuljević, Hrvati za nasljednog rata, *Rad*, 37, Zagreb, 1877; E. Margalits, *Horvát történelmi repertorium*, 1, Budapest, 1900; L. Závodszy, A Grassalkovich-ok *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságek. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; B. Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961; L. Heka, *Aszgedi dalmaták*, Szeged, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GRAŠALKOVIĆ, Antun (Grassalkovich, Antal) (Pešta, 24. VIII. 1734. – Beč, 6. V. 1794.), knez, vijećnik Ugarske komore, bodroški župan. Rođen je kao drugo dijete grofa Antuna i Kristine, rođ. Klobušicky. Nije se puno bavio imetkom koji je naslijedio od oca, nego je uglavnom živio u Beču, gdje se i oženio 1758. groficom Marijom Anom Esterházy. U tom su braku rođena djeca Antun (1759.-66.), Marija Ana, Terézija, Otilija, Ivan (1765.-?), Elizabeta, Nikola (1768.-?) i Antun (1771.-1841.). U Požunu i Beču dao je sagraditi nekoliko dvora-

ca, a u Madžarskoj je između 1782. i 1785., preuredivši južni dio dvorca u Gödöllőu, podigao prvo zidano kazalište, koje je danas jedno od triju očuvanih baroknih kazališta s kulisama u Europi. Predstave su se davale samo kad je knez sa svojom pratnjom boravio u Gödöllőu, nekoliko tjedana ili mjeseci na godinu, budući da je Grašalković uglavnom živio u Požunu i Beču.

U Grašalkovićevu dvorcu u Požunu rođen je 12. rujna 1771. Antun III. Grašalković, zadnji muški izdanak u toj porodici. Grašalkovići su imali i ljetnu palaču u Beču te dvorce u Baji, Gyöngyösu, Hatvanu, Kompoltu, Süllyápu i Somboru.

Antun II. Grašalković u Sentivanu je 1780. dao sagraditi crkvu posvećenu sv. Ivanu Krstitelju. Bio je sudionik Sedmogodišnjega rata 1756.–63. te vijećnik Ugarske komore od 1755. Od 1759. nosio je naslov carskoga i kraljevskoga komornika. Za župana Bodroške županije imenovan je 1759. i bio je posljednji titularni bodroški župan prije konačnoga spajanja te županije s Bačkom. Od 1769. bio je i župan Zvolenske županije na području današnje Slovačke. God. 1767. dobio je naslov tajnoga savjetnika, 1772. čuvara krune, a 1783. vojni naslov nadzornika kraljevske konjušnice. God. 1784. stekao je naslov austrijskoga kneza, s time da se taj naslov mogao naslijediti samo prema načelu primogeniture. Kako mu je prvorodeni sin Antun umro kao sedmogodišnji dječak, a u dječjoj su dobi umrli i mlađi sinovi Ivan i Nikola, kneževski naslov naslijedio je jedini preživjeli sin Antun rođen 1771.

Lit.: L. Závodszy, A Grassalkovich-ok. *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; L. Heka, *A szegedi dalmaták, Szeged*, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GRAŠALKOVIĆ, Antun (Grassalkovich, Antal) (Požun, 12. IX. 1771. – Gödöllő, 9. IX. 1841.), knez, vijećnik Ugarske komore, čongradski župan. Sin kneza Antuna i Marije Ane, rođ. Esterházy. Kako je njegov brat Antun umro u dobi od sedam

godina, dobio je njegovo ime te naslov kneza, koji je inače pripadao prvorodencu. Bio je veliki župan Čongradске županije, nositelj naslovâ čuvara krune, kraljevskoga komornika, tajnoga savjetnika, viteza zlatnoga runa i dr. Očeva imanja već su bila zadužena kad ih je naslijedio, a dugovi su rasli i za njegova života. Darovao je zemljište za izgradnju madžarskoga Narodnoga muzeja i Narodnoga kazališta, a materijalno je pomagao i rad Madžarske akademije znanosti. God. 1827. postao je insolventan te su njegova imanja u Hatvanu i u Gödöllőu dospjela pod sekvistar. Poput oca živio je u Beču, a dvorac u Gödöllőu prvi je put posjetio 1794., kada je sudjelovao u lovu. Poslije je međutim više puta boravio u tom dvorcu te je u njemu i preminuo. Kako iz braka s kneginjom Leopoldinom, rođ. Esterházy nije imao djece, s njim je izumrla muška grana porodice Grašalković.

Lit.: L. Závodszy, A Grassalkovich-ok. *Turul*, br. 45, Budapest, 1931; Z. Daróczy, Családtörténeti apróságok. II. Grassalkovich János, *Turul*, br. 47, Budapest, 1933; L. Heka, *A szegedi dalmaták, Szeged*, 2000; M. Szluha, *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, 2003; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest, 2004.

L. Heka

GREDELJ, središnji, noseći dio pluga kojeg su vukli konji. U početku se pravio od tvrdoga drveta, u našim krajevima od »drača«, i imao je oblik grede, po čemu je i dobio ime. Na njemu su pričvršćivani svi glavni dijelovi pluga: plužna glava, plužna daska, raonik, plaz-šaraf za plužnu glavu, crtalo, uzengija što drži crtalo, prečka i lanac za samovod te lanac za vuču. Budući da drvo nije dugovječni materijal, kasnije se izrađivao od željeza.

P. Skenderović

GRGIĆ, Stipan – Krunoslav (Fancaga, 19. VII. 1836. – Fancaga, 27. XI. 1914.), pučki pisac i pjesnik. Nakon mjesne pučke škole, koju je polazio na materinskom jeziku, ostao je na djedovskom ognjištu i ondje obrađivao zemlju. Uz pomoć svojega učitelja stjecao je daljnju naobrazbu, čitao pjesme Andrije Kačića Miošića, Grgura Peštalica i drugih hrvatskih autora, koje su ga potaknule na stvaralački književni rad. Svoje

pjesmotvore čitao je suseljanim na »divanim«, a one koje su se svidjele njegovoj prvoj publici tiskao je, s pjesničkim imenom Krunoslav, u posebnoj zbirci u Subotici 1856. Izvori ne spominju njezin naslov, a sadržava uglavnom »ponašene«, tj. na hrvatski prepjevane pjesme. Uspjeh i dobar prijam potaknuli su ga na daljnji književni rad, na stvaranje izvornih djela, među kojima se ističu rodoljubni tekstovi (*Mojem rodu, Proć'če, Hajdmo na Prelo*). Pjesme s tim motivima piše i nakon što je postao stalnim suradnikom Antunovićevih *Bunjevačkih i šokačkih novina* i *Bunjevačke i šokačke vile*. Surađivao je i u *Subotičkom glasniku* Kalora Milodanovića.

Stipan Grgić

Njegove pjesmotvore Stjepan Velin dijeli na lirске, epske, prigodne, didaktične, satirične i šaljive. Među lirskim ističu se one u kojima pjeva o rodnom kraju i opisuje godišnja doba (*Smrt u prirodi*). Gotovo su sve prožete velikom ljubavlju prema puku. Istupa kao izraziti širitelj misli jedinstva i sloge među narodima ovoga prostora. U znaku radosti ljudskoga života stoje pjesme njegove zbirke *Pisme za veselje* (1880). Njegove nabožne pjesme, izvorne i prevedene s mađarskoga, snažile su bogoljublje u narodu, a tiskane su u nekoliko zbirki, od kojih neke i u više izdanja (*Bogoljubne pisme na čast Blaženoj Divici Mariji; Bogoljubni šest pisama na poshtenje blaxene Dvice Marie ponajviche za bratinstva od svete krunice spravljene; Dvi pobožne pisme na poštenje Blažene Dvice Marije; Knjiga od trideset i tri kratki promišljanja* :

s nekima liepim molitvam i pjesmicama na poštenje Prisveta Srca Isusova i Neoskrvnjena Srca Marie; Pobožne pisme; Različite bogoljubne pisme; Različite bogoljubne nove pisme). Golemu popularnost stekao je svojim molitvenikom i pjesmaricom *Živa ružica*, koji je doživio jedanaest izdanja. Mnogim naraštajima bačkih Hrvata, pa i onima izvan ovoga prostora, to sadržajno bogato djelo bilo je najdraža lektira.

Osim pjesama čitatelji spomenutih glasila često su mogli čitati i njegove »pouke« i »savite« s područja poljodjelstva i vinogradarstva. Njegov prvi prozni prilog *Tko piva, zlo ne misli* objavljen je u subotičkom *Nevenu* 1887. Teme je uzimao iz narodnoga života, a oblikovao ih je s moralnom ili poučnom crtom. Bio je i skupljač bunjevačkoga narodnoga blaga, a sačuvane su tri epske pjesme što ih je zabilježio: *Vojvoda Janko i Zagorkinja vila, Bogdan prodaje svoju ljubav te Stipan i ljuba*. Bio je redoviti »stogodišnji gatalac« u *Subotičkoj Danici* pa je svake godine »gatao« u desetercu. Mnoštvom svojih ostvaraja izrastao je u pisca kojemu po književnoj produkciji tada nije bilo premca. Svojim djelima uvelike je obogatilo književnost Hrvata u svojem zavičaju.

Djela: *Bogoljubne pisme na čast Blaženoj Divici Mariji*, Subotica, b. g.; *Živa ružica. Tojest: molitvena knjižica i skupa pismarica*, Kalocsa, 1858 (Subotica, 1865, ?, 1879, 1883, 1887, 1891, 1892, ?, 1901); *Bogoljubni šest pisama na poshtenje blaxene Dvice Marie ponajviche za bratinstva od svete krunice spravljene*, Subotica, 1859; *Angjeoska iliti na slavu prisvetog Troistva Krunica*, Subotica, 1860; *Vikovicsita xiva-ruxica, illi ubavist za poboxno bratinstvo vikovicsite xive-ruxice, koje sastavljeno jeste za rabrost, i pomoch oniu koji na csas smerti texak boj vojuju : iz knjixice u Becsu 1705 godine po poshtovanom redu dominikanskom*, Subotica, 1860 (1865); *Dvi pobožne pisme na poštenje Blažene Dvice Marije*, Baja, 1862; *Mali križić Nazaretanskog Isusa*, prijev. s mađž., Baja, 1862; *Spasi Kraljice! Salve Regina!*, prijev. s mađž., Baja, 1864; *Knjiga od trideset i tri kratki promišljanja : s nekima liepim molitvam i pjesmicama na poštenje Prisveta Srca Isusova i Neoskrvnjena Srca Marie*, prijev. s mađž., Subotica, 1880 (1886, 1891, 1898, 1905); *Pisme za veselje, tj. poučne, zabavne, napitnice i ljubezne : koje se obično po soframa, u svatovi i na sastanci pivaju*, Subotica, 1880; *Razmišljanja i molitve za put križa*, Budim, 1885; *Duhovna mana*, Subotica, 1887; *Pobožne pisme*, Baja, b. g.; *Različite bogoljubne pisme*, Subotica, b. g.; *Raz-*

ličite bogoljubne nove pisme, Subotica, 1892; *Knjiga o malom Isusu*, prijev. s mađz., Subotica, 1905;

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); S. Velin, *Književno stvaralaštvo Stipana Grgića – Krunoslava*, u: *Narodni kalendar*, Budimpešta, 1981; S. Krpan, *Hrvatski uglednici u mađarskom Podunavlju*, Budimpešta, 1991; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, 2002.

Ž. Mandić

GRKOKATOLICI, najčešći naziv za kršćane bizantskog obreda koji su u vjerskom i crkvenom zajedništvu s Katoličkom Crkvom. Pojavio se u XVIII. st. u administraciji Austro-ugarske monarhije i ostao do danas, iako je bilo pokušaja da se zamjeni nekim prikladnijim kao npr. katolici istočnog obreda ili sjedinjeni pravoslavni. Neki koriste i termin – unijati, što ima korijen u crkvenim unijama koje su u raznim razdobljima uspostavljene između Pravoslavnih Crkava ili njenih pojedinih dijelova s Katoličkom Crkvom. Termin grkokatolici znači da su to kršćani katoličke vjere i grčkog odnosno bizantskog obreda, iako se obred tijekom povijesti prilagodio narodima i njihovoj kulturi pa se danas može govoriti o raznim varijantama bizantskog obreda – slavenskoj, mađarskoj, rumunjskoj i drugima, a u okvirima slavenskog o podvarijantama – ukrajinskoj, hrvatskoj, bugarskoj, makedonskoj i dr. Osnovni princip svake unije pravoslavnih s Katoličkom crkvom bio je da su pravoslavni prihvatili i uskladili nauku vjere s Katoličkom crkvom i zadržali svoj dosadašnji obred, tradiciju i crkvenu disciplinu.

Među najznačajnije unije spadaju Lionska 1274. s Bizantskom crkvom, Florentinska unija 1439. s Bizantskom, Armenskom, Koptskom, Etiopskom, Jakobitskom, Kaldejskom i Maronitskom crkvom, Brestska unija 1595.–96. Kijevske metropolije u Ukrajini i Bjelorusiji (danas ima oko 10 milijuna vjernika), Marčanska unija u Hrvatskoj 1611. (njeni potomci žive uglavnom u Žumberku i Zagrebu u okvirima Križevačke biskupije), Užgorodska unija 1646.–48. (u Ukrajini u okviru Mukačevsko-Užgorodske biskupije nekoliko stotina tisuća vjernika, ali i u biskupijama u Mađarskoj, Slovačkoj, SAD, Kanadi pa i grkokatolici u

Bačkoj i Srijemu su potomci te unije), Erdeljska unija 1698. (u Rumunjskoj danas ima oko milijun i pol grkokatolika), Kukuška unija iz 1858. godine čiji potomci danas sačinjavaju posebne egzarhate u Makedoniji i Bugarskoj. Grkokatolika ima i Rusa u Rusiji, Bjelorusa u Bjelorusiji i Grka u Grčkoj. Kao dijaspora grkokatolici žive i u drugim zemljama i na drugim kontinentima.

Na osnovi Marčanske unije 1611. u Hrvatskoj, u selu Marča kod Bjelovara, uspostavljena je Marčansko-svidnička biskupija. Isprva je bila vikarijat Zagrebačke rimokatoličke biskupije, koji je 1777. ukinula carica Marija Terezija, kada su Sveta Stolica i carica osnovali grkokatoličku biskupiju sa sjedištem u Križevcima, u koju su spadali svi grkokatolici u Hrvatskoj, Dalmaciji, Slavoniji, Srijemu i Bačkoj. S uspostavom Zagrebačke metropolije 1852. u nju je uključena i Križevačka grkokatolička biskupija i u njenom je sastavu i danas. Poslije Prvog svjetskog rata u Križevačku biskupiju uključeni su i Ukrajinci grkokatolici u Bosni i Hercegovini, Makedonci grkokatolici u Makedoniji i Rumunji grkokatolici u Banatu. God. 2001. izdvojeni su iz Križevačke biskupije grkokatolici u Makedoniji i osnovan je za njih posebni egzarhat (apostolska administratura), a 2003. godine, izdvajanjem iz Križevačke biskupije, osnovan je i egzarhat za grkokatolike u Srbiji i Crnoj Gori.

Grkokatolici Rusini počeli su se naseljavati u Bačku 1745. i u početku su osnovali dvije župe – Ruski Krstur i Kucura, a kasnije, novim doseljavanjem i raseljavanjem osnovane su župe u Novom Sadu, Vrbasu (dvije župe), Đurđevu, Gospođincima, Novom Orahovu, Kuli i Subotici u Bačkoj, Šidu, Srijemskoj Mitrovici, Bačincima, Berkasovu i Indiji u Srijemu. U Banatu su dvije župe grkokatoličkih Rumunja – Mrkovac i Jankov Most, a osniva se posebno dušobrižništvo u Vršcu. Od 1930. u Beogradu postoji grkokatolička župa. Poslije Drugog svjetskog rata iz Bosne je doselilo u Bačku i Srijem oko 5.000 Ukrajinaca grkokatolika. Sve ove su ove župe danas u sastavu Apostolskog egzarhata za grkokatolike u Srbiji i Crnoj Gori, osnovanom 2003. godine, koje-

mu je administrativno sjedište u Novom Sadu, a katedrala u Ruskom Krsturu. Egzarhat ima oko 22.000 vjernika u 19 župa.

U egzarhату djeluju redovnici Bazilijanci (Kula) i redovnice Službenice Bezgrešnog začeca Marijina (Ruski Krstur, Kucura, Kula, Vrbas, Novi Sad, ali i u inozemstvu – Hrvatskoj, Ukrajini, Njemačkoj i Italiji), kao i Male Isusove sestre (Ruski Krstur). Izlaze tri periodične publikacije: mjesečnik »Dzvoni« (»Zvona«), povremeno »Visnjik Apostolskoho egzarhata« (»Vjesnik Apostolskog egzarhata«, a sestre Službenice povremeno izdaju svoj bilten »Holos Mariji« (»Glas Marije«). Zajedno s izdavačkom kućom »Ruske Slovo« Egzarhat izdaje i godišnji »Kalendar«. Sve su publikacije na rusinskom i ukrajinskom jeziku. U Egzarhату se godišnje izda preko deset raznih knjiga i brošura (2006. god. – 16 izdanja). Izdaju se i nosači zvuka, a na Radio Novom Sadu i Radio Mariji emitiraju se vjerske emisije na rusinskom i ukrajinskom jeziku. Svećenički kandidati školuju su u Subotici (gimnazija Paulinum) i na Teološkim fakultetima u Zagrebu, Rimu i Užgorodu (Ukrajina). Grkokatolici su uključeni u ekumenski pokret, u kome sudjeluju u raznim molitvama, manifestacijama, konferencijama i skupovima ekumenskog karaktera i sadržaja, kao i u humanitarnim i karitativnim djelatnostima Katoličke Crkve i drugih vjerskih zajednica.

Vjersko i euharistijsko zajedništvo s rimokatolicima praktično se ostvaruje zajedničkim liturgijama, hodočašćima u proštenička mjesta, zajedničkim obilježavanjem raznih svečanosti, međusobnim gostovanjima, suradnjom i bratskom ispomoći u župama i općom djelatnošću u okvirima Međunarodne biskupske konferencije Svetog Ćirila i Metodija.

Pojedini grkokatolički crkveni dostojanstvenici, u prvom redu biskupi Julije Drohobeczky i Dionizije Njaradi, ali i profesori teologije kao npr. Juraj Pavić, Janko Kalaj i Silvestar Kiš te brojni svećenici bilo da su službovali na prostorima Bačke, Srijema, Slavonije ili u Zagrebu i drugim dijelovima Hrvatske – razvijali su i njegovali dobre odnose i surađivali s Hrvatima i Ka-

toličkom Crkvom u Hrvata. Biskup Julije Drohobeczky bio je dobrotvor Glazbenog zavoda u Zagrebu i predsjednik nekoliko dobrotvornih društava. Biskup Njaradi, također Rusin, napisao je na hrvatskom jeziku katekizam, molitvenik i nekoliko knjiga, a kao tajnik Biskupskih konferencija u vrijeme nadbiskupa Antuna Bauera zalagao se za vjerska i nacionalna prava sviju građana i vjernika. Spomenuti profesori teologije, od kojih su Kalaj i Kiš bili Rusini, pisali su na hrvatskom jeziku i obogaćivali hrvatsku teološku nauku. Grkokatolički svećenik Andrija Laboš, kasnije župnik u Ruskom Krsturu dok je bio župnik u Dalmaciji, omogućio je školovanje Ivana Meštrovića što mu je ovaj zahvalio u obliku isklesanog u kamenu raspeća, kojeg do svoje smrti čuvao s posebnom pažnjom. A Hrvati grkokatolici, kao biskup Janko Šimrak i drugi, bili su vrlo istaknuti djelatnici u mnogim područjima, među ostalim je bio i urednik lista »Hrvatska straža«.

Lit.: *Jubilarni šematizam Križevačke eparhije*, Zagreb, 1960; J. Ramač, *Kratka istorija Rusnacoh*, Novi Sad, 1993; J. Uhač, *Marčanska biskupija*, Zagreb, 1996; R. Miz, *Kršćanski Istok*, Veternik, 2001; R. Miz, *Religijska slika Evrope*, Novi Sad, 2002; *Opći leligijski leksikon*, Zagreb, 2002; R. Miz, *Apostolski egzarhat*, Novi Sad, 2003; R. Miz, *Verske zajednice u Srbiji*, Novi Sad, 2007.

R. Miz

GRLICA, Mirko (Subotica, 6. VIII. 1956.), povjesničar. U rodnom gradu završio je osnovnu školu i gimnaziju, a studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Od 1985. kustos je u Gradskom muzeju u Subotici. Autor je ili suautor sedam izložaba (Historijski dio stalnoga postava Gradskoga muzeja u Subotici, 1991.; Aleksandar Lifka, čarobnjak pokretnih slika – o pioniru srednjoeuropske kinematografije, 1992.; Slika i događaj – u povodu 75 godina od odcjepljenja Vojvodine od Austro-Ugarske, 1993.; Sjećanje na subotičke Židove – u povodu 50 godina od holokausta, 1994.; Prvih sto godina historijskoga plakata u Subotici 1848.-1948., 1994.; Hladno oružje u zbirkama Gradskoga muzeja 1991.; Živjeti zajedno – zajednička izložba Gradskoga muzeja u Subotici i Vojvođanskoga muzeja u Novom Sadu, 2006.).

Objavio je više desetaka tekstova iz lokalne povijesti i muzeologije u subotičkim časopisima *Pro memoria*, *Rukovet*, *Űzenet*, *Létünk i Museion* te *Radu vojvođanskih muzeja* (Novi Sad) i *Hrvatskoj reviji* (Zagreb). Za mjesno hrvatsko stanovništvo osobito su važni njegovi radovi: Subotica u Jugoslaviji 1918. godine, *Pro memoria*, 6, 1989.; Subotičko višestranacje, *Pro memoria*, 8, 1990.; Događaji u Subotici oktobra – decembra 1918, u: *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918.*, Novi Sad, 1993.; Tri pisma Ambrozija Šarčevića Antoniju Hadžiću, *Rukovet*, 7-9/1995.; Lazar Mamužić i Karolj Biro između slave i zaborava, *Rukovet*, 4-7/ 2003.; Mjesto Bunjevaca u subotičkom društvu kroz prizmu statističkih podataka 1867.-1914. godine (referat na II. kongresu hrvatskih povjesničara u Puli 2004.); »Toplo gnjizdo, ugodni razgovor...« : Pučka kasina u Subotici 1878-1914. godine, *Hrvatska revija*, 3/2005.

Djela: *Sto godina javnog prevoza u Subotici 1897-1997*, Subotica, 1997; *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine* (suaautor s A. Hegedűs, M. Dubajić i L. Merković), Subotica, 2000; *Vojnici od Bajše : plemićka priča*, Subotica, 2003; *Gradotvorci : subotički stambeni objekti od baroka do moderne* (suaautor s G. Prčić Vujnović i V. Aladžić), I-II, Subotica, 2004-2006; *Kuća koja pamti* (suaautor I. Lovas), Subotica, 2007.

S. Bačić

GROB, mjesto za polaganje ljudskih posmrtnih ostataka. U kršćana prostor pod zemljom, a razlikuju se dva njegova dijela: nadzemni dio – humka – i podzemni – raka (samo za jednoga umrloga), odnosno grobnica (ozidan podzemni prostor za više umrlih, obično obiteljska). Nadzemni dio najizrazitiji je element groba u svim grobljima, s uvijek prisutnim nadgrobniim spomenikom, koji daje podatke o vjerskom, nacionalno-etničkom, socijalnom i drugom statusu pokojnika, njegovih predaka, ali i potomaka. Zato se grobovi simbolički mogu nazvati »kamenom knjigom predaka«, iz koje se crpu saznanja o prošlosti i sadašnjosti nekoga područja, njegovoj etničkoj i socijalnoj strukturi, ekonomskim i političkim zbivanjima, promjenama društvene svijesti, modi, ukusu, financijskim mogućnostima i dr.

Brojni su načini obrade nadgrobniih spomenika, od najjednostavnijih do najrepresntativnijih, u ovisnosti od tehničkoga stupnja, građevnoga materijala (zemlja, kamen, drvo), vjeroispovijedi, nacionalnosti, socijalnoga položaja preminuloga i njegove obitelji i sl., prema čemu grobovi variraju od grobne jame do mauzoleja.

U slučaju rake humka je najčešće od zemlje, pravilno oblikovana (zarubljena piramida pravokutne osnove), poslije i ozidana niskim parapetnim zidom od opeke ili kamena.

Grob na santovačkom groblju

Najjednostavniji nadgrobni spomenici javljaju se kao drveni križevi u različitim oblicima, dok se poslije pojavljuju i repesntativniji kameni križevi, koji su se tijekom stoljeća mijenjali. Najprije su bili izrađeni od ravne kamene ploče zarubljene u gornjem pojasu, poslije se na vrhu dodaje križ, pa srcoliki oblik s križem, zatim pločasti stilizirani po modi, i u posljednjim desetljećima standardiziran, umjetni kamen i kamena ploča.

U ovisnosti od epohe izgradnje, postoje različiti stupnjevi raskoši grobova. Prisutni su razni oblici ograde, ali se može zaključiti da su ograde oko humki od 1880-ih bile od lijevanoga željeza, do sredine XX. st. od kovanoga željeza, a poslije toga javlja se nova moda – umjetni kamen, s pločom neki put i od prirodnoga kamena. Na prijelazu između XIX. i XX. st. pojavljuju se grobovi iznimno raskošni po likovnoj obradi i pri-

mijenjenim materijalima u obliku mauzoleja, a u slučaju iznimno uglednih porodica i nadgrobne kapele s ukopanim kriptama ispod poda nadgrobnoga spomenika za mnogobrojne članove. U razvoju nadgrobne arhitekture u drugoj polovini XX. st. bilježi se stagnacija i postupno prevladava stereotipija i standardizacija, unifikacija stilizacije grobova u različitosti, a površinska obrada nadgrobnog dijela poglavito se izvodi od umjetnoga kamena.

Među važnije spomenike nadgrobne arhitekture u bačkih Hrvata ubrajaju se mauzolej Age Mamužića, nadgrobni spomenik dr. Babijana Malagurskoga i spomen-grobnica Vojnića od Bajše na subotičkom Bajskom groblju te spomen-grob Ambrozije Boze Šarčevića na subotičkome Senćanskom groblju.

Mnogi nadgrobni spomenici sadržavaju neke povijesne i etnološke podatke, epitafe, jezične i umjetničke značajke, rodoslovna stabla poznatih osoba, posebno oni s kraja XIX. i početka XX. st. Posebno su važni za jezikoslovlje, jezik i pismenost u određenim povijesnim razdobljima, jer svjedoče o korištenju hrvatske ikavice u Bačkoj prije Prvoga svjetskoga rata. No, zbog prekopavanja neodržavanih grobova uvjetovanih tržišnim razlozima ti podaci u posljednjim desetljećima sve više nestaju. Zbog simboličke važnosti grobovi su često predmet vandalskih ispada prema manjinama, ali nisu rijetki slučajevi da, osim zbog ljudskoga nemara, grobovi nestaju i kao rezultat svjesnoga zatiranja prošlosti pojedinih naroda, za što je primjer nestanak groba Ivana Antunovića u Kalači, za koji se zna samo da je postojao 1940-ih.

Lit.: A. Rudinski, *Subotička groblja i nadgrobni spomenici* (specijalistički rad, Beograd, 1980); Žig, br. 34-49, Subotica, 1995-1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

A. Rudinski

GROBLJE, prostor namijenjen pokapanju umrlih. Isprva su se kršćanska groblja nalazila pokraj crkve ili u njezinoj blizini, no u Ugarskoj su, prema zapovijedi Marije Terezije, od 1772. iz sanitarno-higijenskih razloga takva groblja zatvarana, a nova su po-

dizana izvan naselja. Tako se počinju podizati groblja u blizini naseljenih mjesta, najčešće na uzvisini. U slučaju naselja i gradova koji se tijekom stoljeća prostorno proširuju, urastaju u gradsko tkivo. Većina gradova i varošica u sjevernoj Bačkoj, na prostoru Telečke visoravni, u Podunavlju i Potisju ima svoja groblja, a od sela koja u znatnijem broju naseljava hrvatsko stanovništvo imaju ih Bajmok, Lemeš, Gornji Tavankut, Donji Tavankut, Žednik, Mišićevo i Palić. Imaju ga i sva bačka šokačka mjesta, a i u sjevernoj Bačkoj, na području Bajskog trokuta, svako selo ima svoje groblje, čak i Đurić i bajska četvrt Fancaga, gdje počiniva i pučki književnik Stipan Grgić Krunoslav. Novija naselja u subotičkoj okolici (Mala Bosna, Đurđin, Bikovo) nemaju svoja groblja, već se preminuli stanovnici pokopaju na obližnjim grobljima (Subotica, Žednik, Bajmok).

Peić-kapela na subotičkom
Bajskom groblju

Groblja, koja se simbolički mogu nazvati »gradovima mrtvih«, uobičajeno su formirana kao prostorno odvojene cjeline prema konfesionalnoj podjeli na katolička i pravoslavna, a neka naselja, u kojima je nekad živio i znatan broj pripadnika židovske vjeroispovijedi, imaju i židovska groblja

(npr. Subotica, Sombor, Baja, Lemeš). U Subotici i Somboru postoje i tzv. gradska groblja, no i ona su uglavnom konfesionalno razgraničena. U mnogim grobljima postojale su i druge posebno odijeljene čestice – dječje groblje, groblje samoubojica, vojnička groblja i tzv. prazne veće čestice – »kukuruzišta«, koja su se koristila za masovna pokapanja u osobitim slučajevima većih pošasti (epidemije i sl.). »Gradska« su groblja, s obzirom na uređenost pojedinačnih grobova, ali ostalih pojedinosti, skromnija nego »crkvena«.

Subotica. O prostornom razmještaju groblja do zadnjih desetljeća XVIII. st. danas se zna veoma malo. Jedan gradski zemljovid inženjera Gabrijela Vlašića iz 1810. naziva »starim grobljem« prostor oko današnjega »biloga križa« na Halaškom putu, na raskrižju s Ulicom Otmara Majera, što je vjerojatno bila prijašnja lokacija gradskoga groblja. Na karti Leopolda Kovača iz 1778. obilježeno je gradsko »staro groblje«, posvećeno 1741., a ograđeno 1756., koje se nalazilo jugoistočno od današnje katedrale, između ulica Maksima Gorkoga, Matije Gupca i Trga žrtava fašizma (u XIX. st. Ulica M. Gupca nosila je nazive Ōtemetŏ utca, tj. Starogrobljanska). To gradsko groblje 1777. premješteno je na tadašnje gradske obode pokraj triju putova – Bajskog, Halaškoga i Senćanskoga, pa su na zemljovidu gradskoga geometra Gabrijela Vlašića iz 1789. ucrtana ova groblja: Bajsko i Senćansko, koja su se s vremenom lokacijski pomaknula, te Kersko, Pravoslavno i Židovsko (kraj Halaškoga puta), koja su do danas na istim lokacijama.

Kersko groblje, kao i Pravoslavno kod Dudove šume, izvorno je konfesionalno groblje, a oba su postojala kad i gradsko groblje, koje je poslije razmješteno na tri nove lokacije. Isprva je bilo smješteno u predgrađu Subotice, kraj nekadašnjega Topolskoga puta, a s vremenom je prošireno tako da sada ima i gradski dio. Ima samo jednu nadgrobnu kapelu, koja je posvećena sv. Ani 1869. Neobično je što na njemu ima mnogo klupa, više nego na svim ostalim gradskim grobljima zajedno. Na njemu su

pokopani Blaško Rajić, Balint Vujkov, Bela Gabrić, Branko Jegić i dr.

Bajsko groblje najveće je i najznamenitije subotičko groblje. Prvotno je bilo istočno od današnjega katoličkoga dijela, između Gajeve ulice (stari bajski put) do sadašnje Mičurinove (do ostatka nekadašnjega zapadnoga gradskoga opkopa). U prvoj polovini XIX. st. premješteno je na sadašnju lokaciju katoličkoga dijela groblja, a u drugoj polovini prošireno je sjevernije, na prostor današnjega gradskoga dijela groblja. Među najreprezentativnijim građevinama jesu neogotička kapela Luke Vojnića iz 1897. (danas franjevačka kapela), koja je bila posvećena Gospi Lurdskoj; kapela Mate Antunovića, kraljevskoga bilježnika, (sad kapela obitelji Kopilović); najveća na groblju kapela obitelji Peić, podignuta 1903. i posvećena sv. Josipu; kapela Petra Dulica, podignuta 1908. i posvećena sv. Petru. Sve su one, skupa s još nekim kapelama, proglašene spomenicima kulture. Crkveni je dio groblja 1998. stavljen pod zaštitu sv. Petra i Pavla te je tada po njima i nazvan. Na ovom su groblju pokopani Ago Mamužić, Oskar Vojnić, fra Jesse Kujundžić, Ilija Kujundžić, Pajo Kujundžić, Aleksa Kokić, Mijo Mandić, Matija Evetović, Josip Vuković – Đido, Albe Vidaković, Tomo Vereš i dr.

Senćansko groblje i na prvotnoj je lokaciji, koja se nalazila između današnjega Senćanskoga puta, Lošinjske i Učke ulice, bilo podijeljeno prema konfesijama. Poslije je premješteno južnije, na današnju lokaciju, gdje je podijeljeno na gradski dio, zatim vojnički, koji je danas prekopan, a postoji i muslimanski dio, koji je prije bio pokraj Židovskoga groblja. Nakon premještanja na Bajin hat (Bajinu gredu, tj. uzvisinu), njegov kasniji razvoj zaustavljen je širenjem obližnje ciglane Mačković. Na čestici br. 44 nalazi se spomenik Ptica slomljenih krila, podignut u spomen žrtava partizanskih vlasti. Na ovom groblju pokopani su Ambrozi je Boza Šarčević, Pere Tumbas Hajo i dr.

U Šandoru (Aleksandrovu) omanje groblje prvotno je bilo pravoslavno, a poslije mu je pridodan i manji katolički dio u južnom dijelu. Osobitost mu je to što na njemu

postoje samo dvije aleje, koje su u obliku križa.

Sombor. Kad je Sombor 1749. postao slobodnim kraljevskim gradom, u mjestu su postojala četiri groblja: dva katolička i dva pravoslavna. Prvu je kapelu na današnjem somborskom Velikom katoličkom groblju o svom trošku 1725. podigao Matija Mandić, a bila je posvećena sv. Križu. Kako je na tom groblju već 1779. bila kapela sv. Roka, groblje je po njemu i nazvano. Ovdje su pokopani pjesnik Ivan Ambrozović i kulturni djelatnik Ilija Džinić. Kad je 1738. u cijeloj Bačkoj izbila epidemija kuge, u Somboru je otvoreno je i Malo katoličko groblje na južnom rubu grada. U XIX. st. na njemu je podignuta kapela u neogotičkom stilu posvećena sv. Tereziji Avilskoj. Pokraj Velikoga katoličkoga groblja podignuta je današnja župna crkva sv. Križa kao crkva gradske kalvarije. Pokraj te crkve u neogotičkom stilu podignut je i mauzolej somborskog župnika Gyule Fejéra, gdje se sada pokopaju karmelićani. U toj je kapeli pokopan i Gerard Tome Stantić, no njegovi su posmrtni ostaci poslije preneseni u karmelićansku crkvu. Uz ta dva groblja na istočnom rubu grada postoji i Veliko pravoslavno groblje, dok je Malo pravoslavno groblje otvoreno na jugozapadnom rubu grada.

[S. Beretić]

Baja. Na početku XVIII. st. filijale bajske franjevačke župe (Gara, Čavolj, Sentivan, Kaćmar, Baškut) nisu imale groblja, pa su pokopi obavljali u Baji. Najstarije poznato bajsko groblje jest groblje sv. Roka, gdje se pokopi obavljaju već 1730-ih. Nakon kuge 1738. od milodara vjernika podignuta je kapela, koja je 1795. obnovljena i znatno proširena. Iza nje je spomenik žrtvama velikoga požara 1840., a u jednom dijelu groblja nalaze se grobovi zatočenika iz Prvoga svjetskoga rata. Na ovom su groblju pokopani hrvatski rodoljubi književnici Grgo Jasenović, Mišo Jelić i Antun Karagić. Na početku XIX. st. otvoreno je Kalvarijsko groblje, gdje je 1836. podignuta kapela u klasicističkom stilu. Nakon Drugoga svjetskoga rata na bajskom Bikićkom putu otvoreno je Novo javno groblje. U gradu se nalazi još i židovsko, reformatsko i pravoslavno groblje. [Ž. Mandić]

Lemeš. Uz nekadašnje tursko te židovsko groblje u mjestu postoje još dva groblja, staro i novo. Staro je smješteno na periferiji sela, u predjelu Gornji Vinogradi, iznad četvrti Csiga falu. Na lijevoj strani groblja pokapani su Hrvati, a na desnoj Mađari. Ovdje je 2000. podignuta kapela, iz koje se pokapa na Novom groblju. Danas se samo na tom groblju obavljaju sprovodi. Nalazi se u središtu mjesta, oko mjesne Kalvarije i Kapela Gospe od Milosrđa.

Lit.: M. Köhegyi, *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989; Ž. Mandić, *Baština klesana u kamenu*, *Hrvatski kalendar* 1993, Budimpešta, 1992; *Žig*, br. 34-49, Subotica, 1995-1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; A. Čota, *U osim plemenitog ravničarskog drača : Lemeš* (rukopis).

A. Rudinski

GROKTALICE (groktuše), bunjevačke i šokačke epsko-lirske usmene pjesme, koje se izvode posebnom tehnikom otegnutoga pjevanja dubokim grlenim glasom. Temelji se na dijatonskim nizovima manjega opsega, koji počinju melodijski manje ili više razvijenim uvodnim slogom *oj*, *aj* ili *ej*. Za uvodom slijedi silabički ili s kraćim melizmima otpjevan deseterac. Pojmovi »groktalica« i »groktanje« zabilježeni su i na Velebitu, Žumberku i Banovini te u Baranji, Bosni i Hercegovini, Kordunu i Lici. Zajedno s »orcanjem«, »orženjem«, »vojkanjem«, »reranjem«, »ojkanjem«, »rozganjem«, »očanjem«, »zerzavanjem«, »pjevanjem u grlo«, »putničkim pjevanjem«, »treskanjem« i »zavijanjem«, groktalica je naslijeđe dinarsko-gorskoga kulturnoga obrasca, a s navedenim načinima pjevanja zajednički su joj deseterački stih, pjevanje na otvorenome te »potresanje glasom« na uzvik *oj* ili u pojedinim dijelovima pjesme.

Bunjevačke groktalice izvodile su obično žene, jednoglasno i bez instrumentalne pratnje. Groktala se pritom cijela pjesma, a ne samo pojedini dijelovi. Dijele se u dvije velike skupine: povijesne ili historijske i one iz običnoga života. U prvu pripadaju pjesme o Kraljeviću Marku, hajducima i uskocima te pjesme o seobi Bunjevaca, a u drugu mitološke, o neznanim junacima i obiteljskoj tematici. Prema temama, junaci-

ma i toponimima koji su opjevani jasno je da nisu nastale u Podunavlju, nego u staroj postojbini. S vremenom te su se pjesme donekle ipak promijenile.

Groktalice su utjecale na pojavu i razvitak žalosnih kraljičkih pjesama u Bunjevacima. Najvažniji su skupljači groktalice među Bunjevcima Blaško Rajić i Ive Prčić, a najstarija je zapisana groktalica *Pisma od davnijeg turskog rata* iz 1809. Većina ih je skupljena u drugoj polovici XIX. i prvoj polovini XX. st., pri čemu je ostavština Bele Tikvickoga potpuno neistražena.

U šokačkih Hrvata u Santovu »grlovke« ili groktalice također su bile poznate. Pjevale su ih žene do 1930-ih, najčešće na prelika i u svatovima te nakon sretna završetka kakva ratarskoga posla. Riječ je najčešće o deseteračkim dvostihovima s cezurom iza četvrtoga sloga, npr. »Naše, rano, žito posnašano, / kraj krstina družina užina«. Mogle su se pjevati i poput bečaraca. Posljednje poznate »grlače« ili »groktače«, tj. žene koje umiju »pivat grlem«, bile su Marica Bartulin-Jelić (1859.-1940) i Anica Blažev-Bartulov (1866.-1944). Dugo se spominjalo kako su santovačke i bereške »groktače« svojim »groktenjem« oduševile njemačkoga cara Wilhelma II. i austrijskoga cara Franjua Josipa I., koji su 1907. posjetili habsburški posjed na santovačkoj Karapandži. Tada se pjevala i prigodna groktalica: »Karapandža dva cara skućila, / i gospodu silnu ugostila«.

Lit.: *Narodno blago : narodne pjesme i poslovice*, sakupio Blaž Raić, Subotica, 1910; *Narodno blago : zbirka narodnih pjesama i poslovice*, I, sakupio Blaž Raić, Subotica, 1923; *Bunjevačke narodne pjesme*, sakupio i uredio Ive Prčić, Subotica, 1939; *Hrvatske narodne pjesme : haremske pričalice i Bunjevačke groktalice*, X, Zagreb, 1942; M. Mirković, *Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu*, Zagreb, 1980; A. Sekulić, *Narodni život i običaji Bačkih Bunjevaca*, Zagreb, 1986; K. Blažević, Podaci o glazbenom folkloru Baranje u arhivu Etnološkog zavoda, *Studia ethnologica*, 4, Zagreb, 1992; M. Hadžihusejinović-Valašek, Baranja je »tvrd orah«. Analiza istraživanja i popularizacije tradicijske baranjske folklorne glazbe, *Studia ethnologica*, 4, Zagreb, 1992; G. Marošević, Ojkanje u izvandinarskim područjima Hrvatske, *Etnološka tribina*, 17, Zagreb, 1994; B. Gabrić, Bunjevačke narodne pisme su slika narodnog života Hrvata u

Bačkoj, *Klasje naših ravni*, 1/1996, Subotica; L. Malagurski, *Pisme i igre u narodnim običajima Bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; T. Babić, *Tragom nasleđa*, Subotica, 2007; N. Skenderović, *Usporedna analiza melodijske strukture bečarca »Ej stani diko« i groktalice »Rano rani Turkinja divojka«* (rukopis).

N. Skenderović i Ž. Mandić

GROMILOVIĆ, Aranka (Zlata) (Sombor, 13. VII. 1937.), crkvena darovateljica. Kći Šime Čuvardića i Janje, rođ. Zetović. Osnovnu školu završila je u salaškoj školi na Bezdanskim Salašima, salaškom naselju na oko 6 km istočno od Sombora, pretežito naseljenom Hrvatima. Tu je provela cijeli životni i radni vijek kao poljoprivrednica i kućanica. Kao stalna aktivna vjernica i za komunističkih vremena, skupa sa suprugom Perom Gromilovićom, darovala je 1971. porodično zemljište i sredstva za izgradnju nove crkve na Bezdanskim Salašima, ostvarujući tako želju djeda Đene Čuvardića, koji je još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije kanio dati svoju zemlju za gradnju crkve, ali su rat i poslijeratni događaji omeli te planove. Po uzoru na nju, mnogi su se vjernici toga kraja odmah uključili svojim darovima za izgradnju crkve te je temeljni kamen posvećen na blagdan sv. Antuna Padovanskoga 13. VI. 1971. Crkva je iste godine podignuta i posvećena na blagdan sv. Nikole Tavelića 14. XI. 1971. Skupa s mnogim drugim vjernicima koji su poduprli gradnju crkve, bila je izložena pritiscima vlasti, ali je unatoč tomu i dalje ustrajno pomagala u mnogim župnim poslovima. Crkva je postala središnje mjesto nedjeljnoga okupljanja za vjernike župe sv. Nikole Tavelića, koja je ustrojena 1986.

Lit.: *Miroļjub*, br. 3/2007, Sombor.

M. Stantić

GROMILOVIĆ, Stevan (Sombor, 29. IV. 1942.), atletičar, dizač utega. Sin Paje i Margite, rođ. Mudri, brat atletičarke Vere. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, zatim i tečaj za keramičara, no radni vijek proveo je radeći različite poslove u gospodarstvu i sportu. Za vrijeme služenja vojnoga roka u Beogradu završio je Program za atletskoga trenera pri Savezu za omladinu i fizičku kulturu Beograda 1962., a za trenera

za dizanje utega na Višoj školi za fizički odgoj u Budimpešti 1979.

Aktivno se počeo baviti sportom u 15. godini kao bacač kladiva u Atletskom klubu *Maraton* u Somboru. U toj je disciplini sedam puta bio državni prvak za mlađe i za starije juniore 1958.-61., zatim juniorski prvak Balkana u rumunjskome gradu Cluju 1961. te juniorski državni reprezentativac. Iste je godine na prvom seniorskom državnom prvenstvu osvojio peto mjesto. Nakon odlaska vojnoga roka 1965. prelazi u Atletski klub *Crvena zvezda* u Beograd, u kojem je proveo 22 godine i postigao svoje najveće uspjehe kao bacač kladiva. Natjecateljski je bio »vječni drugi«, i u državi i reprezentaciji, iza Srećka Štiglića iz zagrebačkoga *Dinama*, s kojim je sve do 1981. činio jedan od najjačih reprezentativnih parova bacača kladiva u Europi. S AK *Crvena zvezda* 1965.-87. u ekipnim je nastupima 10 puta bio prvak države, 20 puta osvajač atletskoga kupa Jugoslavije, a četiri puta sudjelovao je u Kupu prvaka Europe. Na Balkanskim igrama u Zagrebu 1971. u pojedinačnoj konkurenciji osvojio je treće mjesto. Iste je godine na Hanžekovićevu memorijalu u Zagrebu osvojio prvo mjesto bacivši kladivo s osobnim rekordom od 66,26 metara.

Sportska karijera usporedno mu je vezana i za dizanje utega, kojim se kao dopunskim treningom atletičara bavio od 1964. u Klubu dizanja tegova *Radnički* u Somboru. Seniorski pojedinačni prvak Jugoslavije u superteškoj kategoriji postao je 1971. u Domžalama i 1981. u Zagrebu. U međuvremenu postizao je državne rekorde više puta u disciplinama trzaj, izbačaj i biatlon, a kao državni reprezentativac sudjelovao je na Balkanskim igrama, Dunavskom i Panonija kupu u Budimpešti te Mediteranskim igrama.

Reprezentativnu karijeru u atletici završava 1981., a u dizanju utega 1982. Za ekipu *Radnički* iz Sombora kao aktivni natjecatelj osvojio je 12 naslova prvaka države i 15 puta Kup Jugoslavije. Aktivnu klupsku karijeru završio je 1988. zbog ozljede, nakon čega se posvetio isključivo trenersko-

mu radu. Od 1975. do danas profesionalni je trener u KDT *Radnički* u Somboru, s kojim je bio višestruki prvak i osvajač Kupa države, trener pojedinačnih državnih prvaka u 4 dobne kategorije s više od stotinu natjecatelja koji su osvajali prva mjesta. Živi u Somboru kao umirovljenik, ali i dalje obučava nove generacije dizača utega.

Izvor: Arhiv KDT *Radnički*, Sombor.

Lit.: R. Marinković, *90 godina atletike u Somboru*, Sombor, 1963; D. Kolundžija, *Od anonimnosti do trijumfa*, Sombor, 1973; *Sportski leksikon*, Zagreb, 1984; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; *Dnevnik*, 28. V. 2004, Novi Sad; M. Tubić, *Jugoslavenski sport*, Novi Sad, 2005.

Z. Čota

GROMILOVIĆ, Toma (Sombor, 13. XII. 1885. – Sombor, 18. II. 1959.), novinski urednik, agrotehničar. Sin je Karla i Klare, rođ. Boger. Posjedovao je veći broj vršaćih strojeva i traktora te prodavaonicu i radionicu za popravak i održavanje poljoprivredne mehanizacije. Bio je zastupnik tvornice sijačica i plugova *Bächer & Melichar*, tvornice remenja *M. Brill*, tvornice traktora *Hart-Parr* i drugih specijaliziranih proizvođača poljoprivrednih strojeva i alata za područje sjeverne Bačke. Kao član somborskoga dijela Bunjevačko-šokačke stranke, koji nije slijedio sjedinjenje s Hrvatskom seljačkom strankom, vodio je agitaciju u Bačkoj i Baranji za izbore u rujnu 1927. Tijekom agitacije za kandidate zajedničke liste Bunjevačko-šokačke stranke i Vojvođanske pučke stranke surađivao je s Antonom Bošnjakom i Šanom Parčetićem u održavanju političkih zborova. Izdavao je i uređivao mjesečne stručne listove za vojvođanske poljoprivrednike i vlasnike vršalica i traktora *Poljoprivreda*, *Mezőgazdaság* i *Landwirtschaft*, koji su izlazili 1929.–30. u Somboru. Bio je jedan od osnivača i predsjednik Sekcije vlasnika vršaćih strojeva i traktora, nastale u sklopu Bačkoga poljoprivrednoga udruženja. Sekcija je pod njegovim vodstvom prerasla u Zadrugu vlasnika vršaćih strojeva i traktora 1931. u Somboru. U ime Bačkoga poljoprivrednoga udruženja u veljači 1931. posjetio je mjerodavna ministarstva u Beogradu nastojeći

postići poboljšanje položaja vlasnika poljoprivrednih strojeva. Želio je utjecati na vladu da smanji uvoz inozemnih poljoprivrednih strojeva i potakne proizvodnju u domaćim tvornicama i radionicama. Pokrenuo je stručni list vlasnika vršaćih strojeva i traktora *Naša zadruga* (izlazio 1931.–33. u Somboru) te je bio njegov glavni i odgovorni urednik i izdavač. Objavljivao je u njemu korisne savjete za vršidbu, opsluživanje i popravak strojeva te tehničko usavršavanje strojeva i korisnika mehanizacijom. Kako je govorio mađarski i njemački, u listu su objavljivani i tekstovi na tim jezicima. Zadruga i list *Naša zadruga* pozitivno su djelovali na razvoj poljoprivredne mehanizacije, osnivanje modernih radionica za njezin popravak, a članove Zadruga zastupao je pri nabavi nužnih dijelova, maziva, goriva i dr. Poticao je i obrazovanje mladeži u radovima na poljoprivrednim strojevima, za što je organizirao mnogobrojne tečajeve i stručna predavanja diljem Baranje, Bačke i Banata. Nakon Drugoga svjetskoga rata više nije posjedovao prodavaonicu poljoprivredne mehanizacije, nego samo radionicu. U novoj Jugoslaviji nije bio u sukobu s vlastima, pa je nastavio održavati stručna predavanja o poljoprivrednoj mehanizaciji. U međuraću i nakon rata registrirao je velik broj tehničkih poboljšanja na raznim poljoprivrednim strojevima.

Izvori: Kazivanje Andreje Gromilović i Sofije Sarić iz Sombora.

Lit.: Iz partije, *Vojvodina*, br. 2, Sombor, 1927; *Poljoprivreda*, br. 1, Sombor, 1929; *Landwirtschaft*, br. 1/1929, 1, 3–4/1930, Sombor; *Naša zadruga*, br. 1–4/1931, 1/1932, 1–2/1933, Sombor.

M. Bara i I. Gutman

GROMILOVIĆ, Vera udana **Jurišić** (Sombor, 20. II. 1944.), atletičarka. Kći je Paje i Margite, rođ. Mudri, sestra atletičara i dizača utega Stevana. Osnovnu školu je završila u Somboru, gdje upisuje i srednju poljoprivrednu, ali je nezavršava. Sportom se počela baviti u osnovnoj školi, a s četrnaest godina – 1958. – na juniorskom prvenstvu Vojvodine u Subotici osvojila je dva druga mjesta u disciplinama bacanje diska (27,85 m) i bacanje kugle (7,93 m). U sljedećih ne-

koliko godina, nastupajući za somborski Atletski klub »Maraton«, na juniorskim pokrajinskim i republičkim natjecanjima osvaja više puta 2. i 3. mjesta, a na juniorskom prvenstvu Srbije 1960. u Senti zauzima prva mjesta u bacanju diska (31,28 m) i u bacanju kugle (12,32 m). Na seniorskom prvenstvu Srbije 1962. u Svetozarevu (danas Jagodina) osvojila je treće mjesto u bacanju diska (34,93 m) i drugo u bacanju kugle (10,58 m). Za reprezentaciju Jugoslavije je nastupila u dvoboju protiv reprezentacije Austrije (Maribor, 1962.), na kojemu osvaja prvo mjesto i zlatnu medalju. Nakon udaje 1963. prestaje se aktivno baviti atletikom, upošljava se na željezničkom kolodvoru u Somboru, a 1995. odlazi u mirovinu. Živi u Somboru.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

P. Skenderović

GROŽĐE-BAL, kulturna manifestacija u Sonti. Prvi je put održana 1931. U to je vrijeme Sonta bila podijeljena na Valpovo i Karanjce, a tučnjave među momcima iz dvaju naselja bile su toliko česte i opasne da su u jednom slučaju završile i tragično. Tadašnji seoski učitelj njemačke narodnosti Brazucko osmislio je Grožđe-bal kako bi pomirio dvije zavađene strane. U njegovoj je osnovi bio model šokačkih svatova, koji su imali točno razrađen protokol, a kruna svega bila je bogata berba grožđa. Jedne godine kneginja je bila iz Valpova, a knez iz Karanjca, a druge obratno. Dvor kod kneginje i kneza kitio se cvijećem i grožđem, a fijakerima se išlo kroz selo. Najprije knezu, zatim s njim i njegovom rodbinom po kneginju, a onda na vjenčanje u crkvu. Momci i djevojke bili su odjeveni u narodne nošnje, a nakon vjenčanja povorka je išla kroz selo i na svakom drugom uglu igrala su se šokačka kola uz pratnju tamburaša mjesnih Roma. Do Drugoga svjetskoga rata manifestacija je bila vezana uz crkvu, u vrijeme komunističkoga režima u cijelosti je odvojena od nje, a u okrilje crkve vraća se 1990-ih.

U novije doba Grožđe-bal održava se prvoga jesenskoga vikenda i predstavlja svetkovinu u slavu grožđa i vina. Tijekom

tri dana održava se nekoliko kulturnih priredaba (nastupaju mažoretkinje, priređuju se etnografske i likovne izložbe te koncerti i folklorne večeri). U nedjelju, na središnji dan, svečano urešene zaprege proveze sudionike tradicionalne šokačke svadbe ulicama sela, a na ljetnoj pozornici u dvorištu Doma kulture proglašavaju se knez i kneginja, koji te naslove nose do sljedeće godine. Slijedi misa u mjesnoj crkvi sv. Lovre, a na kraju blagoslov zaštitnoga znaka manifestacije – velikoga zvona izrađenoga od grožđa. Trodnevna svetkovina završava središnjom priredbom u sončanskom Domu kulture.

Istoimene ili slične svetkovine u povodu berbe grožđa održavane su ili se i danas održavaju i u drugim vojvođanskim mjestima (Vršac, Bezdan, Plavna, Lemeš, Ruma i dr.).

Izvor: Kazivanje Mate Vidakovića – Loce iz Sonte.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 95-96, Subotica, 1998; A. Čota, M. Šeremešić, *Dukat ravnice*, Sombor, 2003; *Hrvatska riječ*, br. 37, 189, 226, Subotica, 2003-2007; *Zvonik*, 10/2006, Subotica.

Ž. Mikrut

GRUBANOVIĆ, Josip (Kerestur, *madž.* Murakeresztúr, 21. VIII 1701. – Budim, 18. XI 1751.), filozof i teolog. Podrijetlom je Bunjevac, rođen u sadašnjem mađarskom pograničnom selu, gdje se još i danas govori hrvatski. God. 1724. primljen je u novicijat Družbe Isusove u Grazu. Doktorirao je filozofiju, a uz nju je na sveučilištu u Grazu predavao i teologiju i fiziku. Bio je vrstan predavač i govornik te predstojnik više isusovačkih samostana. Inauguralne disertacije njegovih studenata, napisane kao rasprave o osobinama, rasama, anatomiji, bolestima, liječenju, rasplodu i uzgoju nekih domaćih životinja i objavljene u knjizi *Dissertationes de variorum animalium natura et proprietatibus* (Graz, 1740.) sadržavaju mnogobrojne zanimljive podatke iz zoologije i veterinarske medicine. Iako nije autor knjige, ona je u cijelosti prožeta njegovim znanstvenim pogledima i stilom, pa se često navodi kao njegovo djelo. S francuskoga je na latinski preveo djelo I. G. Pardicsa tiskano pod naslovom *Dissertatio de cognitione brutorum* (Graz, 1741.).

Lit.: I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, Rad JAZU, 355, Zagreb, 1969; M. Korade, »La 'Missione illirico-dalmata' dei gesuiti (1852-1900) – Svolgimento, metodo e risultati« (doktorska disertacija); *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

A. Kopilović

GRUBIĆ, Ruža (Subotica, 14. I. 1927.), profesorica i pedagoginja. Kći Kalmana i Magdalene, rođ. Stipić. Nakon osnovne škole i četiri niža razreda gimnazije nastavila je školovanje u Učiteljskoj školi u Subotici, koju je završila 1947. Poslije radi kao učiteljica u Staroj Moravici, Subotici, Krčedinu i Maloj Bosni. Kako je njezin rad ocijenjen dobro, 1953. premještena je na rad u vježbaonicu Učiteljske škole u Subotici. God. 1955. preselila se u Zagreb, gdje je primljena na rad u Prvu učiteljsku školu za učiteljicu vježbaonice te kao mentor radi sve do ukidanja učiteljskih škola. Kao istaknuti prosvjetni djelatnik 1963. sudjeluje u formiranju nove vježbaonice Pedagoške akademije u Zagrebu i otad neprekidno radi u OŠ *Davorin Trstenjak*, a od 1979. do odlaska u mirovinu 1985. ondje je i ravnateljica. Na zagrebačkoj Pedagoškoj akademiji diplomirala je usto hrvatski jezik i književnost 1961. te nastavnu grupu razredna nastava 1964., a na Filozofskom fakultetu pedagogiju 1978.

God. 1962. postala je članicom Pedagoško-književnoga zbora Hrvatske, a od 1963. članica je upravnoga odbora toga zbora. Aktivno je radila do 1973. Osam je godina vodila *Pedagoške večeri Zagreba*, bila njihov urednik i održala mnogobrojna predavanja. Surađivala je s Katedrom za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, s Odsjekom za studij hrvatskoga jezika Pedagoške akademije u Malmöu, a na nekoliko je godišnjih tečajeva za studente Gradišćanske Hrvate vodila hospitacije i držala predavanja. Od 1966. do 1976. voditeljica je vježbi za studente na Pedagoškoj akademiji i Filozofskom fakultetu u Zagrebu iz pedagogije, hrvatskoga jezika te poznavanja prirode i društva. Hrvatsko Ministarstvo prosvjete delegiralo ju je za predavaču na kraćim godišnjim tečajevima za stručno usavršavanje nastavnika

hrvatskoga jezika u Madžarskoj (Pečuh 1980., Stolni Biograd 1981., Budimpešta 1982.). Često je angažirana i kao simultana prevoditeljica za mađarski jezik na službenim sastancima različitih prosvjetnih tijela Hrvatske i Mađarske.

Tijekom dugogodišnjega pedagoškoga rada bavila se mnogobrojnim pitanjima u vezi s unapređivanjem odgojno-obrazovnog sustava i o tome je održala mnoga praktična i teorijska predavanja na stručnim skupovima. Bila je članica uredništva i urednica radijskih i televizijskih emisija kao dijela odgojno-obrazovnog procesa. Od 1962. do 1978. bila je autorica i voditeljica oko 30 emisija. U časopisu *Radio i televizija u školi* pisala je o odgojno-obrazovnim programima, njegovoj primjerenosti i pozitivnim iskustvima. Bila je i dugogodišnja članica redakcije *Filmoteke 16*, predavačica *Ljetnje filmske škole* u organizaciji *Filmoteke 16*, a kao scenaristica i predavačica sudjelovala je u snimanju 42 nastavna filma (*Skočko i tenisice*, *Zoološki vrt*, *Planinsko stočarenje*, *Upoznajmo poštu*, *Jesen*, *Zima*, *Proljeće*, *Ljeto*, *Kako je skakavac dobio nove tenisice*, *Runo*, *Tri agregatna stanja vode* i dr.).

Bila je članica Komisije za udžbenike SR Hrvatske, Komisije za obrazovanje i usavršavanje nastavnika i dr. Suautorica je nekoliko udžbenika (*Metodika povijesti*, Zagreb, 1966.; *Zbirka zadataka iz matematike za IV. razred osnovne škole*, Zagreb, 1971.; *Škola i štednja : priručnik za organizaciju školske štednje*, Zagreb, 1973.; *Praktički prikaz : planinski kraj*, Zagreb, 1978. i dr.).

Za rad na unapređivanju pedagoške prakse i rada u Pedagoško-književnom zboru dobila je više priznanja, plaketa i novčanih nagrada, pa i najvišu nagradu Republičkoga fonda *Ivan Filipović* te odličje predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita Ordena za sluge za narod sa srebrnom zvijezdom. Nakon odlaska u mirovinu i dalje je aktivna suradnica u *Filmoteci 16* i u Zavodu za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja Hrvatske.

Lit.: V. Blüml, Seksualni odgoj prodiere u osnovne škole : Roda ? To je bajka!, *Vjesnik*, Zagreb, 6. X. 1969; B. Pilaš, Naši portreti / Ruža Grubić, *Školske*

novine, Zagreb, 16. IV. 1970; Đ. Đurić, XII ljetna filmska škola »Filmoteke 16« u Crikvenici : Stalno osposobljavanje nastavnika, *Školske novine*, Zagreb, br. 28 (889), 21. IX. 1976; Uzvratni posjet učenika zagrebačke škole »Davorin Trstenjak« učenicima u Offenbachu : Naši 'mali ambasadori', *Vjesnik*, Zagreb, 21. XI. 1979; 16. ljetna filmska škola »Filmoteke 16«, »Solaris« – Šibenik (25–31. 8. 1980.), *Školske novine*, Zagreb, br. 22 (1047), 27. V. 1980; Iz novog proizvodnog programa »Filmoteke 16«, *Školske novine*, Zagreb, broj 15 (1115), 6. IV. 1982; B. Brkan, Drugarstvo JDS Offenbach i OŠ »Davorin Trstenjak« iz Zagreba : U tom pismu piše..., *Vjesnik*, Zagreb, 9. I. 1980; R. Grubić: Problem samostalnog rada učenika, *Klasje naših ravni*, 1/1997, Subotica; H. Vrgoč, *Naših sto trideset pet godina 1871. - 2006. : Hrvatski pedagoško književni zbor*, Zagreb, 2007.

N. Zelić

GRUNČIĆ, Viktorija (Vita) (Subotica, 9. I. 1925.), učiteljica, pjesnikinja, kulturna djelatnica. Rođena je u siromašnoj obitelji Lojzije Bošnjaka i Marije, rođ. Vrbanović. Osnovnu školu te građansku školu trgovačkog smjera kod sestara »Naše Gospe« završila je u Subotici, koje joj pomažu u daljnjem školovanju davanjem smještaja u Zagrebu. Tamo je završila prva dva razreda učiteljske škole kao i tečaj za odgajateljice kod sestara »Milosrdnica«, a treći i četvrti razred učiteljske škole je završila u Subotici. Najprije je učiteljica u osnovnoj školi na Pavlovcu, a 1949.-56. u Tavankutu. Tamo je sa suprugom Ljudevitom, tadašnjim ravnateljem OŠ »Matija Gubec«, bila aktivna u dramskoj, folklornoj, muzičkoj i knjižničarskoj sekciji HKPD »Matija Gubec«, zajedno s Matijom Poljakovićem, Balintom Vujkovim, Pere Tumbas – Hajom, Barnabom Mandićem, Ivanom Prčićem – Gospodarom, koje je sve na rad potaknuo Pere Stantić. Poslije je do umirovljena učiteljica u Subotici – u Vježbaonici Učiteljske škole te u OŠ »Jovan Jovanović Zmaj«, koja se nalazi u oduzetome samostanu sestara »Naše Gospe«. Nakon odlaska u mirovinu predavala je hrvatski jezik u biskupijskoj gimnaziji »Paulinum« u Subotici.

Stručne članke objavljivala je u pedagoškim časopisima *Naša škola* (Sarajevo, 1974. 1976.) i *Prosvetni pregled* (Beograd, 1976). Od 1978. do 1993. bila je pomoćnica kantora u više subotičkih župa (sv. Juraj, sv.

Marija, u Žedniku, Đurđinu, Paliću i dr.), od 1979. do 1993. pisala je tekstove za meditativne večeri u povodu Dužijance i uvježbavala mlade za nastupe koji su se održavali u subotičkoj katedrali, bila je članica prošire-noga uredništva *Bačkog klasja* i *Subotičke Danice*, članica organizacijskoga odbora za proslavu 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među bačkih Hrvatima (1986.), jedan je od osnivača Bunjevačke matice (kasnije Matice Hrvatske Subotica) 1995. i njezina predsjednica 1995.-2005., te urednica *Klasja naših ravni* 1996.-2003.

Pjesme je objavljivala i pisala članke u *Bačkom klasju*, *Subotičkoj Danici*, *Glasu ravnice*, *Zvoniku*, *Klasju naših ravni*, *Zborniku Ivana Antunovića* te u *Zbroniku kršni zavičaj* (Drinovci). Pseudonimi: Marija, Via.

Lit.: Vita Grunčić, Srce otvoreno za ljude, *Bačko klasje*, br. 74, *Književni prilog*, br. 8, Subotica, 1993; *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica.

S. Bačić

GUBA (madž. guber: pokrivač, gunj, ogrtač), u bačkih Šokaca naziv za veliku prostirku koja se šivala od gruba konopljina (kudjeljina) platna. Koristila se u kućanstvima za pokrivanje kamara žita dok se čekalo na red za vršalicu. U šokačkim se kućama rabila i pri skupljanju duda. Bački Bunjevci takvu prostirku zovu ponjava.

M. Šeremešić

GUBE (madž. guba: novac), vrsta tjestenine ovalnoga oblika. Neki Bunjevci pripremaju ih s makom na Badnju večer, što je običaj preuzet od Mađžara. Kako je mak simbol obilja i bogatstva, gube s makom simboliziraju želju za obiljem u sljedećoj godini.

Spravlja se od tijesta kao za božićni pleteni kolač. Koluti promjera oko 1 cm najprije se ispeku, zatim ukuhavaju, a poslije se stavljaju u zdjelu, koja se iznosi na stol, u kojoj je sloj mljevenoga maka pomiješan s medom, a ostatak maka posipa se po gubama.

H. Heinrich

GUBER (madž. guber: pokrivač, gunj, ogrtač), veći šareni pokrivač ili prostirka izra-

đen od lana i obojene ovčije vune. U šokačkim mjestima žene su ga tkale na »stativa-ma« (drvenim napravama za tkanje – u Bunjevaca zvane »stan«). Bio je neizostavan dio miraza svake šokačke mladenke. Danas se čuva kao dio pučke tradicije, a u Šokaca se često se čuje i izreka: Pružaj se onoliko koliki ti je guber.

M. Šeremešić

GUBIĆ, Kalman (Koloman) (Subotica, 8. II. 1896. – Zagreb, 11. I. 1967.), računovođa, nogometaš. Sin Đure i Terezije, rođ. Du-lić. Maturirao u subotičkoj Trgovačkoj akademiji 1914. Odmah nakon mature mobiliziran je u mađarsku vojsku i kao honved tijekom Prvoga svjetskoga rata sudjelovao je u vojnim operacijama na ruskoj bojišnici. Za vojne zasluge dobio je Visoki viteški red i druga odličja. Nakon toga radio je kao glavni računovođa i financijski savjetnik u subotičkoj gradskoj upravi sve do početka Drugoga svjetskoga rata. Bio je član prve ekipe NK *Bačka* 1920-ih godina i višestruki reprezentativac Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Poslije je bio funkcionar u Bačkoj te nogometni sudac. Od 1920. do 1934. sudjelovao je i u društvenom životu bunjevačkih Hrvata u Subotici te bio član tamburaškoga orkestra Pere Tumbasa – Haje.

Lit.: Izvještaj o V. razgovoru, u: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za просту godinu 1939.*, Subotica, 1938; »*Bačka*« 1901-1971 *Subotica*, Subotica, 1971; Ž. Inić, *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, Subotica, 1991; Lj. Vujković Lamić ml., *100 godina od rođenja Ljudevita Vujkovića Lamića Moce 1907. - 2007.*, Subotica, 2007.

N. Zelić

GUBRINSKI TAKAČ, Katarina (Bođani, 1. VIII. 1941.), odgojiteljica, književnica. Kći Josipa Gubrinskog i Magdalene, rođ. Hornung. Poslije Drugoga svjetskog rata obitelj joj se 1945. rasula: roditelji su joj dospjeli u Mađarsku, a ona sa starijim sestrama Marom i Evicom, koje skrbe za nju, odlazi u djedovu kuću u Bač. Uz pomoć Međunarodnoga crvenoga križa 1955. dolazi roditeljima u Mađarsku, u Jankovac (madž. Jánoshalma), gdje završava osnovnu školu. Od 1956. uči u Budimpešti, I. razred u srpsko-hrvatskoj gimnaziji, zatim

prelazi u Budim kako bi se u mađarskim školama pripremila za odgojiteljski poziv. Do 1996. radi u dječjem vrtiću u Pomazu (*mađ.* Pomáz), kad joj ravnateljstvo budimpeštanske Hrvatske osnovne škole i gimnazije povjerava opremanje i upravljanje novoutemeljenim Hrvatskim dječjim vrtićem. Djelatna je članica hrvatske katoličke zajednice u Budimpešti.

Zahvaljujući njezinu stricu profesoru Stjepanu Gubrinskomu i Lajči Kesejiću, već je u djetinjstvu zavoljela literaturu, posebno dječju književnost južnoslavenskih naroda. God. 1954. na literarnom krugu u školi u Baču predstavila je svoje prve pjesme. Od 1988. objavljuje pjesme i pripovijetke za djecu i odrasle u hrvatskim glasilima u Mađarskoj (*Hrvatski glasnik*, *Hrvatski kalendar*) i Hrvatskoj. Objavila je i tri samostalne knjige pjesama, pripovijedaka i igrokaza. Među Hrvatima u Mađarskoj prva je autorica haiku-pjesama. Kao književnica vješta pera, znatno je obogatila dječju književnost. Dobitnica je povelje Glavnogradske hrvatske samouprave Za budimpeštanske Hrvate *Ivan Antunović*. Živi u Pomazu.

Djela: *Vrteći vrtić*, Horpács, 1994; *Dragoljubi i krikanteme* : 66 haiku : *Sarkantyúkák és krizantémok*, prijev. Stjepan Lukač, Budapest, 2002; *Potražimo Sunce*, Budimpešta, 2006.

Lit.: *Barátság*, 5/1996, 3/2001, Budapest; K. Visinko, Vrteći vrtić Katarine Gubrinski-Takač, u: *Riječ*, 1/1999, Budimpešta; S. Blažetin, *Rasuto biserje* : *antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.–2000.*, Pečuh, 2002.

Ž. Mandić

GUGAN, Ivan (Gara, 3. III. 1941. – Pečuh, 5. VI. 2006.), pedagog, društveni djelatnik. Sin Stipana i Mande, rođ. Krekić. Osnovnu je školu završio u Kačmaru, a srednju Hrvatsko-srpsku učiteljsku školu u Budimpešti 1960., nakon čega radi kao učitelj u podravskom naselju Martincima (*mađ.* Felsőszentmárton). God. 1964. odlazi u pečušku Hrvatsku osnovnu školu, gdje ostaje do 2004. Od rujna 1992. do kolovoza 1994. bio je ravnatelj Hrvatske osnovne škole, gimnazije i učeničkoga doma Miroslava Krlež. Od kolovoza 1994. ponovno je na dužnosti ravnatelja učeničkoga doma do odl-

ska u mirovinu 2004. Dobitnik je Odličja Saveza Hrvata u Mađarskoj za višedesetljetni pedagoški rad.

Lit.: *Hrvatski glasnik*, 23/2006, Budimpešta.

Ž. Mandić

Ivan
Guban
stariji

GUGAN, Ivan (Pečuh, 14. X. 1966.), novinar, kulturni djelatnik. Sin Ivana i Ruže, rođ. Đuradinović. Osnovnu je školu završio u rodnom gradu, maturirao je u budimpeštanskoj Hrvatsko-srpskoj gimnaziji 1985., a diplomirao na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1990. Od 1991. zaposlen je u Hrvatskoj redakciji Mađarske televizije, uređuje i vodi emisije koje prate život hrvatske zajednice u Mađarskoj. Za vrijeme Domovinskoga rata u Hrvatskoj uređivao je polusatnu emisiju za prognanike *Humanum*. Nagrađivan je na raznim televizijskim festivalima, a 2003. primio je odličje Mađarske televizije *Nivo*. Važniji su mu televizijski ostvaraji serija portreta hrvatskih pjesnika iz Mađarske (Stipan Blažetin, Josip Gujaš Đuretin, Đuro Šimara Pužarov, Marko Dekić) i serija o autohtonim hrvatskim zajednicama (Austrija, Slovačka, Srbija, Crna Gora, Rumunjska, Italija). Organizator je Kupa Hrvata u nogometu; izbornik je nogometne reprezentacije Hrvata iz Mađarske.

Ž. Mandić

GUGANOVIĆ ALJMAŠKI, plemićka porodica. Plemićku listinu dodijelio je 27. XI. 1698. Leopold I. u Beču Nikoli, njegovoj supruzi Luciji, rođ. Čokić, sinovima Josipu i Jakovu, Nikolinoj majci Luciji, rođ. Mandić, bratu Martinu te ženinu bratu Stje-

panu Antunoviću, njegovoj supruzi Ani Petroneli Guganović i sinu Antunu. Plemstvo je proglašeno u Baji 18. XI. 1699. Nikola je 1719., skupa sa Stipanom Antunovićem, od Ugarske komore kupio pustaru Kunbaja, na koju je palatin János Palfi 22. IX. 1745. u Bratislavi izdao darovnicu braći Nikoli, Bonaventuri i Šimi Guganović te Šimi i Stjepanu Antunoviću. Guganovići su Kunbaju poslije prodali Latinovićima. Na godišnjem popisu plemića iz 1754./55. nalaze se Nikola, Bonaventura i Šime. God. 1780. njih trojica od Ugarske komore otkupljuju Aljmaš, skupa s pravom na posjed porodica Antunović, Kovačić i Rudić.

U Somboru je plemstvo proglašeno Pavlu 1784. i 1807., a Šimi i Matiji 1803. Kad je Pavle 1803. dobio darovnicu na Aljmaš, uzeo je pridjev Aljmaški. Franjo I. u Beču 7. VI. 1807. dopustio je Pavlu, sinu Agneze Šišковиć, da uzme majčino djevojačko prezime i time pravo da se kao drugim pridjevkom koristi imenom mjesta Gödre u Baranjskoj županiji, pa se jedna grana porodice dalje susreće pod prezimenom pl. Šišковиć de Gödry.

Na plemićkom popisu iz 1841. iz porodice Guganović u Aljmašu nalaze se stariji i mlađi Danijel te Jakov i Luka, u Baji je zabilježen Petar, a u Subotici Karlo, stariji i mlađi Josip, Marko, Stjepan, Mate, Pavle, Ivan i Ivanova udovica Marija.

Ženidbenim vezama članovi porodice povezani su s porodicama Pijuković, Parčetić i Čuvardić u Somboru, Vojnić u Moravici i Rákóczy u Somboru (preko praunuka Nikole).

Opis grba (1698.): u plavom na zelenoj površini stoji mađarski vitez u crvenu odijelu, žutim čizmama i sa šeširom. U desnici drži mač, a u ljevici korice mača. Ukrasi: pelikan krvlju hrabri sinove. Plaštevi: plavo-zlatni, crveno-srebrni.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

A. Čota

GUGANOVIĆ, Jerko (Ludaš, oko 1660. – Segedin, 1732.), franjevac, prvi poglavar franjevačkoga bratstva u Subotici. Rođen je i odrastao na Ludašu prije najveće se-

obe Bunjevaca u Podunavlje, zbog čega su ljetopisci uz njegovo ime bilježili pridjev Ludasi. Školovao se vjerojatno u Segedinu i Széchényu, gdje su se tijekom XVII. st. odgajali i obrazovali franjevci Provincije Presvetoga Spasitelja. Još u doba osmanske vlasti obilazio je razasute vjernike sve do Szolnoka. Nakon protjerivanja Osmanlija određen je 1693. s fra Barišom Benjovićem iz segedinskoga samostana »pro Dalmatas«, tj. za dušobrižnika hrvatskih vjernika, i tu je zadaća 1694. i 1695. obavljao u Subotici. Stanovao je u subotičkoj tvrđavi, u kojoj je postojala i kapela. Istu zadaću obavljao u Subotici 1698.-99., zatim 1703. U vrijeme Rákóczyjeve bune dio Bunjevaca sklonio se u Petrovaradin, gdje su proveli sedam godina, a u pogibeljima su ih slijedili franjevci Jerko Guganović i Josip Kovač. Guganović je proboravio s pukom u vrijeme haranja kuge 1709. obilazeći domove, njegujući, liječeći i tješeći bolesne. Nakon što su prošle ratne opasnosti, stanovništvo se vratilo u Suboticu, a Guganović u Segedin, gdje je 1711. bio gvardijan franjevačkoga samostana. Dušobrižnikom za Suboticu ponovno je određen 1712. Nakon proglašenja subotičkoga franjevačkoga borišta tzv. rezidencijom 1717. bio je prvi poglavar, tj. predstojnik subotičkih franjevaca. Tu je službu obavljao također 1722.-32., kad je bio i upravitelj župe u Subotici. Radio je na preuređenju subotičke tvrđave u crkvu, a preminuo je u jeku poslova, ne dočekavši njihov završetak 1736.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Naši velikani, *Danica*, 11, Sombor, 1934; p. B., Slaveni u bazenu Dunava, *Subotičke novine*, 10/1936; B. Bukinac, *De activate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI et XVII*, Zagreb, 1940; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); A. Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; B. Unyi, *Istorijska Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca*, Subotica, 2001; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokacih*,³ Pečuh, 2002.

M. Bara

GULJA (mađ. gulya: krdo), u nekih bačkih Šokaca (npr. u Monoštoru) naziv za mjesto na kojem su junice i mladi bikovi

boravili na ljetnoj ispaši u šumi u blizini dunavskih rukavaca. Stoka je izvođena na ispašu u rano proljeće, a pred zimu je vraćana u selo. Za noćenje stoke između hrastova podizani su torovi i nadstrešnice. Torovi su ograđivani bodljikavim granama radi zaštite od drugih životinja, pa ih ljudi preko noći nisu morali osobno čuvati. Da bi vlasnici mogli prepoznati svoja goveda kad se ujesen vrate u gazdinstva, »rovašili« su ih, tj. označivali im uši.

M. Šeremešić

GUMBOCI (*gomboci*, *madž.* *gombóc*: valjušak, knedla) **1.** tradicionalno jelo od tijesta s krumpirom. Najčešće su se izrađivali s punjenjem od pekmeza ili sa šljivom, a nakon kuhanja posipali su se prženim krušnim mrvicama. Ovo se jelo pripravljalo obično utorkom, srijedom, petkom ili subotom. Bunjevci kuhaju i »čorbu s gumbocima«, od rajčice i crvene mljevene paprike, pri čemu su »gumboci« nešto manji i nemaju nadjev; **2.** u bačkih Bunjevaca naziv za snježne grudve, otuda i pučki naziv za grudvanje – gombocanje ili gumbocanje.

P. Skenderović

GUNDIĆ, Ivan – Čiso (Ridica, 8. XI. 1947. – Sombor, 28. IX. 2000.), akademski slikar. Sin Ivana i Zorke, rođ. Rajčić. Osnovnu školu završio je u rodnom selu, a učiteljsku u Somboru. Diplomirao je na likovnom odsjeku Više pedagoške škole u Novom Sadu, a na odsjeku slikarstva Fakulteta likovnih umjetnosti u Rijeci u klasi Antona Depoea 1986., gdje je i magistrirao 1990. Bio je član Saveza udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije, Udruženja likovnih umjetnika Vojvodine i Međunarodne udruge za likovne umjetnosti (Association Internationale des Arts Plastiques). Cijeli je radni vijek proveo u prosvjeti, najprije kratko u Tešnju (BiH) i u Kuli, a poslije do kraja života u OŠ *Ivan Goran Kovačić* u Stanišiću. Kraće vrijeme usporedno je predavao i u Srednjoj medicinskoj školi u Somboru te u osnovnoj školi u Ridici.

U početku se bavio realnim slikarstvom, poslije više apstrakcijama. Slikao je uglavnom ulja na platnu, s čestim motivima

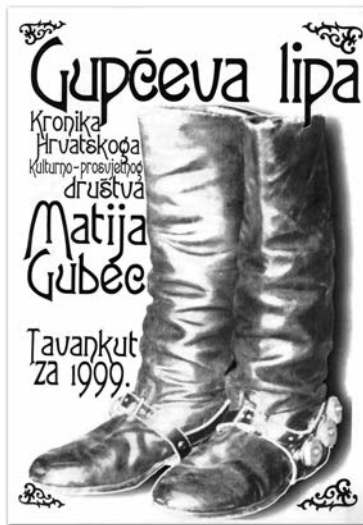
ravnice. Bavio se i kiparstvom i keramikom, a stvarao je i u monotipiji te drugim tehnikama. Njegove minijature krase osjećajnost i imaginacija, a stvarao je u njima »lirsku apstrakciju, za koju obično kažemo da je srodna gestualnom slikarstvu« (S. Rajdojčić). Sudjelovao je na više od 50 skupnih izložaba (Beograd, Novi Sad, Sombor, Piro, Podgorica, Niš, Priština, Gornji Milanovac i dr., ali i u Parizu te u Mađarskoj). Samostalno je izlagao od 1973. (Ridica, Tešanj, Stanišić, Novi Sad, Vršac, Skradin, Pirovac, Brčko, Subotica, Apatin). Dobitnik je više nagrada. Na skupnim izložbama izlagao je i pod pseudonimom Dalmata.

Živio je u Stanišiću s obitelji, a ondje je i pokopan.

Lit.: *Minijature Gundić. Katalog izložbe*, Kulturni centar »Laza Kostić«, Sombor, 1998; *Leksikon likovnih umetnika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 2001.

B. Duranci

GUPČEVA LIPA, godišnjak Hrvatskoga kulturno-prosvjetnoga društva *Matija Gubec* iz Tavankuta. Predstavljao je svojevrsnu kroniku Društva, u kojoj su objavljivane vijesti o njegovim aktivnostima tijekom godine te o kulturnim i vjerskim događanjima u selu. Godišnjak je objavljen za 1998. i 1999. u opsegu od 16 stranica formata A4. Glavna urednica bila je Nela Skenderović, a

Gupčeva lipa, Tavankut, 1999.

napise su potpisivali članovi Društva. Naklada za 1998. iznosila je 500, a za 1999. 300 primjeraka.

L. Suknović

GURABLICE (*gurable*, *tur.* gurabiye: ptičji kolač < *arap.* gurāb: vrana; *arap.* iyyā: pridjevni sufiks za ženski rod), vrsta slatkoga trajnijega kolačića. Tradicionalno su prisutne u kuhinji bačkih Bunjevaca i Šokaca. Od razvaljanoga tijesta režu se različiti oblici (polumjesec, zvijezda i sl.), koji se peku na umjerenoj vatri i poslije posipaju šećerom. Mogu se čuvati razmjerno dugo, a s vremenom omekšaju.

P. Skenderović

GUSKA (*lat.* Anser anser), divlja guska, si-vovrata guska, iz porodice *Anatidae* i reda *Amseriformes*. Uzgojem i odabirom od divljih gusaka nastale su domaće guske, koje pripadaju u red najstarijih i najkorisnijih domaćih životinja. Tradicionalno se uzgajaju i u gazdinstvima Bunjevaca i Šokaca radi mesa, masti, perja i jetara. Hrane se travom i sjemenjem. Šokačka sela uz vodotoke bijeljela su se ljeti od gusaka, koje su svako jutro same odlazile na ispašu, a navečer se vraćale kući. U Bunjevaca su uzgajane na salašima, na ispaše su išle u dolove i na strništa, a čuvale su ih najčešće djevojčice u dobi od desetak godina – »guščarice«.

Sve donedavna nije se mogao zamisliti miraz nijedne šokačke ili bunjevačke mladenke bez »dunje« (poseban prekrivač), »perne« (perina) i »uzgljance« (jastuk), koje su bile punjene bijelim gušćjem perjem. Guske su čupane 3-4 puta tijekom godine, svakih 6-7 tjedana, prvi put oko sv. Antuna 13. lipnja. Pri čupanju perje se dijelilo u tri skupine: nekvalitetno perje s jakom badrljicom (s područja iznad krila i ispod njega), koje nije se koristilo u kućanstvu, nego se prodavalo; perje srednje kvalitete, koje se čupalo s područja oko vrata i s leđa; te papperje s desne i lijeve strane trupa i s trbuha, čije su badrljice malene i meke. Paperje se, pomiješano s perjem srednje kakvoće, rabilo pri izradi pokrivača, perina i jastuka. Za jednu »uzgljancu« trebalo je oko 3 kg perja, 4 kg za »pernu«, a za »dunju« 5-7 kg perja, u ovisnosti od veličine i debljine. Za 1 kg perja trebalo je očupati 5 gusaka.

Meso guske koristilo se za prehranu vlastite obitelji, ali su se uzgajale i za prodaju. Imućnije obitelji često su kupovale velika gušćja jetra za pripremanje specijaliteta. Da bi jetra bila što veća, a guska što masnija, držane su zatvorene i kljukane natopljenim kukuruzom dva puta na dan. To se činilo obično najesen, u razdoblju od oko 6 tjedana, kako bi dosegnule težinu od 8 do 10 kg prije samih božićnih blagdana.

M. Šeremešić i P. Skenderović

GUTMAN, Ivan (Sombor, 2. IX. 1947.), kemičar, matematičar, sveučilišni profesor, akademik. Sin Mirka i Katarine, rođ. Gromilović. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao je u Somboru. Diplomirao je na grupi za kemiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Beogradu 1970. s prosječnom ocjenom 10, gdje je nakon toga kraće vrijeme radio kao honorarni asistent. Od 1971. do 1977. bio je član Grupe za teorijsku kemiju Instituta *Ruđer Bošković* u Zagrebu. God. 1973. magistrirao je na Sveučilištu u Zagrebu na području teorijske organske kemije temom *Teorija grafova i molekularne orbitale*, a iste je godine stekao i naslov doktora kemijskih znanosti obranivši na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu disertaciju pod naslovom *Istraživanja topoloških svojstava konjugiranih ugljikovodika*. Doktorat matematičkih znanosti stekao 1981. obranivši na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu disertaciju pod naslovom *Prilog spektralnoj teoriji stabala*.

Od 1977. radi kao nastavnik za predmet Fizikalna kemija na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Kragujevcu, gdje je za docenta je izabran 1977., u zvanje izvanrednoga profesora 1982., a za redovitoga profesora 1984. Izvodio je nastavu iz više predmeta s područja fizikalne, računalne i teorijske kemije, a vodio je i kolegije iz predmeta Kemijska termodinamika, Kvantna kemija i molekulske strukture, Kvantna kemija, Računala u kemiji, Obrada rezultata u kemiji, Informatika za kemičare, Povijest kemije i Filozofija kemije. Na matičnom fakultetu u Kragujevcu organizirao je stalni seminar Matematičke metode u kemiji, koji je radio od 1981. do 2006.

Od 1975. član je Matematičkoga instituta SANU-a u Beogradu. Od 1988. član je suradnik, a od 1997. redoviti član Srpske akademije znanosti i umjetnosti. Član je Međunarodne akademije za matematičku kemiju u Dubrovniku od 2005., a članom Akademije nelinearnih znanosti u Moskvi postao je 2006.

Bio je stipendist Humboldtove zaklade pet puta, Fulbrightove zaklade, Norveškoga fonda za znanstvena istraživanja, Japanske udruge za unapređivanje znanosti, Akademije znanosti trećega svijeta iz Trsta, njemačke zaklade DAAD te izraelske zaklade Lady Davis. Bio je gostujući profesor na Tehničkoj visokoj školi u Ilmenauu u Njemačkoj 1982., Sveučilištu Južne Karoline u Columbiji, SAD, 1983., Kineskoj akademiji znanosti u Taipeiju u Tajvanu 1992./93., Sveučilištu Józsefa Attila u Segedinu 1994.-96., Sveučilištu u Montrealu u Kanadi 1998., Sveučilištu Johanna Keplera u Linzu u Austriji 1999., Andskom sveučilištu u Méridi u Venezueli 2000., Sveučilištu u Bielefeldu u Njemačkoj 2001. i 2002., Malteškom sveučilištu u Msidi 2004., Sveučilištu Nankai u Tianjinu u Kini 2005. i 2007., Nacionalnom meksičkom autonomnom sveučilištu u Méxicu 2006. Sudjelovao je na mnogobrojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu.

Sudjelovao je u radu 18 redakcija časopisa u zemlji i inozemstvu s područja kemije i matematike. Glavni je urednik časopisa *MATCH Communications in Mathematical and in Computer Chemistry* (Kragujevac) i *Kragujevac Journal of Science*. Urednik je serije knjiga *Mathematical Chemistry Monographs* (Kragujevac). Objavio je više od 1000 znanstvenih radova, od čega oko 250 samostalno, a ostale kao suautor, u domaćim i inozemnim časopisima, te još oko 300 stručnih članaka, većinom u domaćim časopisima.

Dobio je nagradu Kulturno-prosvjetne zajednice Kragujevca za znanstveno ostvarenje s područja teorijske kemije 1980., medalju Srpskoga kemijskoga društva za nastojanja i uspjeh u znanosti 1987., nagradu *Vojislav K. Stojanović* Udruge sveučilišnih profesora i znanstvenika Srbije za rezultate

postignute u znanstveno istraživačkom radu 1993., zlatnu medalju i povelju Srpskoga kemijskoga društva u povodu njegove stogodišnjice 1997., medalju Srpskoga kemijskoga društva za trajan i izvanredan doprinos znanosti 2001. te Đurđevdansku nagradu grada Kragujevca 2007. Proglašen je zaslužnim građaninom Kragujevca 2006. Živi i radi u Kragujevcu.

Djela: *Topological approach to the chemistry of conjugated molecules* (suautor s A. Graovac i N. Trinajstić), Berlin, 1977; *Mathematical concepts in organic chemistry* (suautor s O. E. Polansky), Berlin, 1986; *Recent results in the theory of graph spectra* (suautor s D. M. Cvetković, M. Doob i A. Torgašev), Amsterdam, 1988; *Kekulé structures in benzenoid hydrocarbons* (suautor s S. J. Cyvin), Berlin, 1988; *Introduction to the theory of benzenoid hydrocarbons* (suautor s S. J. Cyvin), Berlin, 1989; *Obrada rezultata merenja u hemiji*, Kragujevac, 1990; *Hemijski elementi – poreklo, transmutacije, raspad* (suautor sa S. Jokić), Gornji Milanovac, 1992; *Obrada rezultata merenja*, Kragujevac, 1997 (2000)²; *Dvadeset godina seminara matematičke metode u hemiji*, Kragujevac, 2001; *Molecular topology* (suautor s S. Diudea i L. Jäntschi), Huntington, 2001 (New York, 2002); *Uvod u hemijsku teoriju grafova*, Kragujevac, 2003; *Izabrana poglavlja iz istorije hemije*, Kragujevac, 2005; *Mathematical aspects of Randić-type molecular structure descriptors* (suautor s X. Li), Kragujevac, 2006; *Dvadeset pet godina seminara matematičke metode u hemiji*, Kragujevac, 2006.

Lit.: <http://www.pmf.kg.ac.yu/gutman/>

D. Runje

GUTOVIĆ, Marija (Sombor, 1. V. 1955.), liječnica. Kći Antuna i Kate, rođ. Matarić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Somboru, nakon čega se upisala na Medicinski fakultet u Beogradu, na kojem je diplomirala 1980. Na istom fakultetu 1987. završila je i specijalizaciju iz transfuziologije. Radi u Zdravstvenom centru *Dr. Radivoj Simonović* na Odjelu za transfuziologiju, čija je načelnica od 1996. Ima i zvanje mentora za specijalizante.

Više od 20 godina aktivno promiče dobrovoljno davanje krvi u Zapadnobackom okrugu, o čemu je održala mnogobrojna predavanja u školskim ustanovama i objavljivala napise u medijima. Dugogodišnja je suradnica Crvenoga križa u općinama Sombor, Apatin, Odžaci i Kula, a za svoju

rad dobila je 2005. priznanje Crvenoga križa Srbije *Srebrni znak*. Članica je Pokrajinske komisije za davalatstvo krvi i predsjedništva Hematološko-transfuziološke sekcije Srpskoga liječničkog društva.

A. Firanj

GU VNO (gumno) (*prasl.* gumъno: mjesto na kojem goveda hodaju po žitu) **1.** U bačkih Bunjevaca naziv za mjesto na kojem se drži stočna prostirka i hrana, poput badnjeva kukuruzovine, kamara slame, pljeve, pića i ogrizina, klupa trske i dr. Dok 1960-ih kombajni nisu počeli obavljati vršidbu, ondje su držane i kamare pšenice i ječma prije vršidbe, tj. odvajanja zrna od klasja (mlaćenjem, vođenjem stoke po snoplju ili vršalicom). Podizalo se uz dvorišnu ogradu, ali izvan dvorišta, kako stoka ne bi nanosila štetu, te na uzvisini, kako se voda ne bi slijevala pod badnjeve i kamare. Samo mjesto na kojem se žito vršilo Bunjevci zovu »vršalj«, a bilo je izgrađeno od opeka složenih u krug;

2. U bačkih Šokaca naziv za mjesto gdje se obavljala vršidba pšenice, u bačkih Bunjevaca poznato kao »vršalj«. Odvajanje zrna, kao i u Bunjevaca, obavljalo se isprva mlaćenjem, poslije vođenjem stoke po snoplju (isprva obično goveda, a zatim i konj), a na kraju i posebnim strojem – vršalicom. U

ovom značenju naziv je u uporabi i u Dalmaciji, Bosni, Slavoniji, Srbiji i drugdje.

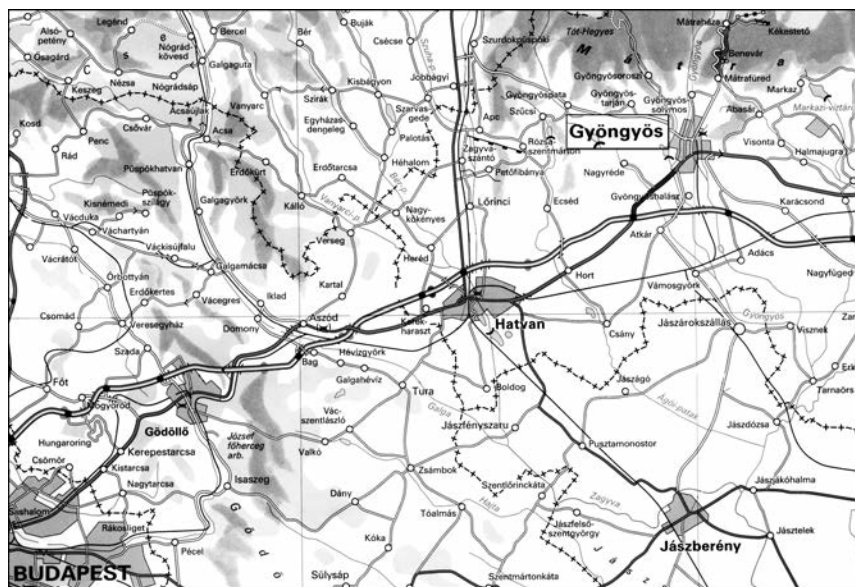
Nakon kosidbe pšenica se skupljala, vezivala u snoplje i na strništu slagala najprije u krstine, a zatim i u kamaru. Imućniji seljaci imali su više kamara, a siromašniji po jednu na guvnu. Svaki je vlasnik sve pokošeno žito obično prevozio na jedno guvno radi lakše vršidbe. Do pojave kombajna 1960-ih taj su posao obavljale vršalice s treševinama, a kako vršidbu danas istodobno s košnjom obavljaju kombajni, guvna se u bačkih Šokaca mogu susresti još samo u etnografskim prikazima.

3. U Šokaca u jugoistočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu (Strošinci, Vrbanja) guvno je sinonim za »stan«, tj. stambenu i gospodarsku cjelinu.

Lit.: A. Knežević, *Šokački stanovi*, Županja, 1990; *Etnografija : svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Zagreb, 1998; A. Stantić, *Krux naš svagdani*, Subotica, 2001; M. Černelić, *Bunjevačke studije*, Zagreb, 2006.

J. Dumendžić i B. Jaramazović

GYÖNGYÖS (*hrv.* Đunđuš, *srp.* Đendeš), mjesto u Heveškoj županiji, oko 80 km istočno od Budimpešte, 33.548 st. (2001.). Naziv potječe od mađarske riječi *gyöngy* – »biser«, otuda *gyöngyös* – »biserni«. U is-

Gyöngyös

pravama se prvi put spominje pod imenom Gungus 1261. Kralj Karlo Robert 1334. uzdigao ga je u red sajmišta (*lat. oppidum*). Zbog povoljnoga položaja i povlastica koje su bile identične onima kojima je raspola-gao i obližnji Budim mjesto se ubrzano razvijalo te je u razdoblju do 1848. bio najvažnije naselje na području oko planine Matra. Crkva i samostan podignuti su već oko 1400., pa su nakon toga u gradu boravili kralj Matija I. (1461.) i Vladislav II. (1490.). Grad je danas poznat napose po franjevcima i njihovoj knjižnici.

Konvent franjevača observanata u Gyöngyösu vjerojatno je nastao početkom XV. st., ali osnivačka isprava nije sačuvana. Prvi se put spominje u jednoj ispravi iločkoga kaptola iz 1465. kao dio ostrogonске kustodije. Red je djelovao tijekom turske okupacije mjesta 1546.-1687., ali je živio pod povoljnijim okolnostima nego druga područja u Ugarskoj, a preživio je i proturedovničke reforme Josipa II. u XVI. i XVII. st. uz Segedin bio je najvažnije franjevačko središte u Ugarskoj.

Samostanska knjižnica, u kojoj su franjevci prikupili i sačuvali mnogobrojnu građu, i danas je jedna od najvažnijih u Mađarskoj. U njoj se već u XVI. st. nalazilo gotovo tisuću stranih knjiga, a njihovo prikupljanje nastavilo se do današnjih dana. Franjevci su, sukladno svojim pravilima, smjeli nabavljati samo one knjige kojima su se stalno koristili, koje su im trebale za učenje i poučavanje, a neke su i dobivali od visokih dužnosnika ili građana. Glavninu su činile knjige koje su sadržavale homilijare, propovijedi i dr. Zbog blizine slovačkoga i češkoga jezičnoga područja u knjižnici se čuvaju i mnoge knjige važne za ta dva naroda, ali i knjige važne za Hrvate, npr. *Evangelistar* Marka Marulića.

U knjižnici se čuvaju i mnogi izvori i knjige koje govore o doselidbi Dalmatina (Hrvata) u Ugarsku. Prvi podaci o Dalmatinima i njihovoj seobi u ugarsko Podunavlje nalaze se u rukopisu povijesti franjevačke provincije, koji se čuva u samostanskoj knjižnici, pod naslovom *Paraphrastica et Topographia Exposito – Prov. Bosniae. Arg.*, a obradio ga je fra Emerik Pavić u svo-

joj knjizi *Ramus viridantis olivae* (Budim, 1766.). Rukopis spominje i doselidbu Bunjevac 1687. ističući da ih je ovamo dopratilo 18 franjevac koji pripadaju franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj te da su dušobrižništvo u dijelu Bačke obavljali franjevci ugarske salvatorijanske provincije. U tom se dokumentu spominju imena franjevac koji su doveli Bunjevce te župe iz kojih su došli: Sutiska, Dubočica, Velika (Derventa), Majevac (Jajce), Modrič, Seočnica (Duvno, današnji Tomislavgrad), Zablatici (Mostar) i Kuzmađanje.

Pokušaji osporavanja autentičnosti toga franjevačkoga izvora o doseljavanju Hrvata u Podunavlje (Lj. Vidaković, A. Kuntić) nisu bili utemeljeni, a autori koji su ga nastojali reinterpretirati nisu se čak ni koristili izvornikom.

Lit.: E. Pavich, *Ramus viridantis olivae*, Budapest, 1766; B. Unyi, *Sokácok-bunjevacok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; Lj. Vidaković, Zapis đendeškog samostana o seobi Bunjevac, *Dometi*, br. 8, Sombor, 1976; A. Kuntić, *Bunjevci*, Novi Sad - Sombor, 1998; www.wikipedia.org

L. Heka

GYŰD → Jud

GYULANSKY, Emerik (Alojzije) (Baja, 5. IX. 1842. – Našice, 8. V. 1911.), franjevac, provincijal. Sin Emerika i Terezije, rođ. Ljubljanović. Pučku školu i gimnaziju završio je u rodnom mjestu. U franjevački red stupio je 1859., i uzeo redovničko ime Emerik. Novicijat je završio u Baču. Prvu sv. misu imao je u Baji 1866. Službovao je u Baču, Mohaču, Šarengradu, Brodu, Požegi (gdje je bio i starješina samostana 1881.-82.), Cerniku te u Našicama, gdje se zadržao skoro 20 godina. Uvijek se ponosio bunjevačkim imenom i bio ustrajni pristaša bunjevačkog preporoda, po ugledu na Ivana Antunovića.

Lit.: Neven, 8/1911, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); P. Cvekan, *Požeški franjevci i njihovo djelovanje*, Slavenska Požega, 1983.

R. Skenderović

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine
Grad Subotica
Vlada Republike Hrvatske
JKP Suboticaplin, Subotica

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1000